

Мундарижа

НАСР

Пиримкул Қодиров. Мумкин экан-ку! Бадиа	20
Иброхим Гафур. Санам ишқин айлаб ҳикоя. Мансуралар	29
Асад Дилмурод. Тегирмон. Ҳикоя	36

НАЗМ

Азим Суюн. Келдим яна ота тоғлар. Шеърлар	2
Эшқобил Шукур. «Насойимул муҳаббат» га сайр. Шеърлар	24
Ҳамроқул Асқар. Кўнглим шоҳлар кўнглидан нозик. Шеърлар	34
Нуриддин Аминжонов. Шеърлар	41
Муборақ Мўминова. Шеърлар	55

МАҚОЛАНАВИСЛИК

«Ҳокимлик юртнинг чехраси бўлмоғи керак»	18
Нормурод Нарзуллаев. «Менинг кимлигимни тарих варақлар»	26
Жуманазар Бекназар. Жонинг омон бўлсин болакай!	42
Муштариёнинг дил рози. Сизга айтар бўлсам	45

жўрнали

126/ноябр — декабр
1982 йилдан чиқа бошлаган.

АДАБИЙ ТАНҚИД ВА АДАБИЕТШУНОСЛИК

Муҳаммад Али. Миллий туйғу йўлларида	4
Хорижда ўзбек адабиёти. Абдулҳаким Шаърий Жузжоний	9
Жажжи дарелик. Ҳалима Худойбердиева	10

ТАНАФФУС

Маорифнинг сўник шуъласи	48
Улар жим эмас эканлар	50
Нодира Содиқова. Ешликдаги суратлар. Бадиа	51
«Ешлик» ҳам нонимизга айланди	53
Ўқитувчи айтар сўз. Янги дастур ташвишлари	54

НИГОХ

Олмахондан сўранг	56
Койнот соғинган халқ	58
Маматкул Жўраев. Тўнғич — ёмғир тиндирувчи	60
Файзулла Қиличев: Қароқчилар босқин уюштирганди	63
Адолф Гитлернинг энг сўнгги сири	66
«Яна олдим сезимни», топқирлик машқи	69
Муҳаббатнома. «Лабларимда дудоғингдан ўтган ўт ёнур»	70
Тайлоқликлар	72
Тошпўлат таянғ нима дейди?	74
Тўхтамурод Рустам. Брус Ли ҳақида ҳақиқат	76

Муассислар:

Ўзбекистон
Ёшлар
Иттифоқи
Марказий
Қўмитаси ва
Ўзбекистон
Ёзувчилар
уюшмаси

Мусаввир: **Ф. Алимов**
Техник муҳаррир: **Р. Жумаев**
Мусаҳҳих: **М. Турсунова**

Босмахонага 7. 10. 92. да топширилди
Босишга 23.11.92 да руҳсат берилди.
Қоғоз формати 84×108^{1/16}
Шартли босма табоқ — 8,4
Нашриёт ҳисоб босма табоғи 12,1
20907 нусхада чоп этилади.
Буюртма № 1243
Баҳоси 10 сўм
Жўрналдан кўчириб босилганда
«Ешлик»дан олинди, деб изоҳланиши
шарт.

Манзилимиз: 700113, Тошкент,
Қатортол кўчаси, 60-уй.

Телефонлар:

Бош муҳаррир — 78-49-83.
Бош муҳаррир ўринбосари — 78-
Масъул котиб — 78-97-07.
Наср бўлими — 78-97-58.
Назм, адабий танқид ва санъат
бўлими — 78-94-05.
Мақоланавислик бўлими
Фотомухбир — 78-97-58.

Тошкент, «Камалак» нашр
бирлашмаси, Ўзбекистон
Республикаси «Шарқ» нашр
матбаачилик концернини
босмахонаси.

© «Ешлик» № 11—12

Азим Суён

КЕЛДИМ ЯНА, ОТА ТОҒЛАР...

Азим Суён. 70-йилларда шеърят майдонига кириб келган янги жўшқин авлоднинг истеъдодли вакиллари бири. Унинг ilk китоби «Менинг осмоним» поэтик кузатишлар билан халқона оҳанглар-гўзал уйғунлигини намоён этган, талабчан оқинлар меҳрини қозонган эди. Шундан сўнг «Зарб», «Замин фарёди», «Жавзо» каби китоблари нашрдан чиқди. Қанча китоби босилиб кетди, шоир ижодида ўша халқона рух, мард оҳанглар устиворлиги сақланиб қолаёттир. Эъдоднинг ўз йўли, овози, ўз қарашлари билан кўрсатувчи далилдир. Айниқса, шоир келган ўсган қадим Нурота тоғларининг гўзал оқинларининг ўй-хаёл, орзу-умидларини билан бу ўзига хослик яққол кўзга ташланиб

... кейинги йилларда яратган тарихий достоний туркумлари, «Ўзбекистон» достони билан «Езувчилар уюшмасининг Абдулқадиромидидаги мукофотини олишга сазовор бўлди». «Шарқ юлдузи» журналида чоп қилган «Торлар» тарихий драматик достони ҳам шу достоний баркамоллик сари бетиним интилади.

ИФ ДЕИДИКИ:

...лик жафокаш халқимизнинг асрида келди. Шукрки, она Ўзбекистонимиз келди булди. Шоирлар доимо эл-юртнинг оғлонлари, фидойи фуқаролари бўлиб келди. Эндидикда улар зиммасидаги юк, вазифа минг марта ошди. Озодликни олима кенг танитиш, ҳар бир оқинимиз дилида мана шу ҳурлик ниҳолини келтириш улуг бurchимиздир. Илоҳи, ҳар бир оқин доватлар энди бизни йўлдан урмасин, бизнинг аср, гўзал кўкларимиз ўрдусига ёруғ юз келтириб бораёлик...

Бир жоно

Бир жоноким, тоғдан тушган
оҳу каби ўйноқланур,
Кўзлариким, учқун сочиб,
кимдирки ул, сўроқланур.
Хуш-хуш насим анбар ёйиб
ўйиб ўтар сочларидин,
Сочлариким, сочма еган
илои янглиғ тўлғоқланур.
Гоҳ масъума, гоҳ паришон,
гоҳо жиддий, гоҳ асабий,
Гоҳи висол оғушида
сархуш мисол қувноқланур,
Бу бандангни кечир, тангрим,
кўриб кўзим тиниб кетди,
Юраккинам кузги япроқ
аҳволинда қийноқланур.
Назаримда назаридин
оғтоб ботиб кетди, ана,
Чиқиб келган ой эмас-ку,
Азим, қара, ўроқланур.

Сиз бизга келган кеча

Эриди ойлар, эриди,
Эриди сойлар, эриди,
Рақибларим ер эди
Сиз бизга келган кеча.

Жизилдоқлар тиндилар,
Заргалдоқлар ийдилар,
Чирилдоқлар ёндилар
Сиз бизга келган кеча.

Оқ кундузлар эриди,
Оқ, юлдузлар эриди.
Дала-дузлар эриди,
Сиз бизга келган кеча.

Ғани тоғлар куллали,
Чакандалар гуллади,
Еллар ўнич йўллади,
Сиз бизга келган кеча.

Эриди тоғлар, эриди,
Тошларми, болишмиди,
Кўздаги ёшлармиди
Сиз бизга келган кеча.

Бу дунёда не тотли,
Йўқ, биза ишқ, ёр тотли,
Бол тотли, шакар тотли
Сиз бизга келган кеча.

Бир назардан эр тузалар,
Шаррос тинар — сел тузалар.
Битта ҳикмат менга аён:
Сўз тузалса — эл тузалар.

Келдим яна, ота тоғлар,
Ота тоғлар, она тоғлар,
Чечакларинг дилим боғлар,
Мендек хаста эмас — соғлар.

Ай, кўзлари сузукларим —
Соғинганман сузукларим*,
Воҳ, сувлари муздакларим,
Айрилганман неча чоғлар.

Алқорларинг қояларда
Тўйинадир қиёқлар-ла,
Мен юрибман қаёқларда
Юракларим тўла доғлар.

Бодомларинг сочиларми,
Ошиқ кўнглим очиларми,
Ё сендан-да қочиларми,
Оҳ, сўроқлар, оҳ, сўроқлар...

Бунда йўл йўқ эди...
Кимдир бемалол
Ўзича қайгадир шу ердан ўтди.
Кунлар илиб-илиб,
ёз келган мисол
Кўп ўтмай каттакон йўл бўлиб кетди.

* Сузук — булок.

Сўнма орзум, тушмагил терга,
Зил умримни етаклагил аҳд.
Бошин эгиб қўйса ҳам ерга
Кўкка қараб кўкарар дарахт.

Уқ илон, ўқ илоним,
Уқлигинг изингдадир.
Уққа нишон, жайроним,
Гуноҳинг кўзингдадир.

Чечагим, узар сени,
Ёрга узатар сени.
Кўлларда умринг тугар,
Айбинг ол юзингдадир.

Эй булбулим, қувнайман,
Тор қафасдан қўймайман.
Гарчи билгум, парвозинг
Боғ, дала-тузингдадир.

Кўкка ўрлайди оҳим,
Қисматим, не гуноҳим? —
Бу замонга терс тушган
Ҳақгўй тил-сўзингдадир!

Ўлутфуллага

Тугал истайсан, оҳ, бир кам дунёни,
Юрагинг оғрийди — тунларинг бедор.
Дунни қўй! Давола бир бечорани —
У шундоқ ёнингда — ўни кам бемор.

Ҳижрон

Сув оқару сув оқар,
Сувлар билан қум оқар.
Пириллар пирпиракдай —
Тақдир ўйини ёқар.

Себарганинг япроғи —
Яшил сирға-балдоғи.
Ким айтади, бормикин
Бу осмоннинг адоғи?

Шомги ҳилол — бугун ой,
Пишган тугдай оқ — чирой.
Чашмадай турар тўлиб,
Юрагимдан олган жой.

Богда даллидай юрдим,
Шабнам билан юз ювдим.
Ҳатто шабнам юзида
Унинг сувратин кўрдим...

Соҳир шеър шундай жозибига эгаки, сиз уни мутолаа қилган заҳоти шоирнинг исму шарифига маҳлиё бўласиз, кейин ҳар сафар унинг диловар асарини ўқир экансиз, ихлосу эҳтиром боис, дилингизнинг туб-тубларидан жой бера борасиз.

«Шафақ», «Она ер алласи», «Қадимги қўшиқлар», «Оталар юрти»... — бу шеър, бу мажмуалар илк дафъа ёруғлик кўрганга ҳам чорак асрдан зиёд вақт бўлди, бироқ мудроқ тафаккурга уйғоқлик бахш этган бу асарлар таъсири ҳамон кўнгилда. Ҳамон кўнгилдадир шоирнинг ўша ёниқ нафаси. Бугун у умрининг ярим асрлик давонни ошиб ўтаётир, юки ҳам салмоқли: қатор шеърый мажмуалар, таржималар, дostonу романлар ва Бердақ мукофоти...

Ўзбекистон халқ ёзувчиси Муҳаммад Али ҳақида сўз бораётганлигини сиз аллақачон англаган бўсангиз керак.

Эй тарихчи, этма умримни тарож!

Бас, бундай гапларга эмасман муҳтож:

Тори ўзилса ҳам саз аталур саз,

Бошдан тушганда ҳам тож, бари бир, тож.

Шоир шундай деб ёзади. Бу сатрлар замирида сиз унинг машаққат-ла кечган умр онларига нисбатни ҳам илгашингиз мумкин. Аммо аслида муҳими шу онлар ҳосиласи ила ўлчанади. Зеро, бу онлар шоир мозийдан зиё эмди ва шукуҳли асарлар инъом этди бизга. «Машраб», «Гумбаздаги нур», «Боқий дунё», «Сарбадорлар»...

Бу асарлар ҳақида сўз борса, «мен уларда жасур аждодларимизнинг ёруғ сиймоларини қайта яратишга интилдим», дейди шоир. Некбин ва ёруғ ният. Шу ният токи бу кунга қадар Муҳаммад Алига қанот бўлди, уни юртга танитди, элда азиз этди, бундан буён ҳам шундай бўлиб қолсин!..

МУАЛЛИФ ДЕНДИКИ:

— Тарих ҳикматларга жуда бой. Мабодо ҳозир қизил байроққа кўзимиз тушиб қолса, беихтиёр Ўктабр инқилобни эслаймиз. Аслида эса... 776 йили, яъни бундан 1216 йил аввал Бухорога араблар бостириб киришганида Юсуф бин Иброҳим исмли халқ қаҳрамони жонфидо йигитларга бош бўлиб қизил байроқ кўтарганча ёвга қарши жанг бошлаган. Она юртини, халқини босқинчилар зугумидан халос этиш, орзу-ниятларининг ушалиши йўлида у қизил байроқни туг деб билган.

Тарихда бундай мисоллар жуда ҳам кўпки, уларни идрок этиш ўзликни англашга хизмат қилади. Хайненинг «Тарихлар», Хётенинг «Ғарб ва Шарқ», Шеллернинг тарихий мавзудаги шеърларида кўнгилга яқин ўлмас бир руҳ мавжуд. Шу руҳ вақтида менинг хаёлимни ҳам банд этган. Бу руҳ тарих воситасида ўзликни англаш ва улғулаш, халқнинг миллий қадриятини кўз-кўз қилиш ҳамда шарафлашдан иборатдир.

Хётенинг Амир Темури ҳақидаги шеърини кўздан кечиринг, иқрор бўласиз, унда ҳам худди шу руҳ ҳукмрон. Ҳуд Пушкиннинг Қўрғон таъсирида битилган тизмаларини айтмайсизми. Буларнинг барчаси жамланиб, чамаси мени тарихимиз билан астойдил машғул бўлишга даъват этди, илҳомлантирди. Ва шу йўлда риёзат чекишга ундади...

Тарих — бу беш-ўн киши ёхуд бир-икки авлод вақилларининг сазғи ҳаракати билан равшан торгадиган хилқат эмас. Бунинг учун барча авлоднинг интилиши, ақл-тафаккури, меҳри тақозо этилади. Ҳар бир адибнинг, ҳар бир авлоднинг ўзи тасаввур этган Тарихи, ўзи тушунган ва ардоқлайдиган Қошғарийси, Навоийси, Амир Темури... бўлиши лозим.

Муҳаммад Али

МИЛЛИЙ ТУЙҒУ ЙЎЛЛАРИДА

АҚШдаги Вашингтон дорилфунунида 1992 йил
11 август куни ўқилган
маъруза

I

Миллий ғурури инсон учун ниҳоятда тансиқ бир туйғудир. У инсон ўзлигини англаб етган кундан бошлаб яроқ ёзади. Бунинг учун биринчи навбатда миллий тарихни изчил билмоқ керак бўлади.

Агар, тарихга назар ташласак, туркчиликка Буюк Турк ҳоқонлиги (VI—VIII асрлар) даврида асос солинганини кўрамиз. Турк ҳоқони Билга ҳоқон бундан 1260 йил аввал, яъни милодий 732 йилда турк шаҳзодаси Култигин шарафига битик тош тайёрлат-

ди. Ушбу битик тош матнини туркчиликнинг дастури деса арзийди. Унда айтилган фикрлар, ажабо, бу кунда ҳам ўз рангини йўқотган эмас, худди кеча айтилгандек таассурот қолдиради: «Тангри ёрлақагани учун, истеъдодим, бахтим бор учун мен сизларга ҳоқон бўлдим. Ҳоқон бўлиб, қашшоқ халқни яхшилаб оёққа турғиздим. Қашшоқ халқни бой қилдим. Оз халқни кўпайтирдим. Е бу сўзимда ёлгон борми? Турк беклари, халқи, бунни эшитинг! Турк халқини тўплаб, давлат тутишингизни бу ерда тошга ўйиб ёздим!» Битик тошнинг «Шарқ» қисмида яна шундай сўзларни ўқиймиз: «Сизлар, Турк ва Ўғиз беклари, халқлари, бунни тинглангилар! Агар осмон қуламаса, агар Ер кўзғолмаса, о Турк халқи, сенинг мамлакатингни ким енга олади? О, Турк халқи, ўзинг кейин афеус чекасан! Сиз ўзингизнинг меҳрибон ҳоқонингизга хиёнат қилдингиз. Сизларни ҳар қачон гуллатиб-яшнатиб юрган эди. Ватанингизни сотиб қўйдингиз, у мустақил ва озод эди...»

Билга ҳоқоннинг ушбу сўзларида юртни бирлаштириш, туркларнинг бошини бир жойга қовуштириш ҳаракатлари ўз ифодасини топди. Бу муҳим адабий фактдир.

Қорахонийлар ҳукм сурган даврда туркчиликни англаш яна ҳам ривож топди. Бу даврда Юсуф Ҳос Ҳожибнинг «Қутадуғ билиг» дostonи яратилди (1070). Маҳмуд Қошғарий турк тилининг қомуси бўлган «Девону луғотит турк» (1069) асарига тартиб берди. Ниҳоят, Ҳожа Аҳмад Яссавийнинг (XII асрнинг биринчи ярми) «Ҳикматлар»и дунёга келди. Шу ўринда Муҳаммад Хоразмшоҳнинг ўғли шаҳзода Жалолиддин Мангуберди учун турк тили грамматикаси яратилганини ҳам (XIII аср боши) айтиб ўтиш жоиздир.

2

Туркчиликнинг навбатдаги авж нуқтаси Туркистонда Амир Темур Кўрагон барпо этган қудратли давлат даврига тўғри келади. Ягона, марказлашган давлат — ҳамиша миллатнинг таянчидир, унда миллатнинг равнақ топишига, миллий туйғунинг уйғонишига кўмак берадиган муҳит, имкон мужассам бўлади. Шунинг учун ҳам ўз давлатига эга миллатлар ҳамиша тараққий топган. Бу ерда ҳам шундай бўлди. Амир Темур давлати турк миллатининг бирлашиши ва жишелашишига ёрдам берди, унинг маданияти юксалишида мислсиз аҳамият касб этди. Турк тарихидан кўп асарлар ёзилди. (Низомиддин Шомий «Зафарнома», Абдураззоқ Самарқандий «Матлаи саъдайн ва мажмаи баҳрайн», Шарафиддин Али Яздий «Зафарнома», Давлатшоҳ Самарқандий «Тазкиратуш шуаро», Ибн Арабшоҳ «Амир Темур тарихи»), Мирзо Улуғбекнинг астрономия мактаби иш олиб борди ва «Зижи жадиди Кўрагоний» дунёга келди, меъморчилик бинолари қурилди, пойтахт Самарқанд дунёнинг машҳур шаҳарларидан бирига айланди. «Афлотунлар чоғинда Афина, Румо салтанатида Румо, Аббосийлар хулафотунда Бағдод қанча тараққий қилгон бўлса, — деб ёзган эди Абдурауф Фитрат ўзининг «Туркистонда руслар» мақоласида, — Темур ва Улуғбеклар замонида Самарқанд шунча тараққий қилгон эди...» Чиндан ҳам Амир Темур бўлмаганда на Улуғбек, на Алишер Навоий, на Заҳириддин Муҳаммад Бобур, на улкан Турк маданияти яралган бўлур эди.

Турк миллий туйғуси 1398 йилда Ясси, ҳозирги

Туркистон шаҳрида яна бир қарра намоён бўлди: Амир Темур, турк маданиятининг маънавий отаси Ҳожа Аҳмад Яссавий қабри устида мухташам макбара бино қилдириди. Бу бино қарийб олти юз йил давомида, ҳозиргача минглаб кишиларнинг қутлуг зиёратгоҳига айланди ва у дилларга миллий гурур, ифтихор туйғусини экиб келмоқда.

3

Турк миллий туйғуси тантана қилган хушбахт майдон — бу Алишер Навоийнинг мисли кўрилмаган ижод майдонидир. У турк тилининг бутун кўрку жозибасини ўз асарларида намоён этди. Шоирнинг «Хазойинул маоний» мажмуасини ташкил этувчи тўрт девон, тагин форсий «Девоний Фоний», беш достондан иборат «Хамса»си жуда машҳурдир. Ўзининг турк фарзанди эканлигидан фахрланиб ёзган «Муҳокаматул луғатайн» рисоласи эса она тилимизнинг бетимсол бойликларини оламга кўз-кўз этди. Шоир турк тилини ўша вақтда нуфузли бўлган форс (сорт дейди шоир) тили билан қиёслайди ва «ўн саккиз минг оламдин ортиқ, зеб ва зийнат»ли оламни — турк тили чаманзорини таъриф қилади, турфа мисоллар келтиради. Масалан, юзта турк сўзини келтирар экан, биронтаси билан сорт (форс — М.А.) тилида сўз ясамайдилар, дейди шоир, бу сўзлар эса сўзлашув чоғида зарур сўзалардир. Навоий «йигламоқ» сўзининг олтига муқобилини айтиб ўтади, улар йиғи ҳолатининг турли кўринишларидир: «йигламси-моқ», «инграмак», «синграмак», «сиқтамоқ», «ўқирмак», «инчирмак». Ғўзалларнинг кўз ва қошлари орасини турклар «қабоқ» дейдилар, уқтиради шоир, форсийда эса унинг номи йўқ. Она тилининг камситилишларига барҳам берган шоир рисола охирида шундай ёзади: «...анга «Муҳокаматул луғатайн» от қўйдим, то турк эли тили фасоҳат ва диққати ва балоғат ва вусъатики, ул ҳазрат бу тил ва иборат била назм бисоти тузупдурлар ва Масиҳо анфоси ва Хизр зулолидин ўлуқ тиргузмак тарикин олам аҳлига кўргазупдурлар, зоҳир қилдим. Ва хаёлимга мундоғ келурким, турк улуси фасиҳларига улуг ҳақ собит қилдимки, ўз алфоз ва иборатлари ҳақиқати ва ўз тил луғатлари қайфиятидин воқиф бўлдилар ва форсиғўйларнинг иборат ва алфоз бобида таън қилур сарзанишидан қутулдилар... умид улким, бу фақирни хайр дуоси бирла ёд қилғайлар ва руҳимни анинг била шод қилғайлар...»

Шубҳа йўқки, турк халқи ўз улуг шоирини ҳамиша хайр дуоси билан эсга олади ва миллий туйғу тарбиясида кўргизган буюк хизматларини асло ёддан чиқармайди.

4

XVI асрда миллатнинг таянчи бўлган давлат парчаланиб кетди. Вобосининг улуг давлатини тикламоққа бел боғлаган Заҳириддин Муҳаммад Бобур ўз юртида бу юмушнинг урдасидан чиқа олмади. Шайбонийлар, кейинроқ аштархонийлар даврида миллат якдиллигини ўйлагувчи шахслар учрамади. XVII аср охири — XVIII аср бошларида Туркистонда парчаланиш жараёни ниҳоясига етди: Амир Темур давлати ўрнида бир тилда гаплашадиган учта давлат — Бухоро амирлиги, Қўқон ва Хива хонликлари юзага келди. Энг ёмони шу эдики, бу хонликлар ўзаро тенг жанг қилардилар, бир-бирларининг пайини қирқиш-

ни ўйлардилар, бир-бирларининг ерларига бостириб қирардилар. Бу шароитда миллий туйғу шаклланиши ҳақида гап бўлиши мумкин эмас эди. Фақат Хива хонлигидагина муайян ишлар қилинган. Хусусан, Хива хони, тарихчи Абулғози Баҳодирхон турк миллатининг қадим тарихидан тортиб ўзи яшаб турган давргача ёритилган, миллат тарихида улкан аҳамиятга эга бўлган, ўзининг тили билан айтганда ҳали «битилмаган тарих» ни баён қилган «Шажараи турк» ва «Шажараи тарокима» асарларини ёзди. «Бу тарихни бир кишига таклиф қилади деб фикр қилдук, — деб ёзади Абулғози Баҳодирхон. — Ҳеч муносиб киши топмадук. Зарур бўлди. Ул сабабдан ўзимиз айтдук. Туркнинг масали турур: «Ўксиз ўз киндигин ўзи кесар, теган». Кейинчалик Мунис Хоразмий, Баёний сингари тарихчилар турк тилида тарихий рисоалар битдилар. Бу даврда Алишер Навоийдан сўнг иккинчи улуг шоир ва тарихчи Муҳаммад Ризо Оғаҳий яшаб ижод қилди. Аммо миллий туйғуни, туркчиликни англаш бари бир Амир Темур ва Алишер Навоий замонидаги даражага юксалмади.

5

XIX асрда Туркистон ҳаётида мудҳиш воқеа юз берди: Туркистонни ниҳоят Россия босиб олди... Улуг давлатчилик кайфиятидаги Россия ўзи босиб олган халқларни қул қилиши ва қулликда тутиш йўллари ни яхши ўйлаб топган эди: қадами етган жойда ўша халқнинг ғурурланадиган, ифтихор қиладиган нимаики мулки бўлса (маданий ёдгорликлар, тил ва тарих каби), ўшани аямай яқсон қилар, бошқача айтганда, миллий туйғуни ўлдирар эди. Мисол учун, рус қўшини Самарқандни забт этганда ноёб маданият ёдгорлиги бўлган, Амир Темурнинг катта хотини, маҳди улё Бибихоним қурдирган мадрасанинг маҳобатли гумбазига замбаракни тўғрилаб ўқ узган ва уни вайрон қилган. Туркистондаги Хожа Аҳмад Яссавийнинг муборак мақбараси ҳам худди шундай қисматга дучор этилган. Ахир қандай қилиб, қўл остидаги мазлум халқлар маданият ва тарихи русларникидан балеанд бўлиши керак? Уларнинг усули йўқ қилиш эди, фақатгина ёдгорликлар, буюмлар эмас, афеуски, ҳатто... юртнинг назаридаги ёзувчи ва санъаткорларни элбошилари ҳам қатағон қилар эдилар. Буларнинг бари миллий туйғуни поймол қилишга, япроқ ёздирмасликка, янчиб ташлашга қаратилган эди.

Миллий туйғу шундай бир хусусиятга эгаки, уни қанча таъқиб этсалар, шунча ўзини намоён қилишга қиришади. Россия мустамлакачилари зулми остида хор бўлган ўзбек халқи ҳар томонлама эзилди, энг яхши боғ-роғлар, уйлар, шаҳарлар кўчириб келтирилган рус фуқароларига бўшатиб берилди. Руслар Туркистонда ўзларининг яхши яшашлари учун бор шароитни яратдилар. Ўзбек халқи эса Россия дея эрталабдан кечга қадар тиним билмай меҳнат қилишга мажбур эди, аммо бири икки бўлмасди. Шуниси ҳайратланарлики, бу ҳол кечаги кунгача давом этиб келди!

Топталган миллий туйғу тинч ётмади албатта, 1898 йилда Андижонда Дукчи Эшон раҳбарлигида кўзғолон кўтарилди. Кўзғолонга Туркнинг ўзбек, қозоқ, қирғиз ва уйғур сингари қавмлари қатнашди. Подшо ҳукумати бу кўзғолонни аёвсиз суратда бостирди — юзлаб одамлар дорга осилди, отилди, қора калтак қилинди, етти юздан ортиқ одам Сибирга

сургун бўлди. Бир неча қишлоқ, жумладан, Дукчи Эшоннинг она қишлоғи Мингтепа ер билан теп-текис қилинди. Мингтепанинг ўрнига атайлаб Россия ичка-рисидан русларни кўчириб келтирдилар, у ерда «Русское село» қишлоғини барпо қилдилар ва бу ном яқин-яқингача сақланиб келди.

1916 йилда Жиззахда мардикорчиликка қарши кўзғолон бошланди. 1874 йилда подшо ҳукумати, гўё Туркистон халқига ҳиммат кўргизгандай (аслида уларнинг қўлига қурол беришдан қўрқиб, чунки руслар инглизларнинг Ҳиндистонда йўл қўйган хатоларини эса сақлардилар) эллик йил давомида Туркистон йигитлари ҳарбий хизматга чақирилмайди, деган кўрсатма берганди. 1916 йилда эса ана шу фармон бузилган эди. Кўзғолонга бутун Туркистон бир жону бир тан бўлиб қатнашди. Подшо ҳукумати кўзғолончилардан қаттиқ ўч олди. Истаганини қирди, истаганини осди, Сибир қилди... Ҳар икки кўзғолон халқда миллий туйғуни тарбиялашда катта мактаб ва вазифасини ўтади. Унинг сабоқлари кўп аччиқ эди...

6

Мана шундай пайтда ўзбек халқининг ардоқли ўғиллари — маърифатпарвар адиблар: Маҳмуд Хожа Бехбудий, Абдулла Авлоний, Абдурауф Фитрат, Абдулла Қодирий, Чўлпон ва Мунаввар қори туркчиликнинг, миллий туйғунинг, миллийликнинг яловбардорлари бўлиб чиқдилар. Улар ўз асарларида миллатнинг равнақи кенг билимдандир, маърифатпарварлик — замоннинг энг олий русумидир, сингари роҳларни олға сурдилар.

1917 йилдаги Уктабр тўнтаришидан сўнг ўзбек миллати истибод ва зулмнинг «маданийлашган» шаклини ўйлаб чиқарган Шўро тузумининг исканжасида қолди. Энди у ҳақсизлик ва адолатсизликнинг тубсиз чоҳига ташланган эди. Шўро тузumi шундай тузумки, бу ёлғончи салтанат, бунда сўз айтилади, аммо ижро этилиши шарт эмас, ваъдалар берилади, бироқ бажарилиши гумон бўлиб қолаверади. Бошқача айтганда, Шўролар Иттифоқи эмас, Ваъдалар Иттифоқи десак тўғрироқ бўлади. Қозоғда ҳамма нарса бор, амалда эса йўқ... Мана шу «адолатли» тузум, энди Туркистонни — бир бутун вужудни беш қисмга бўлиб юборди. Бу ишда шахсан Лениннинг ўзи жонбозлик кўрсатди. Туркистон ўрнида — Ўзбекистон, Қозоғистон, Қирғизистон, Туркменистон ва Тожикистон пайдо бўлди. Барибир Туркистон Россиянинг мустамлакаси бўлиб қола берди. Натижада, турк миллатида бирлашиш, миллий туйғуни тарбиялаб вояга етказиш ўрнига, ажралиш, бир-бирдан узоқлашиш бошланди. Бурунги ягона миллий туйғу парчаланиб, «туйғуча» ларга ажралди. Бу 1924 йилда юз берди.

1929 йилда ўзбек халқининг (жаъми туркнинг фақат!) алифбоси ўзгарди, латин алифбосига ўтилди; ўн икки йил ўтгач эса, кирил алифбоси қабул қилинди. Шу тариқа халқ ўзининг ўтмишидан, маданий меросидан маҳрум бўлди. Бу ҳам юқорида айтилгандай, ўз қўл остидаги халқларни қул ўрнида кўриш намунаси, маданий меросни йўқотишнинг янги-ча йўли эди. Русларнинг ихтироси бўлган коммунистик мафкура яловбардорлари, алифбони йўқотгач, Туркистон халқи ёппасига саводсиздир, дея жар солишга ошиқдилар. Қолбуки, Абдурауф Фитрат ўзининг «Ҳинд сайёҳининг баёноти» асарида Уктабр

тўнтаришидан олдин Бухоронинг ўзида икки юздан ортиқ мадраса бор эди, деб маълумот беради.

Туркчилик, миллий туйғу ҳақида оғиз очиб бўлмайдиган бир замон келди. Миллий туйғу ҳақида ёзиш, тарғиб қилиш у ёқда турсин, гапириб ҳам бўлмай қолди. Шу сабабдан, миллий туйғуни сугориб турадиган, бақувватлантирадиган, тарбиялайдиган она тарих эшиклари тақа-тақ беркилди. Кимки тарихдан сўз юритса, унга тарихни, ўтмишни идеаллаштирмоқда, деган тамга босилди, кимки миллий туйғу ҳақида ёзса, аёвсиз миллатчиға чиқарилди. Шундай вақтда адабиёт ўз зиммасига юкланган юмушни бажарди, миллат равнақи, миллий туйғу манфаатини очиб бўлмаёса ҳам, рамзий маъноларда, имо-ишоралар билан ифода этди, зеро адабиётда шундай қудрат мужассамдир. Лекин адабиёт бунинг учун илҳомни ўзига замондош кунлардан эмас, балки олиё ва яқин тарих қатларидан қидирди.

7

Машҳур ўзбек маърифатпарвари ва адиби Абдурауф Фитрат ўз асарлари билан миллатнинг қаддини кўтариш, миллий туйғуга эрк бериш, миллат иши йўлида жон фидо қилишнинг ёрқин намунасини кўрсатди. Адиб «Ҳинд ихтилолчилари», «Абулфайёхон» ва «Темур сағанаси» каби саҳна асарларида миллий истиқлол масалаларини мардона кўтариб чиқди. «Ҳинд сайёҳининг баёноти» асарида эса Бухоронинг ҳозирги аҳволи, тарихи ҳақида ҳикоя қилиб берди. Фитратнинг тутган йўли фаранг маърифатпарвари Шарл Луи Монтескёнинг машҳур «Форс мактублари» романи (1721) йўлини эслатади. Умуман, XVII—XVIII асрлар фаранг маърифатпарварлари билан XX аср ўзбек маърифатпарварлари орасида, муқояса этилса, қизиқ манзаралар намён бўлиши мумкин. Бу энди бошқа масала. Монтескё Эрондан келган меҳмон, Ўзбек исмли бир бадавлат одамнинг Парижга саёҳати ва Париждан ўз хотинларигаю дўстларига ёзган мактублари орқали ўша давр фаранг ҳаёти, турмуш тарзи, Париж муҳити ҳақида аниқ ва танқидий фикрларни ўртага ташлайди. Фитрат эса ҳинд сайёҳининг Бухорога келишини қаламга олади ва ҳикоя сайёҳ тилидан берилади. Асарда юртини севган, унинг тақдирига ачинган, қалбида миллий туйғуси кучли адибнинг ички туғёнларини сезасиз. Фитратнинг «Хуррият» газетасида (1917 йил 28 июл) босилган бир мақоласидан келтирилган ушбу сатрлар сўзимизни исбот эта олади: «Эй, улуғ Турон, асрлонлар ўлкаси! Сенга не бўлди? Нечук кунларга қолдинг? Ер юзининг бир неча полволлари бўлган ботир туркларинг қани? Нечун чекиндилар? Нечун кетдилар? Кураш майдонларини ўзгаларга нечун қўйдилар?...» Бу сўзлар билан Вилга ҳоқоннинг сўзлари орасидаги ҳамоҳанглик, яқинликка эътибор қилинг. Масала ўша-ўша, моҳияти ҳеч ўзгарган эмас.

Шу ерда турк элининг бошқа бир ўтли шоири Мағжон Жумабоевнинг 1915 йилда ёзган «Амир Темур монологи» шеъри ёдга тушади. Шоир ёзади:

*Кўк тангри — тангри,
Кунгрансин, кўкин бийласин.
Ер тангри Темирмен,
Еримга ҳеч ким тиймасин!*

Амир Темурнинг «мен Ер тангрисиман» дейиши, албатта, рамзий маънода олинган, буни шаккокликка йўймаслик керак. Шоир буюк жаҳонгир тупроғида

ўзгалар айш суриб юрганини кўриб ўртанади, қани энди ҳозир Амир Темур бўлса эди, деб армон қилади.

Ўзбек адабиётида алоҳида мактаб яратган Абдулла Қодирий ўзининг «Утган кунлар» тарихий романида (1926) миллий туйғуси эндигина улғайиб келатган тошкентлик Юсуфбек ҳожи ўғли Отабекнинг — йигирма тўрт ёшли йигитнинг сиймосини чизади. Отабек ўқимишли, зукко, келишган йигит. У юртнинг парчаланиб кетганидан изтироб чекади, юрт бирлигини ўйлайди. Езувчи Отабекни бўяб-бежаб ясама қахрамонга айлантирмайди. Отабек зўр курашчи бўлиш йўлида афеуски, ёшгина туриб қурбон бўлади. «1277 йилнинг куз кезларида бўлса керак, — ўқиймиш романда. — Юсуфбек ҳожи Қаноатшоҳдан бир хат олди, Қаноатшоҳ Авлиё Отадан ёзар эди: «Ўғлингиз Отабек яна бир киши билан бизнинг қўшинда эди. Авлиё Ота устидаги чор аскарлари билан тўқнашимизда биринчи сафимизни шу икки йигит олди ва қахрамонона урушиб шахид бўлди. Мен ўз қўлим билан иккисини дафн этдим...»

Романнинг биз ўқиган нусхаси тўлиқ эмас, у шу пайтгача қисқартиришлар билан нашр қилиниб келди. Тўлиқ нашрини ўқиганимизда, тасаввуримиз яна бойиб кетишига ишончим комил.

Хўш, нима учун роман қўлма-қўл ўқилади? Унга қизиқиш ҳеч сусаймади? Ҳаттоки роман муаллифигина эмас, балки уни ўқиганлар ҳам қамоқларга ташланди? Бунинг сабаби, бизнингча, қуйидагича: аввало, «Утган кунлар» — тарихимиз ҳақидаги биринчи тарихий роман, насримизнинг биринчи бош асари. Қолаверса, унда XIX аср ўзбек ҳаёти, турмуш тарзи зўр маҳорат билан кўрсатилган, тили ниҳоятда бой, ранг-баранг. Ўзбек адабиётида ҳали ҳеч ким Худоёрхон замонини бунчалар ёрқин ва таъсирли кўрсатиб бера олгани йўқ эди. Халқ эса ўз тарихини билишга жуда ҳам чанқоқдир. «Утган кунлар» тарихий романи ташна одамга инъом этилган зилол чашмадек эди ва ҳамisha шундай бўлиб қолади.

8

Туркчилик, миллий туйғу дарёдай илҳом берган шоирлардан бири Абдулҳамид Сулаймон ўғли Чўлпондир. У «Бузилган ўлкага» (1921) шеърда Туркистонга хитобан бундай ёзган эди:

Сенинг қаттиқ сир-бағрингни йиллардир

ёзганлар,

Сен безсанг-да, қаргасанг-да, кўкрагингда

кезганлар

Сенинг эркин тупроғингда ҳеч ҳаққи йўқ

хўжалар,

Нега сени бир қул каби қизганмасдан янчалар?

Нега сенинг қалин товшинг «Кет!» демайди

уларга?

Нега сенинг эркли кўнглинг эрк бермайди

қулларга?

Нега тагин танларингда қамчиларнинг кулиши?

Нега сенинг турмушингда умидларнинг ўлиши?..

Чўлпон ижодида миллий туйғунинг намён бўлиши гоҳо рамзий, гоҳо юқоридаги шеърда берилгандек очиқ, ошкор тусга эга. Қўйилган масала юзасидан бизга Чўлпоннинг «Кеча ва кундуз» (1936) романи кўп фикрлар бахш эта олади. Асар қахрамони Мирёқуб вагонда кетар экан, бир савдогар жаҳид йигит

7

билан учрашиб қолади. Жадид йигит унда катта таасурот қолдиради. Жадид йигит (романда унинг номи ҳам йўқ, чунки у умумлашма образ) туркчиликнинг, соф миллий туйғунинг соҳиби сифатида, ёзувчининг кўмакчиси бўлиб бўй кўрсатади. Иккиси суҳбатлашишар экан, суҳбат оқими тарбияга кўчади. Мирёқуб ўғлини рус мактабига бермоқчи эканини айтади. Жадид йигит жавобда биз ҳақиқий миллат ўғлида миллий туйғунинг нақадар кучли бўлиши мумкинлигини билиб оламиз: «Бу фикрингиз хато, — дейди у Мирёқубга. — Ибтидоий тарбияни рус мактабларидан бошлаб бўлмайди, уни миллий мактабларга бериш керак. Илгари миллий ҳисни ўстириб, ўз миллатини танигандан кейин рус мактабига бериш керакки, ҳунарга, ихтисосга тегишли илмларни ўқисин... Ундан кейин Германия, Франция, Англия мамлакатларига, ҳатто дунёнинг нариги чеккасидаги Америкага юбориб ўқитиш керак...»

Лекин бу гаплар туркистонликлар учун куруқ орзу бўлиб қолаверади. Туркистонликнинг насибаси эса Чўлпоннинг ушбу «Мен ва бошқалар» (1921) шеърда айтилгандек эди:

*Кулган бошқалардир, йиғлаган менман,
Уйнаган бошқалар, инграган менман,
Эрк эртақларини эшитган бошқа,
Куллик қўшигини тинглаган менман...*

*Бошқада қанот бор, кўкка учадир,
Шохларга қўнадир, боғда яйрайдир,
Сўзлари садафдек, товуши найдек,
Куйини ҳар ерда элга сайрайдир.*

*Менда-да қанот бор, лекин боғланган...
Боғ йўқдир, шох йўқдир, қалин девор бор.
Сўзлари садафдек, товуши найдек,
Куйим бор, уни-да деворлар тинглар.*

*Эркин бошқалардир, қамалган менман,
Ҳайвон қаторида саналган менман!..*

9

Юқорида биз Россиянинг босиб олган ерларида кенг қўллаган усули — йўқ қилиб юбориш эканлигини айтгандик. Ўзбек маданиятининг биз номлари-ю асарларини зикр этган азиз ўғлонлари ана шундай қатагонга учради... 1938 йил 4 октябр куни Абдурауф Фитрат, Абдулла Қодирий, Чўлпон, Элбек ва Ғози Юнуслар тунда Тошкентнинг пасткам пучмоқларидан бирида яширин ваҳшиёна отиб ташланди. Худди шунингдек, Мағжон Жумабоев ҳам ана шундай қисматга учради. Бу шуни кўрсатадики, машъум қатагон Туркистоннинг қозоқ ўлкасидан то Ўзбекистонгача ўзининг машъум қанотларини эл узра ёйган экан. Ҳаммасига сабаб, адибларимизнинг миллатпарварлиги, ўз асарларида миллий туйғуни ифодалашга журъат этганликлари эди.

1943 йилда Ойбек «Навоий» тарихий романини ёзди. Роман эл ичида машҳур бўлиб кетди. Унда биринчи марта халқнинг миллий қаҳрамони Алишер Навоийнинг ҳаёти бадиий бўёқларда ўз аксини топди. Лекин бу роман туфайли Ойбек бошига кулфатлар тушди, миллий туйғу ёрқин ифода этилган асар, ўтмиш идеаллаштирилган асар, дея баҳоланди. Оғир руҳий азоблардан сўнг Ойбек хасталикка чалинди ва умрининг охиригача тилдан қолиб яшади...

8

1973 йилда Пиримқул Қодиров Бобур ҳақида «Юлдузли тунлар» романини ёзди. Аммо турк тарихининг улкан сиймоларидан бири ҳақида ёзилгани учун, яна ўтмишга сиғиниш бўлмоқда, деб романини беш йил тортмада сақладилар, эълон қилинишига йўл бермадилар.

Тарихий мавзуда бир неча ёрқин асарлар яратилди. Шу ўринда Одил Ёқубовнинг «Улуғбек хазинаси», Мирмуҳсиннинг «Темур Малик» романларини алоҳида таъкидлаб ўтиш жоиздир.

Миллий туйғунинг олис йўллари ана шундай машаққатли кечди...

10

1991 йил 31 август куни ниҳоят Ўзбекистон Республикаси мустақил деб эълон қилинди. Давлатнинг байроғи ва тамғаси ўзгарди. Энди тамғада бахт келтирувчи ҳумо қўшининг тимсолини кўрамиз. Республика Бирлашган Миллатлар Ташкилотига аъзо бўлиб кирди. Бу йил яқин тарихда биринчи марта Амир Темур туғилган кун кенг нишонланди. Тошкентда АҚШ элчихонаси, Москвада эса Ўзбекистон элчихонаси очилди...

Миллий туйғу гуркираб япроқ ёзадиган дамлар энди келди.

Ўзбек миллий туйғусини шакллантириш ва ривожлантириш ҳақида ўйлаб кўриш керак. Бунинг йўллари қандай бўлишини келажак кўрсатади. Шу маънода ёзувчилар, олимлар ва зиёлилар олдида катта вазифалар туради. Ўтган аждодларимизнинг ижодий меросини халққа тўлиқ етказиб бериш, тарих ҳақида эркин асарлар ёзиш ва шунинг билан, Фитрат айтганидай, элни маърифатли қилиш лозим. Туркистонни қайтадан барпо этиш, улуг мамлакат рутбасига эга бўлишда керак эса ота-боболардек жонни нисор этишга шай турмоқ керак. Шундагина миллий туйғу гуркираб яшнаyajак.

Илоҳо, у ўзининг шонли йўлида ортиқ хатар кўрмагай!

Америка

Қўшма Штатлари,

Сизгил шаҳри,

1992 йил.

**Абдулҳаким Шаръий
Жузжоний**

Абдулҳаким Шаръий Жузжоний Афғонистоннинг Сарипул шаҳрида тугилган. Пағмондаги шаръий илмлар мадрасаси, Кобул дорилфунунининг шаръийёт факультетини битирган. Матбуот ва радио-телевидение идораларида, адлия вазирлигида раҳбарлик лавозимларида ишлаган.

Жузжоний бир қатор адабий тадқиқотлар ва шеърый китоблар муаллифи. У ўзбек ва дарий тилларида ижод қилади. Бундан ташқари, араб ва турк тилларини яхши билади. Афғонистон Езувчилар анжуманининг Навоий номли адабий мукофотига сазовор бўлган.

Кўнги́л овлар кўзинг имо билан,
нозингга салламно,
Дудоғинг жон бағишлар, эй гул,
эъжозингга салламно.
Юрак ўйнар, кўнги́л сўйлар,
жаҳон кўйдан тўлар бирдан,
Кулиб сўз бошласанг,
афсусли овозингга салламно.
Назокат бирла бошлаб сўз,
тугатдинг ишвалар бирлан,
Балоғат бобида анжому
оғозингга салламно.
Муҳаббат туйғусин ҳар қанчаким
биздан ёшурсанг ҳам,
Кўзунг изҳор этар,
бу икки ғамозингга салламно.
Туну кун бу кўнги́л тинмай
учар кўксинг ҳавосида,
Қанот берган кўнги́лга
икки оқ розингга салламно.
Қиё боққанда усрук кўзларинг
онгим олиб жоно,
Мени бир қуш каби сайд этди,
шаҳбозингга салламно.
Бўюнг кўрсат, сиҳи қадларга
боғ ичра хиром айлаб,
Кўриб Шаръи десун:
сарви сарафрозингга салламно.

Амударё

Амударё, эй жўшқин улуг дарё,
Эй, азамат дарё, эй қутлуг дарё.
Асрлардан бери тинмай оқасан,
Чўллар томон ҳасрат билан боқасан.
Юргим кўз бўлса, сен узун киприги,
Тинчлик чегараси, дўстлик кўприги.

Сен шарқ ўлкасининг ўлмас гурури,
Урта Осиёда ҳаёт томири.

Сен Помир, Ҳиндукуш мужассам жони,
Сенда оқар янги тириклик қони.

Сен улугвор тарихчисан эй, дарё,
Утмишдан бизга элчисан, эй, дарё.

Қирғоқингда тўхтаганман сабрсиз,
Чўлларда сен томон қўйиб келдим из.

Сўзла менга эшитган, кўрганингдан,
Ҳаёт йўлларида ўрганганингдан...

Амударё бу сўзимдан қўзғолди,
Тўлғондию мен томон назар солди.

Ҳар гирдоби кўринди менга бир кўз,
Тўлқиндан тил чиқариб, бошлади сўз:

— Кўп кўрганман қаттиқ воқеаларни,
Халқ устига келган фожеаларни.

Золимлар кўп тўккан инсон қонини,
Ваҳшийлар сингари олган жонини.

Дарё бўлиб оққан қонлар ёдимда,
Зулм остида чиққан жонлар ёдимда.

Лекин бу ўлка халқи қаҳрамон халқ,
Ёвларга ёв, дўстларга меҳрибон халқ.

Курашдан тўхтаган эмас бир замон,
Курашдан тўхтамас, бордур то жаҳон.

Янги қалъа, Мир Аълому Шодиён,
Шибурғон чўллари бўлғай гулистон.

Ҳар тикан ўрнида очилгай юз гул,
Зог-загон ўрнида сайрагай булбул.

Мен денгиз фарзанди, тўфон уяси,
Тўлқинлар онаси, бўрон уяси.

ҲАЛИМА ХУДОЙБЕРДИЕВА

ШОИРА ҲАҚИДА ҚИСҚАЧА МАЪЛУМОТ

1947 йилнинг 17 май куни Боёвут туманининг Ленин номидаги калхўзида таваллуд топган.

1972 йили Тошкент Давлат дорил-фунунининг журналистика куллиётини битирган.

1975-77-йилларда Москвадаги Горький номи Олий адабиёт институти курсларида таҳсил олган.

Дастлабки шеърий мажмуаси — «Илк муҳаббат» 1969 йили, илк талабалик йилларида чоп этилган.

Кетма-кет «Оқ олмалар» (1973), «Чаман» (1974) китоблари босмадан чиққан.

Сўнгра қуйидаги тўпламлари:
— «Сунъ тоғларим» — 1976;
— «Бобо қуёш» — 1977;
— «Иссиқ қор» — 1979;
— «Садоқат» — 1983;
— «Муқаддас аёл» — 1987;
— «Юрагимнинг оғриқ нуқталари» — 1991 йилларда нашр этилган.

Ўрис тилида «Гордость» (1976), «Белые яблоки» (1979), «Решимость» (1985) каби шеърий тўпламлари Москвада ва Тошкентда чоп этилган. Янги — «Бу кунларга етганлар бор» ва «Туркистон онаси» шеърий мажмуалари яқин кунларда мухлислар қўлига тегади.

Бундан ташқари шоира қирғиз, тожик, ўрис, япон, тотор шоиру драматургларининг асарларини ўзбек тилига ўғирган.

1990 йили «Муқаддас аёл» тўплами учун Ҳамза номидаги жумҳурият давлат мукофотига сазовор бўлган.

1985 йилдан «Саодат» жўрналининг бош муҳаррири. Президент кенгашининг аъзоси.

1991 йилдан жумҳурият Хотин-қизлар қўмитасининг раиси.

Ўзбекистон халқ шоираси.

ЎЗИМ ҲАҚИМДА

Мен 1947 йилнинг 17 майида Сирдарё вилоятининг Боёвут туманидаги Карл Маркс (ҳозирги Ленин номи) колхозида туғилганман. Болалигим, 3-4 синфларда ўқиб юрган пайтларимни эслайман. Колхозимизнинг юқори қисмидаги у томони Котлованга туташиб кетадиган беҳишти — жовидонни эслатувчи боғи бўлиб, ўша боғ ер билан битта бўлиб тўкилган олмаларни оқизиб кетаётган, шарқираган сувлари билан хотирамда ўрнашиб қолган. Уша боғда жаннатмакон падари бузрукворимиз Умнатқулбой Худойберди ўғли боргонлик қилардилар.

Ҳақиқатан болаликнинг боғлари кўрки, сеҳри қайтарилмасдир. Ям-яшил хушбўй гилам — чим устида у ер-бу ерда ётган катта-катта оппоқ олма, ноқлар, ростдан ҳам ўйнай-ўйнай у ер-бу ерда думалаб, ухлаб қолган болачаларга ўхшарди. Дастлабки китобларимдан биридаги қуйидаги сатрлар ўша, бир умрга кўнглимга муҳрланган кўринишлар тасвиридир:

*Унда-мунда ухлаб қолган гўдак сахт
Чимга нақш олмалар тўкибди дарахт
Гўдакларни ердан кўтарадир бахт
Юртим, тўкин боғлар фасли бу фасл.*

Гўрлари тўла нур бўлгур отам — адабиётга ихлосманд одам бўлиб, ўртоқлари билан тез-тез йиғилиб туришарди. Улар чақ-чақ суҳбат қуриб китобхонлик қилганларида уйимизда тонготар базм бўларди. Қиблагохим отам эски китоблар қироатини жойига келтириб, галати, юракни ларзага келтиргувчи бир хониш билан ўқирдилар...

...Шундай қилиб ҳазрат Алимиз, мункиб йиқилган, елка яғрини супадай, бир элни кўтаргулик отларини бир силтаниб кўтариб оёққа турғизибдилару ҳайратдан лол қотган оломонга қараб шундай бир сўз дебдилар...

Мен ишонардим. Бир элни кўтариб бораётган саман отларга, «Енгилсанг ўлдираман, енгсанг сенга хотин бўламан» шарти билан кураш тушган маликалар маликаси Зефунунни енгган ҳазрат Алимиз Зефунунни шу юртга ҳоким қилиб қолдириб, ўзи яна янги жангларга от қўйиб кетаётганларига ишониб яшардим...

Онаизорим Қаршигул Хонназар қизи пахтачилик бригадасини бошқаришлари (ҳозир у киши пенсиядалар), кўчада ишлари етарли бўлишига қарамай уйда ўрмак қуриш, олча, патгилам тўқиш, жияклар, бир зебо ироқи дўппилар тикишга ҳам вақт топардилар.

Эс-эс биламан, онам кечалари чироқ ёруғида қарсиллатиб қилич солиб пат тўқир, мен у кишининг ёнида ўтириб басма-бас патнинг турини чалишардим. Патгиламнинг гулини бирор жойи бузилмай чиқаётганини кўрган онам «ўзимни чевар қизим» деб пешонамдан ўпиб қўяр ва кўнгиллари ийиб кетса ўзининг қаттиқ бошидан кечган бирдари ярим воқеаларни ҳикоя қилиб берардилар. Менинг анчагина асарларим, жумладан, «Бир ўрим соч тарихи», «Сайрам бахши айтимлари», «Ҳиндикушдан нола келди» шеърларим, «Илияж» дostonим — айнан онаизорим таъсирида битилгандир. У кишининг мунглиг хиргойилари кўнглимни ўртар, кўзимга ёш тўлиб келаётганини сезмай қолардим. У кишининг гамангизлиги бесабаб эмасди, албатта. Мен 2 ёшдалигимда ўз туққан онам Шарофат Хонназар қизининг бевақт, авж гуллаган 35 ёшдаги тўсатдан ўлими онам (онам қазо қилгандан кейин эртаси кундан бошлаб холам мени ўзини «она» дейишга ўргатган ва ўз тарбиясига олган эканлар) Қаршигул Хонназар қизини (улар туғишган опа-сингиллар бўлишган) қаттиқ изтиробга солган ва табиийки, бу соғинч, гам илдизлари менинг муррак юрагимда ҳам илдиз отиб улгурган эди. Мен улўғларимиздан бири айтган «Куйиниб қараган ғусса барқарор» лигига қаттиқ ишонаман. Демокчиманки, муҳитда гап кўп.

Ижоджор бўлиб озгина нимагадир эришган бўлсам бунинг учун мен аввало бориб ўз онам Шарофат Хонназар қизи, отам Умнатқулбой Худойберди ўғлини (аслида у киши амаким. Бизникилар ака-укалар, опа-сингилларга уйланишган экан) қабрларини зиёрат қилишим, кейин онаизорим Қаршигул Хонназар қизини пойига бошимни қўйиб кўнглимни изҳор қилмоғим, тўкмоғим керак деб ўйлайман.

Дорилфунуннинг журналистика куллиётида, 2-курс.

Ҳамон ёдимда, Ҳалимаҳон шеърятимизга баҳор тошқинидай шиддат билан кириб келган эди. Утган фурсат ичида шоирамиз ўзига хос бир олам яратишга муваффақ бўлдим, бундай бахт катта қалб соҳиби бўлган истеъдодларгагина насиб этади. У яратган асарлар табиатига назар солсангиз, аёл қалбидаги кечинмаларнинг шарқона иболи ифодасию туйғуларнинг Оврупага хос ошкор ёлқинларини, онамнинг маҳзун алласию миллатим деб куйётган кўнгил унлари — барча-барчасини илғай оласиз. Бу ростгўй шеърят шу жиҳати билан бизга азиз ва яшовчандир.

Одил ЁҚУБОВ, 1987 йил.

1971 йил. Қишлоқ хўжалиги инсти-тутида учрашув.

Халима шеърятининг лирик қаҳрамони ҳамиша халқ билан ҳамнафас. Халқ унинг шеърларида юксак, аммо мавҳум оммани англамайди. У халқ деганда, ота-онасидек оддий, жабрдийда, заҳматкаш кишиларни, ўзининг минг бир қон томири билан уланган тарих қатламини назарда тутаяди.

1969 йил. Онаси Қаршигул ая билан.

Егтинчи синф ўқувчилари.

...Халиманинг кучи унинг ижодини халқ билан, халқ ижоди оҳанглари билан боғловчи ришталарда. Халиманинг кучи унинг самимийлигида. Ана шу икки фазилят мавжуд бўлган ва туташган пайтда Халима шеърлари юксакликка кўтарилади.

Наим КАРИМОВ.

Шуни ҳам алоҳида таъкидлашни истардимки, амаким, отамнинг иккинчи акасини элда Маматқул бахши дейишарди. Китобимда чоп этилган «Кўзи борлар тўғри йўлдан юрмаса», «Бахшининг тўйдаги айтганлари» ва шу каби бир талай бахшиёналар шу кишининг руҳи олдидаги қарздорлик ҳисси билан битилгандир...

...Бундан буёғи, дейиш мумкинки, Сизнинг кўз ўнгингизда кечди. Дорилфунуннинг жўрналистика факультетида сабоқ олабoshлаган дастлабки йилларим, 1969 йили «Илк муҳаббат» китобим босмадан чиқди, кейин орқама-орқа 1973 йили «Оқ олмалар», 1974 йили «Чаман», 1977 йили «Бобоқуёш», 1978 йили «Суянч тоғларим», 1979 йили «Иссиқ қор», 1975 йили «Гордость», 1987 йили «Муқаддас аёл», 1991 йили «Юрагимнинг оғрик нуқталари», 1990 йили татар драматурги Тўфон Миннуллиннинг «Алла» драмасини ўзбекчага таржима қилдим. Асар Ҳамза театрида қўйилапти. Бу орада — 1975-77 йилларда Москвада Горький номидаги жаҳон адабиёти институтининг Олий курсларида таҳсил олиб қайтдим. Ҳиндистонда туркум шеърларим босилганлиги ҳақида ҳинд шоири Анил Жанвижайдан хат олдим. Американинг «Умид» жўрналининг бош муҳаррири Иброҳим Юксал ижодим ҳақидаги мақола ва шеърларимни катта муҳаббат, иштиёқ билан эълон қилганликларини айтиб менга журналнинг ўша сонини тақдим этди. Шеърларим собиқ Иттифокдаги барча жумҳуриятлар тилларида босилган, босилапти.

«Уш-Узган фожеаси» кўнглимнинг қанчалар сирқиратгани Сизга маълум.

БИЗЛАР ОЖИЗ...

*Биз қайдаю ҳақиқат — ҳаққа
Бағр очган осмон қаерда
Шарпа сезсак тўхтаимиз таққа
Юрагида арслон қаерда?*

*Ҳали уз-оқ бизлар чўкиб тиз
Яшагаймиз ҳоқон қаерда
Тўниб, музлаб қолган қонимиз
Алмаштирмоққа қон қаерда?*

*Йў-ўқ! Гарчанд кетмади шўримиз
Очимиз оч, тўқимиз тўйган
Бизлар ожиз она бўримиз
Болаларин одамлар сўйган.*

*Бугун дунёи дун тескари
Бўриларни одамлар тишлар
Сенга одам бўлиб ўсгани
Йўл қўймайди бугунги ишлар.*

*Кўз ёшимиз кетгандир қуриб
Қон ювмоққа кўзёш етмайди
«Боласининг қасосин бўри
Ўз гўрига олиб кетмайди...»*

Бу ёғи кўнглимизга мустақиллик берган озуғлар, титроғлар, ғурурлар...

Шу ерда бир фикрни айтиб ўтмоғим жоиздир. Ижодкор қайсидир маънода даврнинг солномачисига айланмоғи табиий деб ўйлайман. Озмунча юкларни кўтариб келдикми бу кунларга? Ахир «Юк-200» штампи билан ҳарбийдан юртимиз ўғлонларининг жасадалари келаётгани, сессия, минбарларида қон қақшаб сўз айтганимиз, шеър айтганимиз кунни кечагина эмасмиди. Шеърлар тарихи сўралса ўша қора кунларни юракда қайтадан яшашга тўғри келади. Эски жароҳатлар очилади. Йиллар, даврлар ўтар, аммо икки йил олдин ёзилган қуйидаги шеърим ўзим учун ҳам ўша даҳшатли кунлардан гувоҳлик бериб туради, огоҳликка ундайди деб ўйлайман.

КАРОМАТ

*Кўнглимда кўнглимнинг минг синиғи бор
Кўнглимда ғамларнинг ўткир тиғи бор
Йиғи бор, олдинда катта йиғи бор
Элнинг болалари ўлмас бекорга!
Обдан ювган билан ювиларми қон
Қотилидан қочиб йўлга чиққан жон.
Тобутларда сарсон, армон-а, армон,
Бу болалар қоки ёзилмас қорга.*

*Бу кун тилч денгиздай турсанг-да тек, жим
Қаърингдан ўкирик келмоқда халқим
Эртага бу жонсиз болалар қалқиб
Жонли виждонларни тортажак дорга!*

Кўп ўқларим бесамар кетган. Ўша умрим бўйи қилган қироатларим, уринишларимнинг бирор-бирларида одамларнинг кўнглига кира олган бўлсам, бугунги тан олишларни ўшандай «худонинг менга ҳам боққан» кунлари бўлганлигидан деб биламан.

Уйимизда қўш олчадай икки қиз ва уч ўғил ўсяпти. Иншооллоҳ, умр вафо қилса, бундан сўнг ҳам:

**Омонатин олғунича туркий қавмга
Бирлаш, деб турк тилинда нидо қилажақман.**

«МЕНИНГ ЧАВАНДОЗ УМРИМ». (1970 йил).

Йигирма икки йил олдин ёзилган шеър, йигирма икки, йигирма уч ёшдаги аёлнинг кўнгил кечинмалари. Уйлайманки, аёл ўша ёшлардагина ўтиб бораётган «Чавандозлар гуруҳи», одамлар орасида

*«Ширин-ширин бир титроқ солиб кетгай жонларга
Саҳар туриб ювилган майда ўрим соч билан»*

деб ўйлаши мумкин. Бизнинг баҳор билан машғул пайтларимиз, сездирмай куз кириб келаётгани, шошилмоғимиз, умрнинг ҳар бир фасли инъомларидан бебаҳра қолмаслик ҳақида бу шеър.

«ДОРИЛОМОН КУНЛАР КЕЛДИ». (1970 йил).

Давраларда шу шеърдаги «Бу кунларга етганлар бор, етмаганлар бор», сатрини меники деб эълон қилишади. Аслида бу сўзни мен эмас, онаизор — ғамгусорим айтганлар. Гўдаклик йилларимда у киши кўнгли тўлиб, мингирлаб ниманидир хиргойи қилиб ироқи дўппи тикиб ўтирарканлар, бориб ёнларига чўкардим. Менинг маъюсланиб ўтирганимга диққат қилиб қолсалар дарров гапни бошқа ёққа бурардилар. «Ҳалимажон, — дердилар онам сочларимни силаб, сен ҳали гўдаксан-да, ҳар нарсадан таъсирланасан, аслида-чи, одамзод шукур қилишни унутмаслиги, ҳар қандай оғир кунда қолгандай «художон, бундан баттаридан сақла», — деб илтижо қилиши керак. Аслида, бу кунларга ҳам етганлар бор, етмаганлар бор, болажоним».

... Умрим давомида кўп яхши кунлар кўрдим, қора кунлар ҳам мени четлаб ўтмади. Оқни оқ, қорани қора деб, кўзинг кўриб, кўнглинг тасдиқлаб турган лаҳзаларда ҳам баъзан тескарисини ёзмоққа мажбур қилишди. Яна кимлар денг, казо-казо улуғ идораларнинг одамлари. Бор, йўқ имкониятларни ишга солишиб сени шундоқ аҳволга олиб келишадик, шу сабаб кўлингга қалам олганингга, бу ишларга аралашганингга ўқиниб кетасан.

Аралашмасликнинг эса сираям иложи йўқ. Менинг шу қисқа ҳаётимда ҳам бундай ғаройиб ҳодисалар қайта-қайта бўлиб ўтди. Оғироёқ ҳолда, кўлимда қирқ кунлик чақалоғимни чирқиратиб (ўша кунларда туғилган кичкина ўғлим Мирзо Ғолиб ҳозир беш ёшга тўлди), суд залларида тик туришга, айрим (мен таъкидлаб «айрим» деяпман, чунки уларни орасида ҳам йймонли одамлар кўп бўлгани учун аксарият ҳолларда ҳақиқат ғалаба қилди) ҳуқуқ ҳимоячисининг ҳеч қандай ҳуқуқ чегараларига тўғри келмайдиган қитмир саволларига тоқат қилиб жавоб беришга тўғри келди. Бир бечора мунглиғ жабрдийдаларни ҳимоя қиламан деб ўзимнинг қай даражада бечорадан бечора аҳволга тушганлигимни эсласам ҳануз ажабланиман ва афсусланиман.

Ҳалима Худойбердиева ёш ижодкорлар С. Сайид ва Н. Норқобиллар билан.

Яхши эсламан, талабалик йилларимиз, Ҳалима Худойбердиеванинг ўзи ҳам талаба эди, у қатнашган шеърят кечаларида залларга одам сизмай кетарди. Йиллар ўтди, шеърят ўеди, шеърхон ўеди, унинг шеърлари ҳамон ўқилмоқда. Шоирнинг, шеърхоннинг, шеърятнинг, элнинг омади шу бўлса керак.

Ҳалима Худойбердиева бадиий сўзни халқнинг жонли тили билан тугаштириб юборган ижодкорларимиздан, китобий, расмий оҳанглар халқчил муסיқийликка айланади, яъни у бир сўз билан айтганда, чинакам халқ шоирасидир.

Йўлдош ЭШБЕК

1966 йил. Синфдошлари Гуласал ва Кароматлар билан.

1983 йил.

Шуниси қизиқки, Ҳалима шеърларида намоён бўладиган инсон ҳақидаги тасаввур Абдулла Орипов, Эркин Воҳидов, Омон Матжон каби шоирларникига жуда яқин туради. Ҳалима ҳам улар каби ҳар қадамда инсон табиатининг бирор қиррасини кашф этади. Бу қирралар ўта зиддиятли — инсон бир вақтнинг ўзида ҳам буюк, ҳам тубан, ҳам қудратли, ҳам ночор, ҳам доно, ҳам фаросатсиз... Шоира бундай инсон қошида ҳайратга тушади. Тинимсиз ўйланишлар шоирани ҳаёт тўғрисида чуқур умумлашмалар чиқаришга ундайди. Бу умумлашмаларда ҳаёт ҳақидаги хулосалар шу қадар ихчам ва тугал ифодаланганки, улар классик шоирларимиз шеърларида кўп учрайдиган ҳикматларга ўхшайди.

Озод ШАРАФИДДИНОВ.

Афсус, бу дунёда маънан мажруҳ, манқурт одамлар айниқса ўзини ҳақ деб ўйлар ва бу дунёи гофилни ўзининг ҳақлигига ишонтирмоқ учун бор макру ҳийлаларини ишга солар экан. Бундай пайтларда уларнинг ҳам қўллаб-қувватловчилари, яъни умринг давомида қачондир мушугини «пишт» деб қўйган ғанимларинг ҳам тезда топиша қолишар экан. Ҳаётнинг бу тўфонлари, дўллари ўтгунча озмунча асаб, соғлиқ керакми? Бу бардавом асабий кунлар, бешафқат урган дўллардан кейин қайта ё кўкарасан ё кўкармайсан... Мана бу сатрлар ўша 87-йил ёзилган «Ишонч» шеъримдан:

*Кўкаради босилган не бўлса ҳаётда
Босилган қир кўкармаса сен кўкармасдинг
Ҳеч нарса кўкармаган каби юрибсан отдай
Неча марта оёқ ости қилинган дўстим —
Улар Сени енголмайди, босиб боравер
Нари борса тузоқ ташлар ҳар муюлишда.
Нари борса... кўз ёшингдан кўклар кетар ер
Нари борса юрагингни чиқарар ишдан...*

Кўкариш эса... керак! Оллоҳдан мадад сўраб, Оллоҳга қасам ичиб айтаманки, менинг назаримда, одамзод йўқ жойдан ҳам кўкара билмоғи, қад кўтара билмоғи, бир шеъримда айтганимдай: «Тўлиб оққан қон дарёсин ичида ҳам, Чаппар уриб, кўзни олиб гулловчи» ўлим билмас дарахт бўлмоғи шартдир. Бошим турли маломатларга қолди. Ишхонамда «ишига нолойиқ» деб тўполонлар уюштирилди. Худди шу мазмунда марказқўмга, Масковга хат кетидан хатлар кетди. Жўрнал таҳририятини текширувчи комиссия кетидан комиссия босди. Марказқўмнинг мафкура бўлимида муҳокама қилиндим...

Энг оғир дамларда болалигимда онаизорим ўргатган дуо мададга келди: «Карамингдан айланай, художон, бундан баттаридан сақла».

Ҳақ жойида қарор топиб, оҳимизнинг Оллоҳга етгани, сақлаганига шукр.

«БЕГИМ, СИЗНИ ТАБИАТ» (1973 йил).

Шундай ривоят кўнглимда юрарди. Буни бир жойдан эшитганманми, ўзим ўйлаб топганманми — аниқ билмасдим. Бир-бирига ўта кўнгли қўйган, меҳру садоқатда тенги йўқ гўзал эру хотин узок йиллар яшаб фарзанд кўришмапти. Учрамаган табиби, сирлашмаган ҳабиби қолмапти. Турли таъсирлар, узок маслаҳатлашувлардан кейин хотин эрининг уйланмоғига рози бўлибди. Хотин ўз уйининг тўғрисидаги янги уйга келиб тушгач, шом аралаш, одамларнинг кўзини хато қилиб икки уй ораллигидаги катта масофада бутун ҳовли юзига миҳ қоқиб чиқибди. Зора, оёғига миҳ кириб қийналиб ҳовлида юрولмаса... Зора, бу фожеали тунни ёстиқни тишлаб ётиб бўлса-да, ўз хобгоҳида ўтказолса...

... Тонгда уйғониб ҳовлига чиққанлар ўз уйида беҳуш ётган аёлни ва аёл оёғидан оққан қондан қип-қизил лозазорга айланган ҳовлини юзини кўрадилар.

Дастлабки туртки шу — «Михнинг, тигнинг захрини сезмай ёниб бораман» сатри бўлиб кўнглимни қиздирди. Қолгани ижодкорлик ҳаёлотини...

*Бегим, Сизни табиат расо қилиб яратган
Кимларнидир ўйчан-у, Сизни кулиб яратган
Ногаҳон бериб қўйиб бу ақлни, камолни
Ўзи ҳам рашк, ҳасадда тўлиб-тўлиб яратган
Қия тушган нигоҳни армонга қўймагайсиз
Қиз қалбига севмоқни осонга йўймагайсиз
Қийнамангиз, у ўзи ўргангучи бир бағр
Бу бағрни кенгликда осмонга йўймагайсиз.
Сиз худдики Фарҳодсиз, Ширин қайдадир, бегим,
Орзуларим дилда-ю, нолам найдадир, бегим.
Сиз десам бар тутқазмай, сочилган ўйларимдай
Бу тонг қаро сочларим майда-майдадир, бегим.
Сизни мен ўзимга ҳам лойиқ кўрмам рости гап*

КЎЗЛАР ИЧРА ТУРКНИНГ

Излайман

Ишонаркан ортдагию ёндошга
Ишонаркан бегонаю қондошга
Бошим билан уриларкан, воҳ, тошга
Орангиздан Навоийни излайман.

Дунёнинг сир-сироати минг турлик
Бирда хўрлик ўлдиради, бир кўрлик
Навоийни тугмай, нечун, мен шўрлик
Орангиздан Навоийни излайман.

Утарканман доғи билан доғланиб,
Хокистарин таниб қолдим, оҳ, таниб,
Девонига суянаркан покланиб
Орангиздан Навоийни излайман.

Айтинг кўп қолдими ё оз ул кунга,
Қачон етгум ул ўғилга, пок Унга
Юзим билан йиқиларкан олдинга
Орангиздан Навоийни излайман.

Юрсам, юргум шу ният ҳар дам ёқиб
Кетсам ҳам умрим — шу ёруғ ғам ёқиб
Қабримда ҳам тунлар туриб, шам ёқиб
Орангиздан Навоийни излайман.

Тушунган гапим...

Бу дунёнинг унларига тушунмадим
Селу-себор кунларига тушунмадим
Қасоси ҳам жирканч табассум аралаш
Қасосига, хунларига тушунмадим.

Хар фақирдан ўз-ўзимча сўрадим ҳол
Ғамларига елка тугиб бўлдим ҳаммол
Воҳ, менга-ку тушунди-я ҳар гўдак, чол
Мен юзига, мингларига тушунмадим.

Лов-лов ёнган гулхан эмас, таним бўлди
Ерлар билан битта шавқим, шаъним бўлди
Поймоллар-ку, хазонлар-ку маним бўлди
Осмонларга тенгларига тушунмадим.

Қуртлар ҳали кўпдир, элни кемирарлар
Емирарлар, илдизини емирарлар
Тахтга яқин борарларми, семирарлар
Бўйларига, энларига тушунмадим.

Ёғий шундай, қайга борса зўрлаб борар
Қарам халқни гунглаб борар, кўрлаб борар
Ўзбек қизин борган сари ўрлаб борар
Этаклари, энгларига тушунмадим.

Фасли хазон... нечун бу бог гулгун, чаман
Юз ўқ отар, бир нишонни урмас камон
Дунёсига тушунмасдан ўтмоқдаман
Дунёсида шу гап — тушунганим бўлди.

Айтмай қандоқ яшайман...

Мен ўйласам кесилган забонлар тилга киргай
Дарёлари тўсилган замонлар тилга киргай
Не-не жувонмарг қоши камонлар тилга киргай
Дилим ўт олиб турса айтмай қандоқ яшайман.

Улар ҳам ўтгунича топганларини айтиб
Мендек дилгиру-нолон чопганларини айтиб
Не дарзу ёриқларни ёнганларини айтиб
Тилимга солиб турса айтмай қандоқ яшайман.

Бир ёнимда Тўмарис деса «болам ҳолинг танг»
Нафақат дала-тузинг, кўнглинг ичи тошу санг
Бир ён бугунгилардан кўнгли тўлмай Темурланг
Хаёлга толиб турса, айтмай қандоқ яшайман.

Нетай, кечаю бугун тилмочлигини бериб
Кўнглингиздаги тугун тилмочлигини бериб
Тўқмас, аҳволи нигун тилмочлигини бериб
Тинчимни олиб турса, айтмай қандоқ яшайман.

Айтганимдан бошимга тошлар келмоқлигидай
Бошим гаровга тикиб, фошлар келмоқлигидай
Бошим кетиб, ўрнига қуёшлар келмоқлигидай
Бир ишонч голиб турса, айтмай қандоқ яшайман.
8.01.92.

Йиғи

Ўзига тўқ, кўркам, хушбичим, оқ дўст
Йиғлайман, Сизгамас, кўксини бевоғ дўст
Пок, нопокни бирдай суёвчи тоғ дўст,
Йиғим сўлаётган болалар учун.

Олма сабоғидай ингичка бўйин
Гоҳ етиб, гоҳ етмай, кўрмадик тўйин.
Улмасайди... буюк бўларди тайин
Йиғим ўлаётган болалар учун.

Ичиб, учиб ётган боболари деб
Тўзғиб, кўчиб ётган боболари деб
Бир-бирини сотган боболари деб
Тўлов тўлаётган болалар учун.

Ёраб, тиш ботирмай бўлмасми юриб
Одамлар-ку, эмас қашқир уюри
Бирининг зулмидан бириси қуриб
Қақшаб кетаётган болалар учун.

Ишонч йўқ, имону ҳаж, додларига
Жаҳолат муҳр урган каж ёдларига
Бир-бирин қирганда, аждодларига
Ўхшаб кетаётган болалар учун.

КЎЗИ НАМЛИРОҚ...

Бугун туркка не керак...

Бугун туркка не керакдир
Чуқур англари онг керак
Гўдаклари эртанги кун
Таратажак донг керак
Гарчанд ҳар кун юки ортар
Аробаси дилни ўртар
Отни тинмай олдга тортар
Бир ёвқур султон керак.
Бор кўнги, чил-чил, керакдир
Бор узилган қил керак.
Бор кесилган тил керакдир —
Бор бутун иймон керак.
То Турон заминда турк бор
Ўлмагай ор, ўлмагай ор.
Жон эмас, эрка талабгор
Эрк учун қурбон керак.
Тилларидан учмагай оҳ
Кул-кул бўлур зиндону чоҳ
Фақат бор туркка бир Оллоҳ
Биттадан Қуръон керак.

1.VIII.92.

* * *
Биров учун куймас биров,
Ўзинг учун ўл етим.
Саратонда чимдир қиров
Совуққотар қўл, етим.

Бир беҳишти донга ўзинг
Ёлғиз бегона ўзинг
Сен ўзингга она ўзинг
Ўзинг ота бўл, етим.

Тўнда жияк, жиға йиғлар
Бор армонни йиға йиғлар
Йиғласа енгизга йиғлар
Кир енгчаси ҳўл етим.

Кўча-кўйда ўлмайди ит
Тагин бир хато — қайта ит
Ердаги сўнги дайди ит
Сўнги хато бўл, етим.

Гўдак, умринг бир тонг бўлсин
Ташлаганга атанг бўлсин
Парвардигор отанг бўлсин
Ўзинг катта бўл, етим.

Элнинг...

Сув зилол деб қилган даъватим
Тақир ерга сингиб йўқолар
Мард аёл деб қилган даъватим
Мижгов эрга сингиб йўқолар
Болаларга қиларкан даъват
Зарга уриб кетар болалар
Китоб қолар, талашиб сават
Бозорга уриб кетар болалар
Озгин терак ғамлардан тўйган
Ерга сориг гилам тўшайди
Отасини ўлдириб қўйган
Ўғил ақлдан озмай, яшайди...
Озод қизи, учирган қуши
Фаҳшхонага бориб қўнади.
Лабларини қонатар тиши
Лабин ғажиб... Она... кўнади...
Мен кўнмайман, тирик ўламан
Тентиб бефайз кўчаларида
Йиғлаб бодомқовоқ бўламан
Элнинг қаро кечаларида...

Бу элли жимлар уйғотадир

Бу авлодлар ғарибдан-ғариб
Кўкрагингга тошлар ботадир
Олов тополмайсан ахтариб
Кўзларингга ёшлар ботадир.

Кўнглингда чанг, гард кўтарсангми
Қийнаб гумон, дард кўтарсангми
Пардаларни шарт кўтарсангми
Яланғочлар, фошлар ботадир.

Туриб, қулаб ётган бек-бекми
Ичиб, «гуллаб» ётган бек бекми
Борин пуллаб ётган бек бекми
Фикрси, бўш бошлар ботадир.

Оҳ, бу элга кимлар қазди чоҳ
Қайдандир бу саноқсиз гумроҳ
Бугун бир порлоқ қуёш йўқ, оҳ
Мозийда... қуёшлар ботадир.

Қай ҳофизга худо — сийму, зар
Қай шоири худобехабар
Қай отинининг богини ғар
Бу элли кимлар уйғотадир?

Боболари юрт сўраб тўрда
Болалари ўлмагай ерда?
Иншоллоҳ, бугунми эрта
Бу элли жимлар уйғотадир!

4.IV.92.

Ўхшар

Раҳимажонга
Дунёнинг бор идиши ярим
Менинг ярим кўнглимга ўхшар
Ўйчан, суюк дала гуллари
Рангпаргина синглимга ўхшар

Авж ўсар чоғ дўл эгган гуллар
Очилмасдан тиг теккан гуллар
Қор остида жунжиккан гуллар
Ул кўзлари мунглимга ўхшар.

Ота кетди увуз этида
Она кетди увуз этида
Алар ўтди. Ғамлар ўтмайди
Кўнгли сўзон, сим-симга ўхшар.

Мен ишонган бор бойлик, зарим
Шул мунглимга толе бер, Карим
Гарчанд дунё қувончи ярим
Қайгулари лим-лимга ўхшар.

6.VIII.92

Туркнинг кўзи...

Ғамсиз тупроқ, йўқдир, бироқ
Турк тупроғи ғамлироқ
Кўзлар ичра, синчиклаб боқ
Туркнинг кўзи намлироқ

Нигоҳлари гарчанд, тонгги
Устивор бахт, ободи
Туб-тубида янграр мангу
Яссавийнинг фарёди

Ҳалол дўстига дўст турамиз
Шаймиз каму кўстига
Қизил гуллар ўстирамиз
Қайғумизнинг устида

Ўзимизнинг бўлар албат
Ғамангиз бахт, шонимиз
Қонимиз-ла қайта-қайта
Ўвган Туркистонимиз.

Қашқадарё вилояти ҳокими Темир Хидиров билан суҳбат

— Темир ака, сиз билан биз яшаб турган шу юрда бугун рўй бераётган ўзгаришларга қараб туриб киши дафъатан кўзларига ишонмай қолади. Тўғри-да, ахир, нари борса уч йил бурун жамиятнинг қиёфаси буткул ўзгача эди, бундай кунларнинг келиши ҳеч кимнинг ёд-хаёлида йўқ эди. Гўё олам бир эврилиб ўзга бир қиёфага кириб қолгандек. Хўш, бу-

га зид тарзда қурилган давлат ҳеч қачон узоқ яшамайди, эрта-ми, кечми, бари бир, инқирозга юз тутиши муқаррардир. Биз қарийб бир аср шундай мустабид тузум чангалида яшадик. Шукрки, бугун бошимиз устидаги қора кўланкалардан халос бўлдик. Эркимиз, озодлигимиз ўз кўлимизда. Тушунган, ҳис этган инсон учун оламда бундан улкан

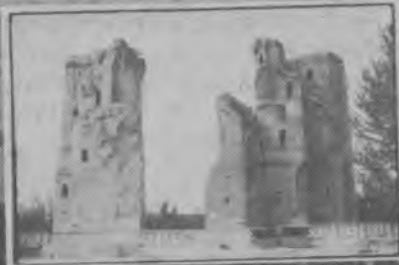
«ҲОКИМЛИК ЮРТНИНГ

гун аҳвол ўзгарди, шароит янгиланди, жумладан, сиз бошқараётган ҳокимлик лавозими ҳам давлат бошқарув тизимида янгиллик саналади. Айтинг-чи, ҳокимлик бошқарувини бурунги «обком»лардан қандай афзаллик жиҳатлари бор? Бу ҳокимлик бошқаруви халқни фаровон кунларга олиб чиқишга имкон берадими?

— Инқилобий жараёнлар даврида жамиятда ҳамisha шундай кескин, кишининг ақлини шошириб қўядиган воқеалар рўй бериши табиий бир ҳолдир. Мен бугун қадимий юртимизда юз бераётган янгиланиш, ўзгаришларни шундай инқилобий жараёнга қиёс этгим келади. Уч йил бурун бундай кунларга етишимиз ҳеч кимнинг хаёлида йўқлиги эҳтимол ростдир. Бироқ, тарихдан шу ҳол маълумки, мустабид, халқнинг эзгу манфаатлари-

бахт бўлмаса керак.

Энди давлат бошқаруви тизимидаги ҳокимлик лавозимига келсак, дарҳақиқат, бу янги, тўғрироғи, Ўзбекистонимизнинг мустақиллиги шарофати билан пайдо бўлган бошқарув усулидир. Сиз сўраган ҳокимлик бошқарувини бурунги «обком»лардан фарқи ҳақида гапирадиган бўлсам, ўртада фарқи йўқ эмас, бор. Маълумки, бурун вилоят раҳбарлари юқоридан тайинланар ва асосан юқорининг буйруғи билан иш юритар эди. Иккинчидан, «обком»лар сиёсатнинг, аниқроғи, КПССнинг чизган чизигидан бир қадам ҳам четга чиқмасди. Юқоридан келган ҳар қандай буйруқ сиёсий тусда бўлар ва унга, хоҳ вилоят учун зарарли бўлсин, хоҳ фойдали бўлсин кўр-кўрона амал қилинарди. Жўрналхонларнинг ёдидан ҳали кўтарилиб улгурмаган бўлса керак,

шу буйруқбозлик оқибатида пахта иши сиёсий тус олишгача бориб етди-ку! Ваҳоданки, пахтани ўша пайтдаги мустабид тузум сиёсатининг «С» ҳарфини ҳам тушунмаган заҳматкаш деҳқон пешона терини тўкиб етиштирарди.

Энди амалда янги жорий этилган ҳокимлик бошқаруви ҳақида айтадиган бўлсам, бу бошқарув халқнинг эзгу манфаатларига кенг йўл очадиган, ҳар бир фуқаронинг орзу-умиди рўёбга чиқиши учун бутун куч-ғайратини аямайдиган давлат тизимидир. Аввало ҳокимлик ҳар қандай сиёсий партия, оқимлардан холи ташкилотдир. У ҳеч қандай сиёсий гуруҳларнинг йўл-йўриғи билан иш тутмайди. Бу жиҳатдан тўла мустақилдир. Иккинчидан, ҳокимликка номзодлар ҳеч ким томонидан буйруқ асосида тайинланмайди, балки вилоят ноиблари сессиясида овоз бериш йўли

раганда анча арзон. Бунинг сабаблари нимада?

— Қадимдан қолган бир ақида бор: халқни тўйғазадиган ҳам, кийинтирадиган ҳам деҳқон. Одил мамлакатларда бу ақидага доимо қаттиқ риоя этиб келинган ва деҳқоннинг ҳурмати жойига қўйилган. Бугун ҳеч кимга сир эмас, ўтган етмиш йиллик тарих мобайнида деҳқоннинг шаънига айтилмаган мақтов қолмади-ю, аммо ҳар доим асосий нарса яшириб келинди, яъни деҳқон ердан, хусусий ердан маҳрум этилди. Сиёсий корчалонлар учун хом ашё — пахта керак. Шу биргина пахта билан деҳқоннинг қўлоғи банд этилди. Яширишга ҳожат йўқ, деҳқон қишлоқда яшаса ҳам худди шаҳарлик зиёли сингари мева-чевани, сабзавотларни дўкондан харид қиларди. Халқни тўйғазини лозим бўлган деҳқоннинг ўзи ночор аҳволда

сифатида эмас, шу юртнинг оддий бир фуқароси сифатида эртанги кунга қандай қарайсиз. Эртага яхши яшаймизми?

— Аввало рўй бераётган воқеаларни зийраклик билан кузатиб бораётган киши ҳеч қачон тушкунлик, умидсизлик кайфиятига берилмайди. Тўғри, одамлар ўртасида ҳалигидек бўлмағур хаёлларга берилиб, васвасага тушиб қолганлар ҳам йўқ эмас. Лекин шуни ишонч билан айтаманки, уларнинг ваҳимаси беҳуда. Ахир ўзингиз ўйлаб кўринг, қайси халқ ўз мустақиллигини, озодлигини қўлга киритган заҳоти яхши яшаб кетган?! Бунақаси ҳеч замонда бўлмаган. Халқимиз етмиш йиллик давр мобайнида не кўргилигу азоб-уқубатларни бошидан кечирмади. Иқтисоду маънавиятимизга етган зарарлар озмунчами?! Буларнинг барини бир кун ичида ҳал этиб, фаро-

ЧЕХРАСИ БЎЛМОҒИ КЕРАК»

билан сайланади. Хуллас, ҳокимлик бошқарувининг бундан бошқа ҳам ижобий жиҳатлари жуда кўп. Уларни бирма-бир санаб ўтишга вақт етмайди. Мен шуларга таянган ҳолда айтишим мумкинки, ҳокимлик бошқаруви мустақиллик, озодлик йўлида шижоат кўрсатаётган халқнинг ишонч-умидини тўла қозонишга қодирдир. Ишонаманки, у бир кун келиб халқнинг чеҳрасига айланади.

— Вилоят бошида турган раҳбарнинг қанчалик жонфидолиги, нечоғлик одамлар ташвиши билан яшаётганлиги юртнинг ободончилигида, бозорларнинг тўкин-сочинлигида кўринади. Темир ака, биз вилоят бозорини айланиб кўрганимизда шу ҳолнинг гувоҳи бўлдикки, ҳаммаёк мева-чева, полиз маҳсулотларига тўла. Ва шунинг баробарида нарх-наво бошқа вилоятларга қа-

эди. Фақат Ўзбекистонимизнинг мустақиллиги шарофати ва шахсан президентимиз Ислоҳ Қаримовнинг бекиёс саъй-ҳаракати туйғайди бу аянчли аҳволга барҳам берилмоқда. Ўтган йили вилоятимизда даҳқонларга ерни хусусий томорқа сифатида бўлиб бериш юқори суратда олиб борилди. Минглаб деҳқонлар хусусий ерга эга бўлишди. Деҳқон ҳеч қачон ерни хор этмайди. Мен бозоримиздаги бугунги тўкин-сочинчилики шунинг амалий натижаси деб биламан.

— Одамлар истиқлол тонгини зўр қувонч билан қаршилашди. Бугун ҳамманинг ўй-фикри шу буюк воқеанинг силсиласи билан банд. Аммо шу баробарида одамлар ўртасида юракка совуқ ботадиган ҳар хил гап-сўзлар ҳам юргани рости. Оқсоқол Брежнев замонасини кўмсаб юрганлар ҳам йўқ эмас. Темир ака, сиз раҳбар

вон турмуш қуриш мумкин эмаслиги кундек равшан-ку! Буни ҳар бир фуқаро тўғри тушунмоғи ва мустақил давлат қуриш йўлида олиб борилаётган улкан ишларга ўз ҳиссасини қўшмоғи лозим. Шахсан мен оддий фуқаро сифатида эртага ёруғ, тўкин-сочин кунлар келишига ҳеч шубҳа қилмайман. Энг муҳими, эркимиз, озодлигимиз ўз қўлимизда!

— Самимий суҳбатингиз учун ташаккур.

Суҳбатдошлар: Ш. Ҳамроев,
М. Тошпўлатов

Пиримқул Қодиров

МУМКИН ЭЖАН-КУ!

Бади

У мримизнинг ўтган давларига назар ташласам, бизни руҳан энг кўп қийнаган нарса — «бу мумкин эмас! У мумкин эмас!» — деган интиҳосиз таъқиқлар бўлганини сезаман. Ун йиллар давомида юзлаб, минглаб таъқиқлар худди чангалзор ўрмон каби атрофимизни ўраб турар эди. Шу таъқиқларга қарши бориб, Мирзо Бобур ва унинг авлодлари ҳақида китоб ёзиш — чангалзорнинг тиканларига тирналиб, қадамма-қадам маррага яқинлашишдай қийин бўлди. Бу чангалзорда камситиш ва хўрлаш тиканлари беҳад кўп эди. «Майли, тик тургани қўйишмаса, эмаклаб бораман, ишқилиб, китобни одамларга етказиб берсам бас!», деб, баъзи таъқиқлар орасидан эгилиб, ҳатто эмаклаб ўтганим ёдимда бор.

Атрофимизни ўраб турган таъқиқлар чангалзорнинг энг қалин ўрмони — бизнинг чет элларга, айниқса, Америка, Туркия, Испания, Италия каби мамлакатларга борадиган йўлларимизни тўсиб турар эди. 1979—80 йилларда ҳали СССР мустаҳкам турган пайтда Москвадан иттифоқ Ёзувчилар уюшмасидан Тошкентга хабар келди: мени Испанияга борадиган ёзувчилар делегацияси таркибига қўшишибди. Тезда ҳужжат тайёрлаб юборишим кераклигини айтишди. Хурсанд бўлиб ҳужжатларни юбордик, аммо бундан ҳеч бир натижа чиқмади.

Кейин Москвага борганда билдимки, бизнинг жумҳурият ДХҚси руҳсат бермабди. Шу сабабли Испанияга борадиган делегация таркибидан мени тушириб қолдиришибди.

Орадан бир йил ўтгандан сўнг яна Москвадан, иттифоқ ёзувчилари уюшмасидан «Сизни Италияга борадиган ёзувчилар делегацияси таркибига қўшмоқчимиз, тезда ҳужжат юборинг» деган хабар келди. Ҳужжат тайёрлаб юборганимиздан кейин уйимизга тўсатдан Давлат хавфсизлик қўмитасининг вакили бўлган кўнғирсоч подполковник фуқаро кийимида кириб келди. Ҳужжати кўрсатиб, ўзини таништирганидан сўнг менинг Италияга борадиган делегацияга қўшилганим ҳақида гап очди:

Пиримқул Қодиров миллий насрнинг йирик намояндаси. Дастлабки йирик асари — «Уч илдиш», роман адибга катта шўхрат келтирган.

Даврнинг силқиб турган дардлари, шунингдек, унинг «Эрк», «Мерос» қиссаларида, «Қора кўзлар» романида ўзининг тереан ифодасини топган.

Пиримқул Қодиров тарихий романчилик равнақига салмоқли улуш қўшган, айниқса, унинг улуг шоир ва ҳукмдор Заҳриддин Муҳаммад Бобур ҳақидаги «Юлдузли тунлар» романи нафақат диёримизда, балки хорижий элларда ҳам машҳурдир. Адибнинг «Авлодлар довои» асари ҳам маънавиятимизни нурулантириб турибди.

Пиримқул Қодиров Республика Давлат мукофоти соҳиби, халқ номи, Ўзбекистон халқ ёзувчиси.

МУАЛЛИФ ДЕЙДИКИ:

— Тарихий илдишларимиз, тилимиз, динимиз бир бўлгани, ишлаб чарчамаслигимизнинг айнан ўхшашлиги Туркияда нимаки яхши нарса кўрсак, буни ўз Ватанимизда кўргандек суюнишимизга сабаб бўлди...

Умид борки, келажакда бизда ҳам шундай бўлади. Чунки бизнинг халқимизда ҳам турклардаги каби азалдан ҳалол меҳнати билан кун кўрадиган, диёнатли ва инсофли одамлар кўп бўлган. Оққан дарё яна оқади, келажакда бундай одамлар яна кўпчиликка айланади.

— Лекин сафарга кетишдан олдин бир масалани ҳал қилишимиз керак, — деди у. — Сиз Шукур Холмирзаевни Ёзувчилар уюшмаси аъзолигига тавсия этган экансиз. Тўғрими?

— Тўғри. Бунга ўн беш йил бўлди.

— Неча йил бўлганининг аҳамияти йўқ. «Ёш гвардия» наشريети Шукур Холмирзаевнинг ҳикоялар тўпламини чиқараётган экан. Миллатчилик руҳида ёзилган гаплари бор. Мана, биз русчага таржима қилдирдик. Корректурасини кўриб чиқшингиз мумкин.

«Оғир тош кўча» деб аталган ҳикоялар тўпламида худди шу номли бир ҳикоя бор экан. Мен ўқиб чиқиб, ундан ваҳима қилишга асос бўладиган ҳеч нарса тополмадим.

— Йўқ, сиз яхшироқ ўқинг. Бу ерда ўзбеклар русларга қарши қўйилган. Биз бундай сиёсий зарарли асарнинг чиқишига йўл қўймаймиз. Китобнинг босилишини тўхтатдик. Сиз бизнинг қароримизни қўллаб-қувватлашингиз керак.

— Нима учун мен?

— Чунки сиз... — Подполковник бир тўхтаб олди. «Бу мени Италия сафари баҳонасида хуфя қилиб сотиб олмоқчимми?» — деган ўй кўнглимдан совуқ илонга ўхшаб ўрмалаб ўтди. Унинг кейинги гаплари тахминини тасдиқлагандай бўлди.

— Сиз Италияга борасиз, биз бунга қарши эмасмиз. Аммо унганча Шукур Холмирзаевнинг мана бу китобини муҳокама қиламиз, сиз унинг сиёсий хатосини очиб ташлайсиз.

Шунча йиллик тазйиқ таъқиқлар билан мени сотиб ололмаган бу ташкилот энди биргина Италия сафарини ўртага қўйиб қармоққа илтирмоқчи бўлаётгани кулгили эди. Шунчалик калта ўйлайдиган, на тилимизни, на адабиётимизни биладиган, четдан келиб бизга хўжайин бўлиб олган бу одам билан тенг бўлиб фикллашиб ўтириш ҳам ақлдан эмас эди. Мен гапни қисқа қилишга интилдим:

— Бу ҳикояда сиёсий хато йўқ!

— Аммо биз исбот қиламиз. Холмирзаев уйда ҳам болаларига «русча гапирма!» — деб миллатчилик қилар эмиш. Биз уни ДХҚга олиб борамиз, муҳокама қиламиз. Сиз ана шу муҳокамада сўзлашингиз керак.

— Мен сизнинг идорангизга умримда қадам босмаганман. Жуда керак бўлса, ҳикояни ижодий даврада ёзувчилар союзида муҳокама қилишимиз мумкин. Шукурнинг уйда боласига нима дегани унинг шахсий иши. Мен котибият аъзосиман. Сиз билан бўлган суҳбатимизни биринчи котибиятга айтиб беришим керак!

— Мен унга айтганман!

— Бўпти, мен ҳам айтаман!

Подполковник қизариб, бўзариб, мендан норози бўлиб чиқиб кетди. Мен Ёзувчилар уюшмасида бу воқеани батафсил айтиб бердим. «Шукур истеъдодли ёзувчи, биргалашиб ҳимоя қилишимиз керак», — деган фикр бўлди. Кейинчалик Шукурнинг ўша китоби босилиб чиқди.

Аммо мен подполковникнинг гапини қайтарганим, яна унинг сирини уюшмада айтиб берганим учун ДХҚнинг қаҳрини келтирган бўлишим керак. Турган гапки, Италияга борадиган делегация таркибидан тушуриб қолдирилдим. 1985 йилдан 1988 йилгача — уч йил давомида «Бобур» романига ҳужум уюштирилиб, «Авлодлар довоининг йўли тўсилиб қолганида бу ташкилот ва унинг кўнғирсоч подполковниги қайта-қайта ёдимга тушди. Раъно Абдуллаева ва Иномжон Усмонхўжаевлар юксак лавозимларидан кетганидан сўнг «Авлодларнинг йўли сал очилгандай бўлди-ю», «Шарқ юлдузи» жўрнали романи 1988 йилнинг апрел сонидан бошлаб босишга тайёрлади. Бу орада «Гулистон» жўрналида Н. А. Мухиддиновнинг «Бобур» номли эсдаликлари уч сонда давомли босилди. Мен буни ҳам яхшилик аломати деб ўйлаган эдим. Лекин Марказкўмга Биринчи Котиб бўлиб келган Р. Н. Нишонов 1988 йил 7 март кuni тўсатдан қатор ёзувчиларни йиғиб, сиёсий ҳушёрликни бўшаштириб юборганимиз ҳақида тоталитар давр руҳида совуқ бир нутқ сўзлади. «Яна Бобурни идеаллаштириш давом этипти, ҳолбуки марказкўмнинг учинчи пленумида П. Қодировнинг «Бобур» романи жиддий танқид қилинган эди, шунинг устига, «Гулистон» жўрналининг бир эмас уч сониде яна «Бобур» ҳақида нима учун мақолалар босилиб чиқди? Бу кимга керак бўлди?»

Уша кuni Норбой Худойберганов Р. Н. Нишоновга менинг кўнглимдаги саволни берди: «Абдуллаева нуқул Бобурга қарши гапирар эди. Сиз ҳам бугун шу руҳда сўзладингиз.

Сизнинг Бобурга муносабатингиз билан Абдуллаевнинг Бобурга муносабатида қандай фарқ бор?» Р. Н. Нишонов бу саволга жавоб беролмай тўтилиб қолди. «Катта фарқ бор! Катта фарқ!» дейишдан нарига ўтолмай, гапни бошқа мавзуга бурди.

У пайтда ҳали эскича иш услуби ҳукмрон, Марказкўмнинг Биринчи Котиби буюрган кўрсатма бажарилмай қолмас эди. Юқорида Бобур ҳақида айтилган гапларда кўнинг авлодлари ҳақидаги романини босмаслик керак» деган кўрсатма бор эди. Буни ҳамма тушунди. Жўрнал Бош муҳаррири Уткир Ҳошимов ва ўша пайтда Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмасининг биринчи Котиби Одил Ёқубов раҳбарнинг адолатсиз кўрсатмасидан ҳар қанча норози бўлсалар ҳам, ноилож, романи тўхтатишга мажбур бўлишди. Тўртинчи соннинг корректура-си келган, навбатдаги сон ҳам терилмоқда эди. Романининг терилган қисми «сочи» юборилди. Мен энг оғир руҳий қийноқлар чангалига тушган ўша кунлар Ёзувчилар уюшмасида йиғинларида ҳалиги кўнғирсоч подполковникни бир неча марта кўрдим. У энди бизнинг ижодий уюшмамизни очиқчасига назорат қилиб юрар, менга эса голибона кўз ташлаб кўярди.

«Етиб қолгунча, отиб қол», деганларидек, мен ҳам тирашиб, курашиб Одил Ёқубов ва Уткир Ҳошимовга тинчлик бермадим, ахирги жўрналнинг ўша йили кузги сонларида романини чиқардик. Орадан етти-саккиз ой ўтмасдан Р. Н. Нишонов ҳам юксак лавозимидан кетди.

Шукурлар бўлсинки, шундан кейин вазият ҳақ томонга астойдил бурила бошлади. И. А. Каримовнинг республикага раҳбар бўлиб келиши кўп адолатсизликларни бартараф қилди, ДХҚ генерали ва подполковникларининг бизга хўжайинлик қилишларига чек қўйди. Доим Москвадан юбориладиган бу генералларнинг охириги 1990 йилда Ўзбекистон халқ ноиблари ҳузурида тикка туриб, парламентимиз тасдиғидан ўтказилди.

Бу орада мен ҳам парламентга сайланган эдим. Миллатлараро муносабатлар кўмитасида ишлаганим учун чет элларда, бошқа миллатлар орасида яшаётган ватандошлар билан алоқани яхшилаш менинг вазифаларимдан бири эди. Собик «Ватан» жамяяти узоқ вақт ДХҚ ҳукми остида ишлагани учун хориждаги ватандошлар ундан чўчир эдилар. Бироқ энди вазият ўзгарганини, собик ДХҚдан Ўзбекистон Олий Кенгаши баландроқ туришини кўрсатиш мақсадида бўлса керак, 1990 йилнинг кузида «Ватан» жамятидан Туркияга борадиган маданият ходимлари делегациясига мени бошлиқ қилиб юборишди.

Кўлимда халқ ноибни дахлсизлигини таъминлайдиган кўк муқовалик дипломатик паспорт. Ҳамроҳларим — истеъдодли хонанда Фуломжон Ёқубов ва унинг шогирдлари. Боришимиз ҳам, келишимиз ҳам илгариги ўринсиз таъқиқлардан, сиёсий ва гоёвий чекинилардан бутунлай холи бўлди. Мазсулият ва интизом эмин-эркин сафар қилишга мутлақо халақит бермас экан. Икки ҳафта давомида Туркия буйлаб яйраб саёҳат қилар эканмиз, аввалги таъқиқлар чангалזורи ёдимга тушарди. Узимга ўзим:

— Уларсиз ҳам мумкин экан-ку! — дердим.

Аввалги «мумкин эмас» билан кейинги «мумкин экан-ку»нинг орасида «озодлик» ва «мустақиллик» деган баланд тоғлар борлигини, бу тоғлардан фақат алоҳида одамлар эмас, балки барча халқи, бутун миллати ошиб ўтган мамлакатлар қандай яйраб яшашини мен Туркия мисолида баралла кўрдим.

Тарихий илдизларимиз, тилимиз, динимиз бир бўлган, ишлаб чарчамаслигимизнинг айнан ўхшашлиги Туркияда ниманики яхши нарса кўрсак бунини ўз ватанимизда кўргандек суюнишимизга сабаб бўлди. Аждодлар бизнинг Амударё ва Сирдарё бўйларидан борган, бир оёғини Осиёга, иккинчи оёғини Оврупога қўйиб, уч денгиз оралиғида шундай бир гўзал ватан барпо қилган, минг йиллик тарихида бирор марта истилочиларга бўйин эгмаган, мустамлака асоратиға тушмаслик учун бир тан-бир жон бўлиб курашган ва ўз мустақиллигини барча балолардан асраб қолган қардош элни кўрганда умум-туркий ифтихордан кўкрагингиз кўтарилади.

Биз — ўзбеклар ҳам, шуларга яқин халқ эканмизми, демак,

ватанимизни Туркияда тараққий этган мамлакатга айлантиришимиз мумкин, деган ишонч қалбларга қувват беради.

Бу ишончга асос бўладиган энг муҳим далил шуки, турк ва ўзбек халқларининг элларида ҳам, диллари ва ҳаётларида ҳам ўхшашликлар жуда кўп...

Анкара тайёрағоҳи шаҳардан анча узоқда экан. Тайёрамиз кўнгандан кейин атрофга кўз югуртирганимда адирлардаги қишлоқ уйлари кўринди. Улар орасидан буй чўзган мирза-тераклар беихтиёр Фаргона водийсини эслатди. Ойнадай текис асфалт йўллардан автобусда кетиб борар эканмиз, ҳар икки томондан ўзбек диёрини эслатадиган толзорлар, ўрикзорлар, бодомзорлар, шафтолизорлар, анжирзорлар, ҳатто пахтазорлар кўзни қувонтириб кўриниб ўтарди. Мезон ойи, далалардан буғдойлар ўриб олинган. Баъзи ерлар шудгор ҳам қилинган. Юзлаб километр масофада серхосил қоратупроқ ерлар табиий гўзаллигини сақлаб туради. Қора денгиз узоқ эмас, шунинг учун лалми буғдойзорлар емғирларга тўйиниб, юқори ҳосил беради. Олтмиш миллион аҳолиси бор Туркия четдан буғдой сотиб олмайди. Уз халқини ўзи буғдой билан тўлиқ таъминлашдан ташқари буғдой маҳсулотларини, масалан, буғдой унидан қилинган спагетти макаронларни чет элларга юқори баҳода сотади.

Биз Анкарадан жануби — ғарбга Памбуққалъа шаҳри орқали Оқ денгиз бўйига етти юз чакирим йўл босдик. Шунда менинг ҳавасимни келтирган бир нарса — исрофгарчиликнинг йўқлиги, йўл бўйларида сочилиб-тўкилиб ётган нарсаларнинг учрамагани бўлди. Буғдой далаларида бирор тутам похол беқорчи ётганини кўрмайсиз. Ҳаммаси комбайнларда текис ўрилиб, сўнгги тутамигача йиғиб олиб кетилган. Қишлоқ кўчаларида биздагига ўхшаб, синган бетон ёки темир парчаларини ёки говлаб ўсиб ётган шўразорларни кўрмаймиз. Ҳар бир қарич ер эгалик. Шу сабабли кафтдей жой ҳам қаровсиз қолмайди. Ҳамма қишлоғу шаҳарларда одамлар тежамкорликка ўргатилгани баралла сезилиб туради.

Табиий бир тежамкорликни дастурхон атрофида ҳам сезасиз. Таомлари бизникига ўхшаган сергўшт, мазали. Нонлари оппоқ буғдой ундан ёпилган. Биз нонни кўп ейишимизни билмасалар керак, ғарбдан келадиган меҳмонларга қўядиган милқдорда аввал дастурхонга озроқ нон қўйишади. Бироқ нон тугай бошласа яна келтиришади. Кетишига қараб истаганингизча нон қўйишади. Аммо дастурхонга нонни ҳам, бошқа таомни ҳам ортиқча тахлаб, уйиб ташлашмайди, керак бўлмаган пайтда нон устига нон ушатиш ноҳўя ҳисобланади. Бу ҳам ўша тежамкорлик маданиятига кирадиган яхши бир одат.

Шу одат илгарилари ўзимизда ҳам ривож топган эмасмиди? Ҳатто сув кўзаларда, челақларда ташиб келтирилгани учун тежаб-тергаб сарфланарди. Учоқдан чиққан кул ҳам бирорта дарахтнинг тагига «ўғит бўлади» деб кўмиларди. Қуриган дарахтлар, шох-шаббалар, токиллалар ҳозиргидай кўча четларида ахлатга аралашиб сочилиб ётмасди. Ҳаммаси рўзгорга ишлатиларди, териб, тахлаб, саранжомлаб қўйиларди.

Тўғри, хонадонларга газ келди-ю, ўтин керак бўлмай қолди. Лекин ёғочни Сибирдан қандай қиммат нархларда сотиб оляемиз! Ҳолбуки, боғларимиздан, дарахтзорлардан озмунча ёғоч чиқадими? Шуларни чиқиндига айлантириб ташлаб қўймасдан, ёки уйиб ёқиб юбормасдан, шох-шаббани ҳам майдалаб, қайта ишлайдиган ва муайян маҳсулотга айлантириб берадиган кичик корхоналарни кўриб ҳавасим келди. Умуман, бу мамлакатдаги саноатнинг ривожини кишини ҳайратга солади. Американинг ҳар биттаси миллиард долларга сотиладиган машҳур «Фантом» тайёраларини Туркия ҳам ишлаб чиқарар экан. Германиянинг «Мерседес» машиналари аввал Туркияда шериклик корхонада ишлаб чиқарилган. Беш-олти йил давомида турк мутахассислари бу қимматбаҳо машиналарни ўзлари мустақил ясайдиган бўлганлар. Италиянинг «Фиат», Франциянинг «Рено», Япониянинг «Тойота» машиналарини ҳам турклар аввал лицензия билан шериклик корхоналарда ясашни ўзлаштираган. Йиллар ўтиши билан чет эл фирмалари шартнома бўйича оладиган даромадларини олганлар. Туркияда завод ҳам «Фабрика» дейилар экан. Мана шу машҳур энгил машиналарни ишлаб чиқарадиган фабрикалар ҳозир бутунлай турклар тасарруфига ўтган.

Директорлари, бош муҳандисларидан тортиб барча ишчилари ҳам туркияликлар. Ҳозир Туркия кўчаларини тўлдириб, безаб юрган бу чиройли «Мерседес»лар, «Фиат» ва «Рено»ларнинг тўқсон беш фоиз деталлари Туркиянинг ўзида ишлаб чиқарилади. Демак, бу қимматбаҳо саноат маҳсулотининг тўқсон беш фоиз даромади ҳам шу мамлакатда қолади. Одам қилган ишни одам қила олади. Турклар ҳам бизга ўхшаган мусулмон миллат. Ғарб назариячилари «мусулмон халқлари саноатда ишлашга қобил эмас, улар фақат қишлоқда яшаб, далада ишлашга ўрганган» деган ақидани кўп такрорлашади. Бизнинг республикада ҳам «ерли халқ завод, фабрикаларда ишлай олмайди, ялиниб олиб келсак ҳам, ишчи меҳнатига бардош беролмай кетиб қолади», дейдиганлар оз эмас эди. Ҳолбуки, пахтанинг меҳнати оғирлиги жиҳатидан ҳеч қандай ишчи меҳнатидан қолишмайди. Пахтанинг меҳнатига бардош берган одамларга яхши муомала қилинса, «русчани билмайсан», деб четга сурилмаса, уй-жой ва миллий шароит билан таъминланса, улар ҳар қандай саноат корхонасини гуллатиб-яшнатиб ишлай оларди. Мен буни Бекобод металлургия заводининг энг оғир тармоғи ҳисобланган мартен ва прокат цехларида ўнлаб йил ишлаган, донг таратган ўзбек ишчилари мисолида кўрганман.

Туркия халқи ҳам бизга ўхшаб саноатдан четда, бундан йигирма йил бурун — етмиш фоизи қишлоқларда яшаган экан. Фақат хом ашё ишлаб чиқарганларнинг касоси оқармаслигини турклар ўша пайтларда худди биз бугун дуч келаётгани иқтисодий тангликлар тарзида бошдан кечирган. Бу қолюқликдан чиқши учун улар ҳам тараққий этган мамлакатлар билан кенг кўламада ҳамкорлик қилган, қўшма корхоналар қурган, халқини иш билан таъминлаган, аввалгидай фақат хом ашё ишлаб чиқариш билан чекланмасдан, кўпроқ тайёр маҳсулот чиқариш йўлига ўтган. Ун беш-йигирма йил ичида мамлакат ҳаётида катта бурлиш юз берган. Бугун Туркия аҳолисининг етмиш фоизи шаҳарларда яшайди. Қолган ўттиз фоиз қишлоқ аҳолиси уларни озик-овқат ва зироат маҳсулотлари билан тўлиқ таъминлабгина қолмай, чет элларга ҳам турк буғдойидан ясалган спагеттилар, қўй-эчкиларнинг сутидан қилинган «йўғурт» (қатиқнинг аъло нави) ва зайтун ёғи каби неъматларни экспорт қилади. Бултур Американинг нариги қитроғидаги Сизтл шаҳрининг маркет магазинидан «Made in Turkiya» деб ёзилган ажойиб йўғурт ва товۇқ гўштидан ясалган хуштаъм неъматни сотиб олиб тановул қилганимиз ёдимда бор.

Тўқимачилик маҳсулотлари ишлаб чиқаришда ҳам Туркия дунёнинг энг илғор мамлакатлари билан мусобақа қилаётир. Турк қурувчилари Кавказда ва Москвада бизнинг собиқ иттифоққа ибрат бўладиган бинолар қурмоқдалар. Ана шу қурувчилардан бири, бизнинг ватандошимиз Обид Ойнузли асли кўқонлик экан. Истанбулда бизга ўзи қурган икки қаватлик шинам ва қулай турар жойларни кўрсатди. Нархлар, албатта, баланд. Лекин катта маош оладиган бадавлат одамлар ҳам кўп. Ушалар бундай уйлари бөгчаси билан сотиб олиб, фаровон ҳаёт кечираётир.

Туркиянинг энг нуфузли шифокорларидан бири — Аҳад Андижонини дегани яна бир ҳаммиллатимиз хориждаги ватандошларимиз катта бир гуруҳини ўз атрофига тўплаб, «Туркистон» деган жамият тузибди ва шу номли ойнома таъсис этибди. Мен унга андижонлик улуғ бобомиз Бобур Мирзо ҳақидаги романини совға қилдим. Аҳад Андижонини эса «Туркистон» журналининг сўнгги икки йилда чиққан сонларини эсдалик учун берди.

Истанбулнинг машҳур Қапали Шаши бозорининг қатор расталаридан бирида Собир Сайхон деган яна бир ватандошимизни ўз дўконига учратиб қолдик. У киши адабиётга жуда қизиқар экан, «Авлодлар довони» романини излаб тополмаётганини айтди. Уша кўни кечқурун биз Сами Ализода деган яна бир ватандошимизни-ла учрашиб, суҳбатлашадиган эдик.

— Собир ака, ўша романдан битта олиб келганман, — дедим. — Суҳбатга борсангиз сизга совға қиламан.

— Ундай бўлса жон деб бораман! — деди Собир ака. — Аммо аввал мен сизга муқаддас китоб берай!

Собир ака яшил муқовалик кичкина бир китобча берди. Очиб қарасам, Қуръони каримнинг чиройли безаклар билан чоп этилган жажожи наشري экан. Кўзга суриб, миннатдор-

чилик билан қабул қилдим.

Яна бир ватандошимиз Лутфулла Махсум бизни йўқлаб меҳмонхонага келди, бошдан кечирган кўп ажойиб саргузаштларини айтиб берди. Махсум аканинг арабчани мукаммал ўрганган таржимон ўғиллари бор экан. Хорижда туғилиб ўсган бу йигит она тилимизда ҳам жуда яхши сўзлашади. Собир Қорғар деган ватандошимиз эса Истанбулда катта бир доридармон фабрикасининг бош муҳандиси бўлиб ишлайди. Узи шоир, шеърлари «Туркистон» журналида босилиб туради, Ватандошлар бизни маъдан, яъни, металлургия sanoати касаба уюшмаси ишчилари билан учрашувга ҳам олиб бордилар. Бу катта касаба уюшмасининг етакчиси Мустафо Ўзбек деган жамоат арбоби экан. Саҳнада унинг бор бўйича ишланган катта сурати турибди. Яна бир жойда Нодира Ўзбек деган расом аёлнинг расмлари кўргазмасида соврин олганини эшитиб, кўнглимиз кўтарилди.

Хуллас, биз бориб кўрган ватандошларимиз Туркияда «ўзбек» деган номни эъозлаб, ўз миллатига обрў келтирадиган яхши ишларни қилмоқдалар. Айни вақтда, улар Туркияда яшаб, бутун жаҳон билан алоқа ўрнатганлар. Чунки Туркия бутун дунёга бағрини кенг очган мамлакатдир. Унинг уч томони денгиз бўлгани учун дунёнинг ҳамма байроқлари Туркия бандаргоҳларига келиб тўхтаган улкан кемаларнинг тепасида ҳилпираб турганини кўрасиз.

Кўш Ороли деган бандаргоҳда икки кун турдик. Меҳмонхонамиз денгиз бўйида, деразалари соҳилга қараган. Шу кунлар давомида биргина Кўш Ороли бандаргоҳига келиб кетган кемаларда Америка, Англия, Греция, Германия каби ўндан ортиқ мамлакатларнинг сайёҳларини кўрдик. Измирда, Бурсада, айниқса, Истанбулда чет эллик сайёҳлар бениҳоя кўп эди. Туркия улар учун юзлаб қулай меҳмонхоналар қўрган, ўн минглаб турклар сайёҳларни кутиб олиш, тамоша қилдириш ва кузатиш билан банд. Биз ўзимиз саёҳат давомида «сервис» деб аталадиган хизмат Туркияда аъло даражада эканига амин бўлдик. Бу ҳаммаси қуруқ раҳмат учун қилинмайди, албатта. Саёҳатчилар Туркия давлатига ҳар йили беш миллиард доллар даромад келтирмоқдалар. Шахсий фирмалар ҳам туризмдан катта фойда кўрадилар. Шунинг учун энг баҳаво жойларда саёҳатчилар учун ўнлаб-юзлаб мухташам шахсий меҳмонхоналар қурилаётганини кўрдик. Турк мутахассислари айтадиларки, бутун дунёда саёҳатга келувчилар сони йил сайин кўпайиб бормоқда. Агар уларнинг ҳаммаси қабул қилиш учун шароит яратилса, Туркия ҳар йили туризмдан 12—13 миллиард доллар даромад олиши мумкин. Бу эса давлат бюджетининг катта бир қисмини кўтаради.

Ҳозир бизда ҳам саёҳат ишларига эътибор ошяпти. Меҳмон кутиш анъанаси бизда ҳам Туркиядаги каби азалдан мавжуд. Ҳар бир маҳаллада тўрт-беш юз одамга наҳорда ёки тушда ярим соат-қирқ минут ичида ош тортиб, минг одам келса ҳам саранжом-сарышталик билан кутиб оладиган ва мамнун қилиб кузатадиган ҳолис хизмат қилувчи кишилар оз эмас. Юксак даражада меҳмон кутиш, кузатиш маданияти ва қобилияти ҳар бир ўзбекининг қонида бор. Ана шу маданият замонавий «сервис» ишига ва туризмни ривожлантиришга миллий асос бўлиши мумкин. Бу соҳада ҳам биз турк биродарларимизнинг тажрибасини чуқур ўрганишимиз керак.

Лекин гарб мамлакатлари билан муносабатда Туркия

орттирган тажрибанинг фақат чучуги эмас, балки аччиғи ҳам бор. Турк биродарларимизнинг ўзлари ҳам ташқи оламнинг гиёвандлиғи, шаҳвати ва «СПИД»идан жуда эҳтиёт бўлиш кераклигини айтадилар. Эркин дунёнинг ахлоқ бобида ўзини ҳаддан ташқари қўйиб берганлиғи баъзи бир турк газеталарида ҳам акс этиб туради. Рангли суратлари чиройли чиқадиган «Тонг» газетасининг бир сони қўлимга тушиб қолди. Биринчи бетидеяк ярим яланғоч жувон. Ички бетидеяк чет эллик фоҳишанинг айтган гаплари. Бу гапларга «Бир кечада етти эркак билан ётдим» деб сарлавҳа қўйилган. Туркларнинг кўпи бу газетани уйларига олиб боришдан уялсалар керак. Бир ўқиб ахлат қутисига ташлаб кетилган шунақа газеталар тахлам бўлиб ётганини кўрдим. Мен ҳам ўша газетани ахлат қутисига ташладим.

Бозор иқтисоди, тижорат ва савдода ҳам беш қўл баробар эмас. Товламачилар ва алдамчилар учраб туради. Истанбулга биздан бориб келган баъзи юртдошларимиз соддалик қилиб қандай ёмон алданганликларини айтиб юрганлари бежиз эмас. Аммо ўғирлик ва жиноят биздагига нисбатан камроқ. Чунки турк полицияси техниканинг энг сўнги ютуқлари билан қуроланган, кадрлари ўн йиллар давомида сараланган. Шунинг учун қонунбузарлар турк полициясидан жуда кўрқади.

Солиқ инспекцияси ҳам давлат манфаати учун қаттиқ курашади. Даромадини яшириб, солиқ тўламайдиганларни аёвсиз жазолайди. Шунинг учун бозорларда тижорат одамлари полициядан ҳам кўра солиқ инспекциясидан кўпроқ ҳайиқади.

Умид борки, келажакда бизда ҳам шундай бўлади. Чунки бизнинг халқимизда ҳам турклардаги каби азалдан ҳалол меҳнати билан кун кўрадиган, диёнатли ва инсофли одамлар кўп бўлган. Оққан дарё яна оқади, келажакда бундай одамлар яна кўпчиликка айланади.

Албатта, Туркиядан нусха кўчириш мумкин эмас, чунки ҳар бир мамлакатнинг тарихи такрорланмасдир. Ўзбекистоннинг ҳам ўз мустақил йўли бор. Фақат бу йўлда туркиялик қардошлар бизга ёрдам бериб, ибрат кўрсатиб тургани — улкан бир неъматдир.

Туркия бўйлаб минглаб қақирим йўл босганда, обод водийларини, ўрмонзор тоғларини, кумушранг зайтунзорларини, биздагига ўхшаш бугдойзор, пахтазор, шафтолизор ва узумзорларини кўрганда, бу ердаги табиат тоза сақланганини, шунинг учун аёллари, ёшлари, болалари жисмонан соғлом, руҳан бардам эканини, мамлакат халқининг вужудидан миллий ғурур ва эркинлик ёғилиб туришини дил-дилимдан ёқтириб, улар учун қувонганимда яна ўша:

— Мумкин экан-ку! — деган ибора кўнглимни бир даража юқори кўтарарди.

Чунки биз ҳам турклар билан бир туғишган оғани эканмиз, икки орада ўхшашликлар шу даражада кўп экан, биз ҳам улар каби хом ашё юрти бўлиши азобидан қутулишимиз, илғор sanoат мамлакатига айланишимиз, улар каби халқнинг турмуш даражасини юқори кўтаришимиз ва жаҳон ҳамжамиятида улар каби илғор марраларни эгаллашимиз мумкин.

Эзгу тилагим шуки, ўша кунларга етганда яна бир марта: — Мумкин экан-ку! — деб ёзиш насиб қилсин.

Эшқобил Шукур

Эшқобил ШУКУР. 1961 йил Сурхондарё вилоятининг Қумқўрғон туманида тугилган. Эшқобил илк шеърлари биланок адабий жамоатчилик эътиборини қозонди. Чунки унинг машқларидаги ўзига хослик, халқона ва дардқаш овоз алоҳида бўртиб кўринган эди. Тошкент Давлат дорилфунуни тил-адабиёт факултетида таҳсил олиш билан бир вақтда ёш шоир машаққатли ижодий излашларни ҳам ташлаб қўймади ва яхшигина ютуқларга эришди. Унинг 1988 йилда чоп этилган «Сочлари сунбул-сунбул», 1989 йил нашрдан чиққан «Тунги гуллар» китобларини варақласангиз, ўзингиз бунинг гувоҳи бўласиз. «Тунги гуллар» шеърлар тўплами учун Эшқобил Шукур 1991 йилда Ўзбекистон Ешлар Иттифоқи Марказий кўмитасининг Усмон Носир номидаги мукофоти билан тақдирланди. У дорилфунунни битиргандан сўнг бир неча йиллар мобайнида Ўзбекистон ойнаижаҳонда муҳаррир бўлиб ишлади, айни пайтда эса «Саодат» жўрнали тахририятида хизмат қилаётир.

МУАЛЛИФ ДЕИДИКИ:

Не-не буюк боболарнинг табаррук излари қолган, не-не улуг моголарнинг азиз хоки қўшилган бу тупроқда ҳам, шукрлар бўлсинки мустақиллик ниҳоли илдиз ота бошлади. Ўзимиз ҳам, неча йиллик алдовлар гўбор ташлаган дилларимиз ҳам, ниҳоят, ўзлигимизни, қадр-қимматимизни англаш сари, тарихимизни, иймон-эътиқодимизни таниш сари юз бураётимиз. Бундай эзгу йўлда аждодаларимиз ўғитларини, улар қолдирган бебаҳо маънавий мерос намуналарини ҳар қадамда ҳамнафас, ҳамроз тутмоғимиз керак, деб ўйлайман. Шу маънода Алишер Навоийнинг улуг сўфийлар, донишманд шайхлар ҳаётидан ҳикоя қилувчи дурдона асарининг мутолааси жараёнида туғилган ушбу кузатишларни «Насойимул муҳаббат»га сайр» деб атадим...

«НАСОЙИМУЛ МУҲАББАТ»ГА САЙР

Муножот

*Борлиқ ҳам йўқликда мутлоқ ўзингсан,
Йўқдан бор этгувчи халлоқ ўзингсан.*

*Ожизман васфингга, бирор сўзим йўқ,
Бир қутлуг сўз ичра ҳали ўзим йўқ.*

*Бу хароб кўнглимга давлат ато эт,
Раҳм қил, раҳмлиг раҳмат ато эт.*

*Каримсан, караминг бесарҳад кенгдир,
Бир назаринг икки жаҳонга тенгдир.*

*Бу тун кўр кўзимга нур тушса шояд,
Дилим ҳидоятга йўл қўшса шояд.*

*Дунёга қўл бериб, гуноҳқордирман,
Вале, карамингдан умидвордирман.*

*Қай дилда сен йўқсан, у дил ўликдир,
Энг буюк озодлик сенга қулликдир.*

Бизга бир хитоб

*Битик битмоқ эрсанг, эй ровий
Қўлингни юракка ботириб битгил.*

*Савоб ёзмоқ эрсанг, эй осий,
Манглайингдан ўзинг бир юриб ўтгил.*

*Дунё кўрмоқ эрсанг, эй сўқир,
Ўз кўзинг ичига бир кириб ўтгил.*

*Ошиқ бўлмоқ эрсанг сен охир,
Қўлингни бўшатиб, дил ичра кетгил.*

Шайх Увайс Қараний

Ўттиз икки тиш достони

(Ул зот) «Уҳуд урушида пайгамбарнинг муборак тишин шаҳид бўлгонин эшитиб, мUTOбаат (тобельлик, ихлос) учун ўттиз икки тишин ушотти».

Юракка қадалиб ётган тошларни
Бирма-бир суғуриб олгандай гўё
Шайх Увайс ушотар дурдай тишларин,
Қонга ботар тилин остида дунё.

Бир парча нур келиб теккан оллоҳдан
Ҳақиқатнинг рамзи бу улуг манглай,
Ҳамду сано учун расулоллоҳга
Лахта-лахта қондан сўз қилган танглай.

Шайх Увайс тишларин суғураб тезлаб,
Ҳавода қаногдай кўкарар ҳар тиш.
Сўнг етти водийдан Сижурғни излаб
Учиб бораётур ўттиз икки қуш.

Шайх Боязид Бистомий

I. Намоз

«Ва султонул орифин Боязид Бистомий намоз қилса эрдилар қаъқаа аларнинг кўкеси сўнгаларидан чиқар эрди».

Машойих огриниб қилар маломат:
Шайхда илм говуши илоҳий овоз,
Кўкесида Каъбасин қурган диёнат,
Вале Шайх нечундир ўқимас намоз.

Унинг кўзларида ислом юлдузи,
Юзларида эса худо нури бор.
Одаммас, ҳақиқат фарзанди ўзи,
Лек намоз ўқимас, ул шайхи номдор.

Машойих таън қилур, машойих — сўроқ:
«Сидқ қайда, Боязид, риёзат қайда?»
Шайх эса хогиржам, исломий байроқ
Каби кўзгалади жойидан:

«Эй сиз уламолар, таънадан олдин,
Мулоҳаза этинг, кўринг ҳолимни...»
Дея шайх Боязид намоз бошлади
Жон кўриб қолгандай дил жамолини.

Қанотга айланди, қаранг, жойнамоз,
Вужуд сўнгалари куйди беомон.
«Оллоҳу акбар» деб берганда овоз
Ҳар туки тубидан бош кўтарди қон.

Машойих лол эди. Бу қандай намоз?
Зарбидан чайқалиб ётарди фалак.
«Оллоҳу акбар» деб берганда овоз
Ҳар туки тубида кўзғолди юрак.

II. Аҳволи руҳия

Кўнглим ҳоли надур? Яратган билур.
Бу дил Оллоҳ мулки — мендан зиёрат.
Элга ҳол айтмасам маломат қилур,
Ҳолим айтсам, бу эл бошлар қиёмат.

III. Меърож

«Боязид дедик, оллоҳ таолони туш кўрдим, сўрдимки, бор худоё, йўл санга не навъдур? Дедиким, ўзингдин ўтдинг, еттинг».

Мумкиндир чақмоқни тиш билан тутмак,
Тил тишлаб, дунёни кўз билан ютмак,
Жараён — келмакдур, моҳият — кетмак,
Ўзингдан ўтмак бу — оллоҳга етмак.

Кўз юмсанг, оламни аён кўрмоғинг.
Манглайинг остида фалак тирноғи,
Беш фарзга ишора бешта бармоғинг
Ва қонли кемадай дилга минмоғинг,
Ўз сари юрмоғинг, ўзга бормоғинг...

Бу дунё — келмакдур, моҳият — кетмак,
Ўзингдан ўтмак бу — оллоҳга етмак.

IV. Ошиқ

«Они ўтгандин сўнг туш кўрдилар, ҳолин сўрдилар. Дедиким, мендин сўрдиларки, эй қари, не келтурубсен? Дедим, дарवेश подшоҳ эшигига келса, андин сўрмагайларки не келтурубсен, сўр-гайларки, не керак».

Бар парча нон бўлмас балки сўзимиз,
Валекин ошиқмиз, ошиқмиз.

Хаёл ва ҳижрондур нону тузимиз,
Воҳ бул кун ошиқмиз, ошиқмиз.

Не тонг, кўнгиб бўлди ризқу-рўзимиз,
Эртан ҳам ошиқмиз, ошиқмиз.

Йўқ бўлиб кетсам-да, тамом ўзимиз,
Сўнг яна ошиқмиз, ошиқмиз.

Шайх Зуннун Мисрий

«Зуннун дебтурки, уч сафар қилдим ва уч илм келтурдим» (булар тавба илми, таваккул ва муомалат ва муҳаббат илми, ниҳоят ҳақиқат илмидир).

Илм — гадоликни ихтиёр этган султондур...
султондур.

Тавба — охиратга яланғоч кетган инсондур,
инсондур.

Муҳаббат — жон қушин талаби, токи
сайрондур, ҳайрондур.

Ҳақиқат — бир дилда олишган икки
жаҳондур, жаҳондур.

II. Сурат ва сийрат

Вожаб! Бир занги кўрдим бу дунёда,
Минг кеча зулматин кийган бир занги.
У ҳар гал оҳ ила «Оллоҳ!» деганда
Ботаётган ойдай оқарди ранги.

Вожаб! Ҳолинг не, эй осий банда,
Вужудингда балқмиш оламнинг тонги.
Сен ҳар гал ошиқиб, «Дунё!» деганда
Тутилган ой каби қорайди рангинг.

Нормурод Нарзуллаев

Устоз Шароф Рашидовни хотирлаб

*Гапирсин қалбинг, кўзинг
Зинҳор ёлгон сўзлама!
Бўлса-да икки юзинг,
Бўлма иккиюзлама!*

Дарвоқе, хотиранома ёзишга кўникмаган эканман, шу боис ўй-хаёлларимни, эсдаликларимни қоғозга тушириш оғирроқ кечди. Бунинг устига ўзи поку сўзи пок асл инсоннинг — ўзбек халқининг фидойи фарзанди Шароф Рашидовнинг пок руҳини безовта қилишдан чўчидим. Нима учундир, билмадим, қони-жонимизга сингиб кетган ўша лаънати эски касалликми, оддий ҳақиқатни рўй-рост айтиш-

савияси ҳақида сўз кетди. Кўп ўтмай «Қани, кетдик, бизни Шароф Рашидович қабул қиладилар», деб қолдилар. «Шароф Рашидович» сўзини эшитишим биланоқ ўзимни йўқотиб қўяй дедим. Бу ҳолатимни кўрган Саид ака елкамга қоқиб: «Бардам бўлинг, хайрли ишлар», деб кўнглимга далда бердилар. Биз иккинчи қаватдан олтинчи қаватга — Ўзбекистон Компартияси Марказий Қўмитасининг биринчи котиби қабулига кўтарилдик. Қабулхона котибаси Мая Спиридоновна билан бўлган қисқа мулозamatдан сўнг Шароф Рашидович ҳузурларига йўл очилди. Биз ичкарига кирганимизда, юз-кўзларидан зиё ёғилиб турган, меҳрибон ота — Шароф Рашидович телефон дастасини қўйиб, иккаламизни тик туриб қарши олдилар. Салом-алик, ҳол-аҳвол сўрашганларидан сўнг, олиб кирилган ҳужжатларни бир-бир кўздан кечира бошладилар. Мен гап нима тўғрисида кетаётганини билолмай одоб билан сукут сақлаб турардим. «Мулло Нормурод», деб юборишлари биланоқ, «Лаббай, Шароф Рашидович», деб юборганимни биламан, «Биз сиз билан ишламоқчимиз, сизни Марказқўм аппаратига ишга таклиф қилишни

МЕНИНГ КИМЛИГИМНИ

дан бироз иймандим. Ҳақиқат қайтиб келганлиги, адолат тикланганлиги қаламимга куч, кўзимга нур берди. Иншооло, ёруғ кунларга, бахтиёр дамларга — мустақил Ўзбекистон диёрининг оппоқ тонгларига етиб келганимиз рост бўлсин! Она элимизга, табаррук тупроғимизга бахт насиб этсин! Дунёда тенглар ичра тенг қуёшли ўлкамизнинг, ўзбек халқининг тарихида воқеа бўлиб қолган, жасади она тупроққа эмас, балки элимизнинг қалбига кўмилган улуг инсонларнинг номларини хотирлаш, ҳурматларини жойига қўйиш ҳар бир ватандошимиз учун ҳам қарз, ҳам фарздир.

...1970 йил январининг бошлари. Ўша пайтда кўҳна ва ҳамisha навқирон Самарқандда — шаҳар партия қўмитасида тарғибот ва ташвиқот бўлимини бошқараётган эдим. Шаҳар раҳбарлари ҳузурларига чақиртириб, зудлик билан Тошкентга бориб келишимни, нозик бир ҳужжатни Марказий Қўмитага шахсан етказишимни сўрашди. Буни хизмат бурчи деб тушуниб, кечқурун поездга ўтириб, тонг саҳарлаб пойтахтга етиб келдим. Эрталаб соат тўққиз бўлар-бўлмас мени кутиб олишди, омонатни эгаларига топширар эканман, буфетдан чой-пой ичиб туришимни илтимос қилишди. Ярим соат ўтар-ўтмас мени маданият бўлимининг мудири Саид Шермухамедов чақиртирди, дилкаш суҳбат бўлди. Сўз санъати, ижодкор маъсулияти, янги чиққан китобларнинг

лозим кўрдик. Ҳужжатларни расмийлаштириб, бугун котибиятга киритинг, Саиджон!» деб қолдилар. «Қани қўлни беринг, мулло Нормурод, сизга омад тилайман. Шунинг бир умр ёдингизда сақланг: Дарахт бир ерда кўкаради!» дея биз билан самимий хайрлашдилар. Шу-шу ўн бешинчи январдан эътиборан камина «тошкентлик» бўлиб қолдим. Кейинроқ англаб етсам, ўшанда ҳужжат олиб борган ташрифим билан ўз тақдиримни ўзим белгилаган, қисматимни улуг инсон — Шароф ота қўлига, инон-ихтиёрига топширган эканман.

Шу-шу Тошкент адабий муҳитига тобора сингиб кета бошладим. Айниқса, адабиёт ва санъат дунёсидаги воқеа-ҳодисалар, муаммолар менга яхши таниш эди. Чунки аввало маданият бўлимининг инструктори, сўнгра адабиёт ва санъат сектори мудири лавозимида ишлаш жараёнида ёзувчилар, бастакорлар, рассомлар, меъморлар, журналистлар, театр арбобларининг ҳаётидаги қувонч ва ташвишлар, уларнинг иссиқ-совуқликлари қалбимга яқин бўлиб қолган эди. Тантанаю таъзиялардан, мажлису муҳокама-лардан, шодиёнаю маъракалардан четда туриш мумкин эмасди. Ҳаёт нафасидан бохабар бўлиб туриш, уни раҳбарларга ахборот йўли билан маълум қилиш одат тусига айланганлиги учун ҳам бунга кўникиб қолган эдик. Ана шу жараёнда раҳбарнинг шуури,

ақли, билими, иқтидори, савияси кўзгуда акс этгандек намоён бўлар эди. Айниқса Марказқўмнинг Бюро ва Котибият мажлисларида Шароф Рашидовнинг уддабурунлиги, заковати, раҳбарлик диди ва маҳорати, инсонга ҳурмати ажралиб турарди. Мажлисга таклиф этилганлар жойлашганидан сўнг Бюро аъзолари билан биргаликда кириб келар, саломаликни канда қилмас эди. Масалаларни сафдошлари ва маслакдошлари билан бамаслаҳат муҳокама қилар, инсоннинг руҳи нозик эканлигини англаб, уни оғритишни, иззат-нафсига тегишни ҳоҳламасди. Менинг бу сўзларимни ўша қутлуғ бинога кириб, йиғилиш ва мажлисларда қатнашиш шарафига мўъссар бўлган катта-кичик раҳбарлар, ижодий уюшмалар ва ташкилотларнинг мутассаддилари тасдиқлашлари мумкин.

Узотнинг нозик табиатлари, феъл-атворлари ҳақида сўзлаётганим учун пок руҳлари мени кечирсин. Бюро ва қотибият мажлисларида кўрилатган масала яхши муҳокама этилган бўлса, учи узун йўнилган қаламни қўлга олиб, унинг тарашланмаган томонини столга оҳиста уриб, мажлисни бошқарар эдилар.

жаат қилиб қолдилар. Бу хайрли таклиф дилхушлик билан қабул қилинди. Кейин маълум бўлишича, театр зали, деворлари ва қандилларини зарҳаллаш учун бир ярим — икки килограмм атрофида тилла керак бўлиб қолади. Бунинг учун Марказдан рухсат олиш зарур экан. Кимдир ўша пайтда қўли қичиб, тиллани беҳудага исроф қилинаётгани ҳақида Москвага юмалоқ хат юборган. Мазкур масала Бюро мажлисида муҳокама этилаётганда тутоқиб кетиб, «Бу қандай бедодлик. Уз юртингда ўзинг хўжайин бўла олмасанг. Ахир бу ўзимизнинг — она еримизнинг олтинлари-ку. Пешона теримиз билан қазиб, топиб олган тиллоларимиз-ку! Вуюк бобомиз. ҳазрат Алишер Навоийнинг номи билан аталувчи театримиз — санъатимиз кошонаси, меъморчилик дурдонаси, халқимиз ақлу заковатининг мевасидир. Келажак авлодларга биздан қоладиган хотира, бебаҳо меросдир», деганлари ҳамон қулогим остида жаранглаб турибди. Вироздан сўнг, нафасларини ростлаб олгач: «Қанча олтин даркор бўлса сарфлай-веринг, Сиёсий Бюро олдида ўзим жавоб бераман», деб масалага нуқта қўйган эдилар. Бу Шароф

ТАРИХ ВАРАҚЛАР

Агар қаламдондан бир ҳовуч қаламни олиб, кафтларида айлантира бошладиларми, вассалом, иш чаток, муҳокама у киши кутгандай бўлмапти, ўзани яхшилик томонга буриш керак. Йўқса, йигин хунук, нохуш яқунланади. КПСС Марказий Қўмитасининг адабий-бадий танқид ҳақидаги қарорининг ижроси, ўзбек мусиқа санъатининг аҳволи ва уни яхшилаш чоралари, ёш ижодкорлар билан ишлашни кучайтириш каби масалалар кўрилатган пайтда минбардаги нотикларнинг сўзларини тўхтатиб; «Хайрли, савобли ишлари ҳам борми? Сизнинг кўзингиз фақат қора доғларни кўради? Нуқсонларни санашдан ўтмай қолдингиз?» деб дашном бериб, ўзбек адабиёти ва санъати, адабий ва мусиқа ҳаёти жараёнидаги ўзгаришлар, янгиликлар, изланишларни бир-бир санаб, яхши отга бир қамчи маъносидан изза қилганликларини ўз кўзим билан кўриб, қулогим билан эшитганман.

Шароф Рашидов ўзбек халқи тарихига ва бадий меросига ҳеч қачон бефарқ қарамаган. Бу ўринда бир воқеани эслатишга тўғри келади. Алишер Навоий номли ўзбек давлат катта академик театрининг директори, театр санъатининг билимдони санъатшунослик фанлари доктори, профессор Мамажон Раҳмонов жамоа номидан театр биносини қайта таъмирлаш, ўриндиқларни янгилаш, залнинг ичларини зарҳаллаш масаласи билан Шароф Рашидовга муро-

Рашидовнинг катта журъатли, фидойи раҳбар эканлигидан далолат бермайдими?

Табиий офат — зилзиладан сўнг Тошкент шаҳрини қайта тиклаш Шароф Рашидовнинг катта саъй-ҳаракатлари, жўшқин фаолияти билан боғлиқ эканлигини ким ҳам инкор этади. Тошкент телеминораси, Давлат цирк кошонаси, Тошкент метроси, В. И. Ленин музейининг Тошкент филиали, Халқлар Дўстлиги Майдони ва муҳташам саройи, авиасозларнинг кўзни қувонтирадиган Маданият арки, марказда қад кўтарган янги-янги уйлар, маҳаллалар, шоҳ кўчалар, Марказий Бош майдонимиз, янги мактаблар, шифохоналар, боғчалар — буларнинг ҳаммаси, лўнда қилиб айтганда, Шароф отанинг тириклик чоғида ўзига қўйиб кетган нурамас обидасидир.

Наздимда, ўзбек халқининг «Камтарга камол, манманга завол» деган мақоли Шароф Рашидовнинг шахсиятига, табиатига жуда ярашиб тушарди. «Камтарлик соф инсоний фазилат, камтарликни туғма эҳсон деб қараш ярамайди, уни сабот билан, қунт билан камолга етказиш лозим», деб айтганди у киши «Правда» газетининг муҳбири билан бўлган суҳбатда (1980 йил). Атоқли адиб Шароф Рашидов ўзининг янги асари — «Дил амри»ни илк бор нашр этиш ҳуқуқини «Еш гвардия» ижодий жамоасига топширди. Машҳур rassom Қутлуғ Башаров китоб безаклари-

ни ишлаб берди. Китоб нускалари ва нашриёт шартномаси билан ҳузурларига кирганимизда, Шароф Рашидов мамнун бўлиб кетдилар: «Қанийди ҳамма ҳам ана шундай хушxabар билан кирсалар. Китоб учун ташаккур, ношир ва матбаачи дўстларга аланга-ли саломларимни етказинглар, қалам ҳақимни эҳтиёжларга ишлатинглар» деб илтимос қилдилар. Биз қонуи-қонидан пеш қилаверганимиздан сўнг, шартномага имзо чекар эканлар: «Эллик фоиз қалам ҳақини Тинчлик фондига ўтказасизлар, Мен ариза ёзиб бераман», — дея биз билан хуш кайфиятда хайр-хўшладилар.

...«Тинчлик руҳи» сўзининг жаҳон бўйлаб қанот қоқиб кетиши ҳам Шароф Рашидовнинг номи билан бевосита дахлдор. Машҳур адиб ва давлат арбобининг ташаббуси билан Осиё ва Африка ёзувчилари анжуманларини, Осиё, Африка, Лотин Америкаси киночиларининг фестивалларини ўтказиш анъанага айланиб қолган эди.

Тошкентга Уш Давлат мусиқали драма театри ижодий сафарга келганида мен у кишига бу ҳақда ахборот бердим. Шунда Шароф Рашидов «Уш бу ўзбекларнинг ҳам юрти, у ерда Ўзбекистоннинг ҳам қалб парчаси уриб туради, саҳнада ўзбек тили жаранглайди» деб қолдилар. Меҳмонлар «Қудратли тўлқин» романи асосида янги спектакль олиб келганини, гастролни ана шу томоша билан очиш ниятида эканликларини айтганимда, дастлаб бу таклифни рад этдилар. Театр жамоасининг илтимосномасини кўрсатганимдан сўнггина, айрим мулоҳазаларга бордилар чоғи «Бўпти, ўртароқларида қўйишсин, фақат бир марта» деганида қувониб кетдим.

Бугина эмас, Шароф Рашидов ўз асарлари наشري, китобларининг саҳналаштирилиши, экранлаштирилишига ҳам катта талабчанлик билан ёндошганликларини саҳна ва киноми арбоблари, ноширларимиз яхши билишади. У киши камтарона «инжиқлик»ларига кўп бор дуч келганлар.

Шароф ота ёзувчи сифатида адабиётимиз, санъатимиз, маданиятимиз равнақида катта эътибор берар, сўз, соз, овоз соҳибларининг ижодини юксак кадрлар, уларга меҳрибонлик ва ғамхўрликлар қилишни инсоний бурч деб билар эдилар. Туғилган кунлари — юбилей тўйларини қутлаш, мукофотлар, нишонлар билан шарафлаш, мусибатлар, жудоликлар бошга тушганда таъзия билдириш, кўнгил сўраш, бева-бечораларнинг, айниқса ногиронларнинг аҳволларидан чопар орқали нома юбориб, «конверт» жўнатиб, совға-салом йўллаб, хабар олишни ҳеч қанда қилмас эдилар. Бу эса олийжаноб инсонга куч-қувват бағишлар, эл-юртининг ишончини оқлар эди.

Бир куни Шароф Рашидович ички телефондан уланиб, Пиримқул Қодировни сўроқлаб, ҳузурларига чақиришларини топширдилар. Уша пайтларда Амир Темур, Аҳмад Яссавий, Амирий, Ҳусайн Байқаро, Бобур каби алломаларимизнинг ижоди Ўзбекистонда сохталаштириляпти, деб бизга сиёсий ҳужумлар бўлаётган, марказий газета ва журналларда ҳам қўш-қўш мақолалар босилаётгани, тайинсиз баҳс-мунозаралар авж олган қалтис пайтлар эди. Шароф Рашидов билан Пиримқул Қодиров ўртасида самийи учрашув бўлди. Шароф Рашидов Бобур ҳақидаги асарни ўқиб чиққанлигини, унга манзур эканлигини, бироқ бостиришда шопилмасликни, фурсат лозимлигини, омонлик бўлса, китоб нашрига ўзи албатта далда беражанини айтиб, адибимиздан бир замонавий мавзуда асар ёзиб беришни илтимос қилдилар,

ҳатто Мирзачўлда ана шундай қахрамонлар борлигини айтиб, тавсия ҳам бердилар. Ҳозирги пайтда сиз ва бизга яхши таниш, севиб ўқиладиган машҳур пахтакор, чўлқувар Мамажон Дадажонов ҳақидаги «Мерос» деб номланувчи ҳужжатли қисса ана шундай яратилган эди. Ииллар ўтиб, Пиримқул Қодировнинг 50 ёшга тўлишлари муносабати билан юбилей режалари, нашр ишлари муҳокама қилинаётган пайтда, Ёзувчилар союзининг раиси Комил Яшин «Бобур» романини чоп этиш масаласини кун тартибига қўйди ва ваъдага биноан Шароф Рашидовнинг ҳам розилигини олиб келди. «Юлдузли тунлар» аввало «Шарқ юлдузи»да, сўнггра «Звезда Востока»да босилди, москвалик адиб Юрий Суровцев таржимасида Москвада, «Советский писател» нашриётида катта нускаларда чоп этилди, адиб ва таржимон Ҳамза номли республика давлат мукофотида сазовор бўлишди.

Чин дўстликни юксак қадрлаган Шароф Рашидов адабиёт ва санъат олами кишиларининг ижодидан хабардор бўлиш билан бирга, уларнинг яшаш шариоитлари, уй-жойларини яхшилаш тўғрисида кўп гапирар ва ўз навбатида имкониятлар даражасида ёрдами аямасди. Айни пайтда Ўзбекистон халқ ёзувчиси, қорақалпоқ адабиётининг оқсоқоли Жўлмирза Оймирзаев Тошкент шаҳрида, машҳур тожик адиблари, халқ ёзувчилари, қардошлик ва дўстлик жарчилари Жалол Икромий ўз юрти Бухорода, Фотиҳ Ниёзий эса киндик қони тўкилган кўҳна Самарқандда янги бошпананага — кўп хонали ҳовлиларга эга бўлган эканлар, бу бағри кенг, оқибатли, садокатли Шароф Рашидовнинг хизматларидан бир томчидир.

«Ешлар — адабиётимиз келажаги, улар маданиятимизнинг навқирон кучларидир» деб айтар эдилар. Истеъдодли шоирларимиз Абдулла Орипов буюк Дантенинг «Илохий комедия»сини, Эркин Воҳидов даҳо Гётеининг «Фауст»ини, Муҳаммад Али ҳиндларнинг машҳур эпоси «Раманья»ни ўзбек тилига маҳорат билан таржима қилиб, китоб ҳолида чоп эттирганларидан сўнг, вақт топиб ўзларининг инсоний ҳурматларини шоғирдларига билдирганликлари адабий жамоатчилигимизга яхши аён.

Машҳур рус шоираси Римма Казаковани Ўзбекистонга таклиф этиб, иқтидорли беш шоирамиз — Эътибор Охунова, Ҳалима Худойбердиева, Гулчеҳра Нуруллаева, Ойдин Ҳожиева, Гулчеҳра Жўраеваларнинг сара-сара шеърларини таржима қилдириб, уларни Бутуниттифоқ китобхоналарига таништиришга ҳам бош-қош бўлган Шароф Рашидов отамнинг ўзлари эдилар. «Ешлик», «Еш куч», «Иилдиз» (Юлдуз), «Санъат», «Ўзбекистон адабиёти ва санъати» каби рўзнома ва ойномаларининг ташкил этилиши ёки қайта тикланиши ҳам Шароф Рашидов меҳр-муҳаббатининг, қалб ҳароратининг меваларидир. Вугунги кунда бу яхшилик дарахти меваларидан нафақат ёшларимиз, адабиёт, санъатимизнинг барча мухлислари озиқ олмоқдалар.

Улуғ шоиримизнинг «Менинг кимлигимни тарих варақлар!» деган машҳур сатри бор. Назаримда, бу ўтли мисра машҳур давлат ва жамоат арбоби, таниқли адиб, ўзбек халқининг суюкли фарзанди Шароф Рашидов тилидан айтилгандай. Дарвоқе, Шароф Рашидовнинг маънавий оламини, дарё меҳрини кашф эта олганимиз йўқ, унинг кимлигини оқил ва одил ҳакам — ВАҚТ айтиб беражак, доно халқ, зукко тарих адолатли баҳолайди.

САНАМ ИШҚИН АЙЛАБ ҲИКОЯ

Мансуралар

Иброҳим
Ғафур

МУАЛЛИФ ДЕЙДИКИ:

— Одамнинг яшаган ҳар бир куни тугал рўмон. Тугал каромат. Фақат биз бунинг тугал рўмонлиги ва тугал кароматлигини билмаймиз. Билмаганимиз учун қадрлаб ҳам ўтирмаймиз. Ҳолбуки, донишманд китоблар дақиқани минг йилга қиёс этганлар. Ҳа, ҳар бир дақиқада минг йилнинг каромати бор. Ҳар бир одамни Худо мислсиз сийлаб яратган, унга мислсиз нарсаларни тортиқ қилган. Одам боласи мислсиз ҳаёлар ичида яшаб, уларни ҳаёга деб билмай қўйди. Ҳолбуки, ҳар қандай умрни — ҳа, ҳар қандай умрни ҳаёга каби яшагандагина маъно касб этади. Шундагина умр муборак вазифасини ўтайди.

Ўз кунини ўйлаган одам, ўз дамларига қулоқ тутган одам куннинг ҳам, дамларнинг ҳам такрорланмас ранги, бўйи, оҳанглари, мазмуни мажбурдликни англайди. Ёзувчи ҳеч нарсани тўқиб чиқармаслиги керак деб ўйлайман. Тўқиб чиқарилган нарсалар ёлгоннинг ўзи ёки жуда нари борганда, ёлгонга ошна нарсалардир. Адабиётнинг обрўси тушиб кетганига сабаб унинг кейинги замонларда тўқималарга зўр бергани бўлди. Бугунги ҳаётга, бугунги одамларга бадиий сўзнинг унчалар кераги бўлмай қолди. Ҳозир ҳаёт ва инсоннинг айни ўзи ҳақида ёзиш ва қудрати келса, у ҳақда таълим беришгина ўзини оқлайди. Бир неча туркум мансураларни ўтган йил куз ойларида ёзган эдим. Уларни ўзим учун ёзганман. Буларни ўқийдиган одамлар ҳозир топилармикин. Билмадим. Уларда дақиқалар ва типирчилаб ётган юракнинг сурати ва ҳолатларини чизаман деб уринганман. Уйлар, ҳислар қандай кечган бўлса, шундай қогозга тушган. Балки шундай ўйлар, шундай кечинмалар ичида юрган ёлғиз мен эмасдирман... Ҳамроз бордир балки.

ЎЗИ СЕВМАГАН ЖОЙДА ЯШАГАН ОДАМ

Алфарид замона зайли билан бу ерларга келиб қолган эди.

О, унда жуда ёш эди.

Олтмиш йилдан ортиқроқ шу ўлкада яшади.

У бир нарсалар билан муттасил шуғулланар, лекин бундан бировга бирон наф тегяптими, йўқми, билмасди. Билмасдигина эмас, бу тўғрида ўйлаб ўтирмасди.

Нима учун узоқ замонлардан бери бу ерларда, бегона одамлар орасида юргани устида бош қотириб ўтирмасди.

Унинг бир далдаси бор эди. Унга ўхшаб бу ерларда нима қилиб юрганлиги ҳақида бош қотириб ўтирмайдиганлар кўпчилик эди.

Баъзан виждони қийналган дамларда: «Мен ҳам шуларнинг бириман-да»

Шулар нима бўлса, мен ҳам шуман-да» деб кўярди.

Одамлар устидан вақт-бевақт, дам-бадам қора қуёнлар

суриниб ваҳшат солиб ўтар. Алфарид омон эди.

Қаҳри қаттиқ шамоллар буюк-буюк сершукҳ,

дарахтларни қўпорар, уларнинг лазиз меваларини ер

парчин қилар. Алфарид омон эди.

Коинотда япроқларга юракнинг қони билан Худога

ёзилган мактублар чарх уриб юрар. Алфарид омон эди.

Ақлга омонлик йўқ эди.

Алфарид омон эди.

Иймонга омонлик йўқ эди.

Алфарид омон эди.

Алфарид омон қолиш ҳунарини эгаллаган эди.

У ҳеч қачон одамларга рўбарў туриб сўз айтмасди.

Ҳеч кимнинг таҳликаси

ҳеч кимнинг азобини

ҳеч кимнинг ташвишини

ҳеч кимнинг йлтижосини

юрагига яқин йўлатмасди.

Жим ўтти. Жим.
 Жуда олис диёрда синглиси яшарди.
 Жойдан севар эди ўз синглисини.
 Ўрталарида неча-неча мамлакатлар ётарди.
 Неча-неча ўтиб бўлмас деворлар ётарди ўрталарида.
 Ҳеч кимга айтмас эди синглим бор деб!
 Айтсам, албатта қамайдилар. Балки баҳона топиб
 отадилар деб ўйларди. Шунинг учун дам чиқармасди.
 Алфарид аниқ ҳисоблаб чиқди.
 Қандай қилса, қандай бўлади.
 Уша ҳисоб бўйича яшади.
 Ҳар қандай вазиятда ўзини четга олди.
 Панада юрди.
 Ҳеч кимнинг фашига тегмади.
 Бировнинг фашига тегаетганини сезса, дарҳол ўзини
 четга тортти.
 Алфарид четлаб туришда ягона эди.
 У ҳеч кимдан хабар олмасди.
 Ундан ҳам ҳеч ким хабар олишни хаёлига келтирмасди.
 У нимага бу ерларда юрганини билмай қариди.
 Қариганда тўхтовсиз синглисини туш кўрадиган бўлди.
 Негадир тушларида синглиси мурғак гўдак сувратида
 намоён бўларди. Алфарид бунинг сирини
 тушунолмасди.
 Доим қандайдир офатлардан қутқараётган бўларди
 синглисини.
 Қариб тўшакка миҳланган чоғда ниҳоят унга олис
 диёрдан хатлар келадиган бўлди.
 Хатлар кўзёшлардан доғли эди.
 Алфарид димоғига улардан шўр океан иси келарди.
 Синглиси уни ўз қошига ёлвориб чорларди.
 Ватани йўқ эди Алфариднинг.
 Синглиси бор эди Алфариднинг.
 Етолмади ҳар иккисига ҳам.
 Алфарид ўтти.
 Қандай жим яшаган эса шундай жим кетти.
 Улимидан уч кун олдин
 унинг эшигидан бир соя чиқди.
 Соя одамга ўхшарди.
 Лекин одам эмасди.
 У девор бўйлаб юриб борди.
 Рухлар деворларда юрар эканлар.
 Лифт олдида йўқолди.
 Соя руҳ эди.
 У Алфариднинг ватанини излаб кетти.
 Рухлар ҳеч вақт ўзга юртта қолмас эканлар.
 Қайтар эканлар асл ватанларига.
 Рух кетгач, бир неча сония ўтиб, олис юртдан Осиёга
 тўхтовсиз қўнғироқ қилдилар:
 — Не бўлди? Не бўлди Алфаридга? Утими дунёдан
 Алфарид?
 Хўнграган овоз эшитиларди қитъалар оша.
 Одам боласи қайда кун ўтказмасин,
 Оқибат руҳ қайтур ота маконга.
 Айрилиқларнинг энг оғири
 таннинг руҳдан айрилганидир. Тан ва руҳ айри
 тушганда изтироб чексиздир.

ТУНГИ ХАВОТИР

Дадахон, жигарим, тўпга тутар мени овозинг —
 Портламаган жой қолмади миямда.
 Қон силқийди юрагим —
 Дадахон, жигарим,

тўпга тутар мени овозинг.

Унгимга қарайман: қилинмаган иш,
 сўлимга қарайман: қилинмаган иш,
 Ҳар ерга қарасам, қилинмаган иш —
 Дадахон, жигарим, тўпга тутар мени овозинг.
 Қани, халқим ўзи солган саройлар?
 Қани халқим жаҳонга солган йўллар?
 Телба, ялқов бўлиб ўсди кўнгуллар —
 Дадахон, жигарим, тўпга тутар мени овозинг.
 Чириган қалъалар вайрон бўлмасми?
 Заҳарли ерлардан гуллар унмасми?
 Мардларнинг дилида жанглар тинмасми? —
 Дадахон, жигарим, тўпга тутар мени овозинг.
 Кечир мени, асло қўшиқ ёзмасман,
 айтолмасман мен қўшиқ,
 Фақат ошиқ дил қўшади қўшиққа қўшиқ,
 Фақат ошиқ қўшиқ билан енгади ошиқ —
 Дадахон, жигарим, тўпга тутар мени овозинг.
 Кўкнинг аршларидан келадурми сас,
 Юртини олдирган ёнарми бесас,
 Элига жон тикмас эр ёруғлик кўрмас —
 Дадахон, жигарим, тўпга тутар мени овозинг!

ЎША БАЛАНД ТЕПАЛАРДА

Утирибман тош супада хаёлга ботиб.
 Рўпарамда тоғ орасидан дарё келар шалдираб.
 Бунда дарё сурон солиб ўзин урар кўприк тагига.
 Нарироқда юксалар бир улкан қоя каби битта тоғ.
 «Мозорбоши» дейдилар бу ерни шу жойнинг одамлари.
 Шу қорамтир сирли қоянинг сарбаланд чўққисида,
 Сўфий бобо парпирайди
 қабри бор дейдилар. Унда оқ кабутар қанотидай
 шаббодада оппоқ туғ. Худди лочин болалари ўз уясида
 ўйин тушаётгандай. Бор эмиш шу улғу қоянинг орқасида
 яна бир қоя.
 У қоя ҳам бу қояни боғлар эмиш битта ҳарсанг
 тош. Ешлигида шу қояга дадил чиққан регарлик
 йигит ҳикоя қилиб берди менга:
 — Икки қоянинг ўртаси тубсиз зов экан. Икки қоя
 ўртасида ётар битта ҳарсанг тош. Тошнинг бир учи
 илингандир у қояга, битта учи бу қояга. Зов тубига
 қараб бўлмас — тортиб, кетади. Қорним билан ётиб
 ўша ҳарсангга, секин-секин сурилиб, оёқларим зов
 устидан осилиб ўтганман шу тикка қояга. Улкан саҳна
 майдон экан қоя тепаси. Тик турмоқ душвор. Учириб
 кетай деди шамол. Унда-мунда ўсган буталар
 юлқинарлар тўхтовсиз шамол бағрида. Эмаклар кўп

қидирдим қабр қайда деб. Юрагимда ваҳима. Фақат қоянинг бориб бўлмас чеккасига ёриққа қадаб улкан туғ ўрнатилган, юлқир уни тоғ шамоли ҳеч тўхтамай забтига олиб. Эмаклаб-эмаклаб кезиб чиқдим қоя устини, тополмадим унда бирон одамдан нишон. Жоним ҳовучлаб қайтиб тушдим... Сиз чиқа кўрманг асло у ерга. Даррандаю чаррандалар макон қурган. Ваҳмаси ёмон... Бош айланар, кўз тинади. Жон келади ҳалқумингга. Чиқманг у ерга. Йўқ ҳеч нарса. Билмам Ҳожибобо байроғин илиб қайга кетган... Аммо юкуниб келарлар бу ерга кўп жойлардан...

Соддагина бу ҳикоя шаҳдимни кўзгар. Чиққим келар у қояга. Етиб бўлмас чўққи узра кимдир тиккан байроғни кўргим келар. Жон ҳовучлаб тургим келар дастасин тутиб. Мен ҳеч ерга байроқ тикмаганман. Уксинаман эликка чиқиб ва чиққим келар шу қоянинг шамолгоҳига. Чиқманг дейди мен маслаҳат солган бари одамлар. Лекин ҳеч ким туғ тикканмас маслаҳат билан.

Чиққим келар у қояга. Тутгим келар ўша туғнинг дастасин Суртгим келар кўзларимга ҳилпираган яловин. Чиққим келар, чиққим келар, лек кўзим етмас. Ешим мени тортиб турар дам сайин орқага. Шунинг учун сокингина бу қуйида шинамгина тош супада жойлашиб, Ваҳший дарё шовқинидан тузук лаззат оламан. Кўзимни ҳеч узолмайман сирли қоя устидан. Туғ ҳилпираб имлар мени. Қай жозиба тортар мени бу қояга, билмайман. Балки унинг ўхшашими жуда улкан юракка қитиқлар хаёлимни. Чулдираган майна келиб тош устида ўтириб пир-пир, сув ичди. Сўнг роҳатланиб чулдираб учиб кетди қоя сари ҳаволаб. Ғойиб бўлди сўнг қоянинг ортида. Қушчалик ҳолинг йўқми? — ҳайқиради юрагим.

— Қушчалик йўқми ғайрат? Йўқми энди қанотинг?
— Сўфийларнинг қоясига ҳар ким чиқмас, — мен тасалли бераман ўзимга. — Сўфийларнинг қоясига чиқар доим муҳаббати ўлмаган, санамларнинг ўт ишқидан асло умид узмаган...
Рўпарамда юксайган қоя
Санам ишқин айлар ҳикоя...

ТОШ СУПА

Тош супада ўтириб қочди хаёлим.
Тоғ сойи келур тошларни ялаб, силаб-сийпалаб, ўпиб, тошиб,
қалдираб.
Ҳеч ким ўзин тошдан тошга урмагай сувчайин,
Ҳеч ким ўзин тош устида тўлғамас сувчайин.
Ҳеч ким босмас асло йўлларни сувчайин,
Кезмас заминнинг остини ё устини сувчайин,
Ҳеч ким собир эрмас очунда сувчайин,
Ҳеч ким қоҳир эрмас заминда сувчайин,
Сув сўйлатур тошларни...
Тош супада мен ёлғиз,
Олиб қочар хаёлимни жўшқин сув.
Бу тош супа Ҳожибобонинг супаси,
Бу дарё Ҳожибобонинг дарёси,
Бу қоя Ҳожибобонинг қояси...
Бу сой Ҳожибобо тоғининг ортидан келади.
Ҳожибобо тоғининг ортида тоғ узра яйдоқ музлик бор.
Шу музликдан бошланар Ҳожи бобонинг гулдираган сойи.

У музлик сирли эмиш
Қоплаган эмиш устини митти сариқ чечаклар.
Анвойи ҳид таралиб ётармиш ҳавога
Лек музлик жуда олис.
Мушкул кўтарилмоқ унинг бағрига.
Кўнглим, кўнглим қурғур, қўймас: «Боргил, боргил,
кўргил, мўъжизаларни...»
Ахир кўпми умрингга кўрган мўъжизаларинг?
Ахир устида бойчечак чаман бўлиб очилган музлик
мўъжиза эмасми?
Кўнгил ҳисоблашмас —
ҳисоблашмас кўнгил сенинг имконинг билан —
Айтадур:
Гулназар чиқди музликка!
Чиқди Шаҳриёр музликка!
Ҳожинисо чиқди унга!
Чиқди ана Нордўст ҳам!
Сен! Сен ўтирасан ҳар нарсадан қуйида
Муздек тош супада
Музлатиб танинг...
Сен-сен... таъналар отади кўнглим —
Мен унга оҳиста қўшиламан:
ахир кўнглим баландликларга чиқишни истайди.
Ахир барҳаво ҳаволарни истайди кўнглим
Истайди у музликларда очилган бойчечаклар атрини.
Кеча Нордўст келтирди бир даста музлик
бойчечакларин.
Сиз домла ҳидланг бу чечакларни —
қувват бўлиб юрагингизга.
Онамнинг иси келарди у бойчечаклардан.
Музлар аро жимир-жимир оққан жилғалар келди кўз
ўнгимга.
Сап-сариқ чечаклар чаман очилган музлик —
Жилвагоҳ бўлди бугун руҳимга.
Кезар у тинмайин юксакда Холик —
бинафшазорин...

МУҲАББАТСИЗ ОДАМ ҚАНДАЙ ЯШАЙДИ?

Қоя ва мен десам гар сиз буни кибрга йўйманг.
Қоя пойида
Тош супа мақомим.
Анчадан сўрагим келмади, лекин
билмайман, кимдан сўрайман.
Сўрайдиган одам кўп, лекин
негадир ҳеч сўролмайман, кўнглим
кулги бўлишдан қўрқади балки.
Балки сўраш керакдир манави Ҳожибобонинг улғу
қоясидан, ёки манави Ҳожибобонинг шалдираган
сойидан?
Мен билмайман кимдан сўрашни
Навонидан сўрагим келар: Қандай у чидади экан ёлғиз
яшашга?
Қандай чидади экан таънага, фитнага?
Қайдан олди экан шунча муҳаббатни яшашга?
умуман яшашга қандай чидади экан?
Қийналиб ўтирдим тош супада: кимдан сўрайман.
Бирдан Ҳожибобонинг сойидан садо келди:
— Тошдан сўра. Тошдан сўрагил.
Муҳаббатсиз одам қандай яшайди?
Муҳаббат бирдан тарк этса кўнгилни

одам қандай яшайди?
Муҳаббатсиз ҳаётнинг қандай бўлар йўриғи?
Ахир илгари одамлар бемалол сўйлар эдилар тошларга.
Сир айтар эдилар ал-Уззо, Лоту Манотга...
Ал-Уззо тош эди ажиб қиррадор,
Тош эдилар Лот, Манот ва учинчи бошқаси.
Хўш, сен энди сир айтсанг не бўлибди тошларга?
Ҳожибобо сойи айтар:

— Тошдан сўра, тошдан сўра, тош билди муҳаббат-
сиз агар қандай яшашни... Тош ўт эди. Совугандир
ва ҳақим бўлган...

Ҳожибобо тоши айтди:

— Муҳаббатсиз ҳаёт бордир. Бор бўлса ҳам
йўқдайди.
Муҳаббатинг ўлган бўлса, сен ҳам биздай тош бўлгил.
Қип-яланғоч дарахт каби
турдим лол мен
қулоқ солиб тошсўзга —
Сангдиллик қўрқитарди мени бугун ҳаммадан...

ҚОРАЙИБ КҶРИНАР

Қорайиб кўринди юмалоқланган бу булут
Талъатсиз турди-турди уфқ узра серрайиб-серрайиб
Устоз тикилиб бу осмоннинг китобига, ўқиди:

Сўйлагим келади

Ёрилгим келади

дерман: мен ҳам яшнаин

чаманлар узра атир селиб қувнаин

лек —

ғулдирайди фақат

фақат ғўнғиллайди

чақинлар чиқмас бағридан

қорайган бу булут бўлганмикин

қавми Лутдин

Тил бермабди худо унга

Осмоннинг қорайган китоби судралиб боради

Қорайиб кўринар олис-олислардан

Устоз деди:

— Эй булут! Ут, ўт!..

ҚАРИ ТОЛ

Ултирган эдим қари толнинг тагида осуда
Ўз ўйимдан мириқиб
Ичи қавак қари толнинг тагида гул ўсмас экан.
Беш-ўн йигит болта, арра, арқон кўтариб
шайланиб келдилар қари толни йиққани.
Юз йил яшаган толни ярмигача арралаб,

ағдаролмай каллаклаб

арқон солиб бўйнига

азод торта бошладик.

Қаттиқ қаттиқ силкитишар болалар.

Дарахт қимирлайди.

Силкитишар болалар

Лопиллайди дарахт:

— Қисир-қисир...

Тол чайқалар йигитларнинг зўридан, қисирлар тинмай.

Болалар қайсар.

Дарахт ҳам чўнг: айрилгиси келмас сўнгги томирдан.

— Қисир-қисир...

Увишар юрак. Худди замон ағдарилаётгандай,

Қанчалар шуқуҳли эди бу тол. Қанча пари қушларга

макон.

Қанча шамоллар, булутлар ўйнади унинг устида.
Қанча қарвонлар ўтди унинг тагидан. Бошларга соябон.
Лекин энди болалар гул экишмоқда бу ерга.
Қари толнинг тагида гул ўсмас эмиш.
Силкитишар йигитлар арқон солиб.
Қисирлаб, чайқалар, бўш келмас тол, истамайди
қулашни.
Терлаб-пишиб кетар йигитлар
Нафасларин ростлашар яна арралаб бироз. Сўнг арра
бормай
кўйди толнинг намчил танасига.
Яна тортар, яна зўр берар йигитлар. Қари тол ҳам
кўймас ашуласини:

— Қисир-қисир...

Лекин сўз бермас ёш-ялангга. Менга тегманглар,
дейди. —

Яшайман токи битта кўк япроғим қолгунча. Соя ҳам
бермасман.

Поя ҳам бермасман. Менга тегманглар.

Бўйсунмас қари тол. Арраланган. Қуни битган. Лекин
яшагиси келар.

Зўр бериб ғичирлар, ғийқиллар, қисирлар, дод солар...
Тинка-мадорин қуритар ёшларнинг.

Ҳаёт ҳаммага ширин.

Ҳеч ким раҳмат айтмас арра солсанг белига.

Ёш-яланг кучанар

Қари тол қарсиллар

Оламда уларнинг садоси...

КЛАВИХО

Юриб бормоқдамиз ҳайбатли Осиё тоғларидан
Ўтиб бормоқдамиз ваҳший саҳролардан, чўллардан.
Кўринмас охири бу элларнинг.

Қайга борсак, шу эл. Шу чодир.

Қайдан ўтсак, шу эл. Шу чодир.

Қайга келсак, шу эл. Шу чодир.

Чиғатой

чиғатой

ҳаммаёқ чиғатой

ер-осмон чиғатой

чўл-боғот чиғатой

тоғ-саҳро чиғатой

боши-кети кўринмас чиғатойларнинг

ҳилпирар шамолларда уларнинг саноқсиз чодирлари

Юрагига қўрқув оралаган Клавиҳонинг.

Не бўлар гар кўчса баногоҳ булар Оврўпа сари.

Чамалар, чамалар элчи. Ҳисоблар, ҳисоблар элчи ва
орқага тортар жўмард юраги.

Увишар вужуди

қақшар томирлар:

— Ким тўхтатар агарда сурса сурувларин чиғатойлар
Оврўпа сари. Дош берарми буларга зирҳли фаранг,
испан, инглиз валломатлари. Айланмасми Лувр,
Амстердам подахонага... Лаблари кўриб пичирлайди
Гонсалес. Юраги орқага тортади от чоптириб юрган
чиғатой хотинларни кўриб. Қўрқар, ҳавасланар бу
асов қудратдан. «От устида катта қилар чиғатой
хотинлар ўз чақалоқларин. Белига қилич осиб қўярлар
чақалоқларин. Ёстиғи тагида ярақлаган ханжар
туради...»

Элчи шарафига минглаб кўй,

юзлаб от сўйишар бу элнинг султонлари.

Баланд-баланд сервасавлат хумларни пастак

аробаларда келтиришар кетини узмай. Кўҳна тиниқ
кўкимтир шаробнинг ўткир лазиз иси анқир.

Отларни улкан қўраларда бутун-бутун пиширарлар ва элчи қошига тортарлар бутун ҳолида. Бу эркин эл қўрқатар Испания элчисини. Тўхтовсиз ўй сурар:

— Не бўлар,
не бўлар
булар
хоҳлаб қолса Оврўпа ўрмонларин
не бўлар отларин суриб борсалар Атлантикага?
Йўқ-йўқ, худо сақласин.
Шарққа!
Шарққа!
Шарққа бурмоқ керак жаноб Темурбекнинг ғайратин.
Чинга,
Чинга бурсин улар қутурган ел каби айғирларини.
Оврўпага сиғмас булар.
Булар ётдир Оврўпа қасрларига.
Англамаслар булар Оврўпа илму фанини.
Чин кенгликларин чангитиб юрсин булар.
Ва фақат қардошларин қонларини тўксинлар.
Ҳеч қачон кўкармагай қардошин қонларини тўккан эллар.
Ўй эзади Клавихони.
Осиёнинг юлдузлари бу қадар йирик.
Жуда кичик, жуда ожиз сезади ўзин Гонсалес.
«Укам» дейди Испан қиролини жаноб Темурбек.
«Укам!»
Қанча маъно уқади тийрак Гонсалес бу сўздан.
Орқага тортар юраги.
Худонинг мулкларига эга бўлмас акадан олдин ука.
«Укам!» — дейди Темурбек Оврўпа қиролларини.
Ором бермас Гонсалесга Шахрисабз,
Самарқанднинг жаннат боғлари.
Ипак каби эсган шамоллар.
Бу боғлар муқаддас «Қуръон» оятларидай.
Замин узра ёзилган Сура.
Жаноб Темурбек оятлардан боғлар яратар.
Оғзидан бол томиб сўйлар Клавихо Темурбек қошида
Чин ўлкаси ҳақида эртақлар
Шоён диққат билан тинглар Темурбек ва савлатдор
аъёнлари.
Улар мейга ғарқ қилишар бу эртақларни
ва яширарлар табассумларин мўйлаблари остига.
Нозик, жуда нозик ўт ёқар испан элчиси ҳукмдор
юрагида.
Кўҳна ўй етилгандай бўлар Темурбек хаёлида.
Яна орзу ёқар уни.
Энди сўйлашгиси келмас бир зум у элчи билан.
Лол ўлтирар.
«Ўтрор сари! —
Ўтрор сари!...»
жаранглайди тўхтамасдан қулоғида шу сўзлар.
Клавихо ўйчан
вазмин қайтар Оврўпага.
Тарк этиб боради содда Осиёни...

МАСТ АВТОБУС

Жуда тез тун тушди.
Жуда тез маст бўлди ҳамма.
Кунни бўйи нутқ сўйлаган моҳир нотиқлар
Кечга яқин қаттиқ безовта бўлишиб,
ичиб-ичиб олдилар
Мастлар диёри. Ҳамма маст.
Автобус дидраб ютиб борар қора асфалтни тинмай.
Ҳамма маст.

Уйқуга чўмган ҳамма турли алфозда.
Олтмишга кирган профессор мунграв ароқ
шиддатидан.
Бир одам фақат ухлამас. Кўз юммас. Баъзан-баъзан
ёнидаги
очилган шишадан бир қултум-бир қултум ютиб қўяди.
Тўхтамай сўйлар Ботир Зокировдан ёнида мудраган ёш
шеригига.
Шериги эшитмас. Лекин у сўйлайверади Ботир Зокир
ҳақида.

— Ботирдай санъаткор йўқ. Бўлмаган дейди. Менда
бордир
ноёб ленталар. Улмасам, бир фильм қиламан.
Ботир Зокир кўз юмганига анча замонлар бўлди.
Нега у ноёб филмни қилмайди ҳамон. Менга
қоронғу. Энг зарур ишларни орқага суриб кечиктириш
бизга одат бўлиб қолган. Миллий одатимиз.
— Сиз биласизми Ботир Зокирни, — дейди менга.
— Мен билмайман, дейман, Ботир Зокирни. Лекин
мен севаман Ботир Зокирни...

Ҳамма маст. Еш шерик ҳам алоҳа боши чапга
оғанча ухлаб қолади. Ҳамма уйқуда. Фақат у ҳеч нарса
билан иши йўқ ҳамон сўйлар Ботир Зокир ҳақида.
Ҳеч ким тингламайди. Ўз-ўзига сўйлар Ботир Зокир
ҳақида.

Ҳамма ухлар. Автобус ютиб борар қора йўлни.
Фақат у ухлამас.

— Мен ухласам бўлмас, — дейди.
— Мен ухласам, бўлар фалокат. Ботир билан
болалиқдан бирга ўсганман. Бошқалар ухлამаса ухлар
эдим мен. Ботир...

Рост. Кимдир ухлამаслиги керакдир тунда.

Ҳамма ухлаб қолса, ҳамма маст бўлса...

Бандам қолмади дер, Худо заминда.

Кимдир ахир Ботир ҳақда
сўйламоғи керакдир қоронғу тунда
Ҳушсиз салонда...

Ўйламоғи керакдир...

МЕЗБОН

Ҳаммамизга худо мезбон: Кузатади. Кутади. Меҳри
унинг чек
билмайди: Кутади. Кузатади.
Раззоқ деган номи бордир: Ризқ беради. Узади.
Ҳамёнларни
тўлдиради тангаларга. Хаёлларни каллага.
Умрлардан хирмон ясар.
Берар неки сўрасанг,
Сўнг барини совураб.
Мен керилиб ўйлар эдим меники деб бу поёнсиз
буғдойзорлар,
бу кўк қадар хирмонлар...
Бир бошоқ ҳам тегмас экан, сўнгги соат, сўнгги дам.
Шуни англаб сўнг ўзимга меҳмонсан деб ўқтирдим.
Мезбон битта.
Дастурхон бир.
Единг. Ичдинг.
Булғатма ҳеч.
Сен меҳмонсан,
меҳмонсан
Мезбонман деб
сен ўзингни
ва
бизни ҳам
алдама.

Ҳамроқул Асқар

КЎНГЛИМ ШОҲЛАР КЎНГЛИДАН НОЗИК

Ўзга юртда нотаниш бир қиз

Ўзга юртда нотаниш бир қиз
Йўл сўради, кўзларида сир.
Танҳо эди кўзлари наргис,
Мен ҳам бунда ёлғиз, мусофир.

Йўл сўраган нотаниш дилбар,
Ол юзларинг топмасин тўзим.
Ўзгалардан сўрмагин зинҳор,
Тўғри йўлни билурман ўзим.

Ул майлга айлаб ихтиёр,
Кўзларимга боқди хайрихоҳ.
Гул чехрада барқ урган баҳор,
Юрагимга кўчди баногоҳ.

Ёт шаҳарда билмасдан тиним
Кездик роса сарсон-саргардон.
Чарчоқ нима билмади таним,
Ҳамсафарим эди меҳрибон.

Бу шаҳарни билмам ким қурган,
Аён билмас мендан зиёда.
Дунёдаги гўзал қиз билан
Кезиб чиқдим уни пиёда.

Қушлар тарк этибди...

Қушлар тарк этибди бизнинг боғларни
Буткул сарғайибди далалар, қирлар.
Сенинг кўз ёшларинг эдими, бағрим,
Менинг тушларимга кирган ёмғирлар...

Мен минг марта севаман дедим
Бўғзимга сиғмаган сўзларим билан.
Сен — минг марта севаман дедим
Йиғидан қизарган кўзларинг билан.

МУАЛЛИФ ДЕИДИКИ:

Қайси миллат маънан ухлаётган, кунни тундан, эркин аулдан, мукофотни садақадан ажрата олмас даражада қарахт бўлса, бунга на ҳукмдорлар, на сиёсатчилар, на иқтисодчилар айбдор. Бу балойи азимнинг гуноҳкори ҳам, унинг кушандаси ҳам мабодо бор бўлса, бу ўша юртнинг шоирларидир...

Сен кимдан кам эдинг, мен кимдан ҳақир?
Кетдинг кўзларингда осмон акс этиб.
Бизни адаштириб шод бўлган тақдир
Қолди оргимизда қаҳ-қаҳа отиб.

Кимга сиғинаман, кимга йиғлайман,
Кимнинг кўкси бўлар сўнгги масканим?
Наҳот азоб эрур, гуноҳдир наҳот —
Менинг одамлигим, инсон эканим?!

Эй, қодир табиат, эй, лафзи ҳалол,
Дариг тутма марҳаматингни.
Агар осий бўлсам, азобимни бер,
Кўрсат ўшал кароматингни!

Бу дунё бир улкан етимхонадир,
Фалакларни тутмиш оҳу-ноласи,
Бизлар ҳам шу уйда шўрлик ва мустар,
Бу юк муҳаббатнинг сағир боласи.

Озорли термулар кўзимга осмон,
Йиглайман боғимда гулларим сўлса.
Умр деганлари азобдир наҳот —
Ҳаёт деганлари наҳот шу бўлса?

Қушлар тарк этибди бизнинг боғларни,
Буткул саргайибди далалар, қирлар...

Ҳуқуқшунос дўстимга

Қадимда боболар кўп одил,
Уғриларга бераркан жазо.
Бармоқларин кесаркан аввал,
Этишаркан эл аро сазо.

Гоҳ ўйлайман — мана шу қонун
Жорий бўлса бизда ҳам илқис.
Бармоғидан ажрарди кимдир —
Қолар эди қанчаси қўлсиз.

Шундай бўлсин дейман-у, бир зум
Қўлларимга қарайман ғамгин.
Юрагимни ваҳима босар —
Бармоқларим зирқирар секин...

Сенинг кўзларингни жуда соғиндим,
Сочларинг бўйини қўжсаб юрибман.
Бир толим сочингдан олиб қолгандим,
Сени эслаганда ҳидлаб юрибман.

Юрак хаёлинг-ла олмоқда озиқ,
Шу толим сочингинг овворасиман.
Кўнглим шоҳлар кўнглидан позик,
Муҳаббат мулкининг фуқаросиман!

Хамроқул АСҚАР. 1958 йилда Жиззах вилояти Фориш туманидаги Шоҳ Усмон кишлоғида туғилган. 1979 йилда Низомий номидаги Тошкент Давлат педагогика институтининг тил ва адабиёт факултетини тамомлаган. «Сўз изтиробини» (1990 йил), «Тошнинг бедор кўзлари» (1991 йил) шеърини тўпламлари чоп этилган. Шеърларида озодрух фалсафа устивор. Ватан изтиробини ила ўртанади, ўз халқининг эркин миллат сифатида шаклланимаганидан зорланади. Ўзига тенгқур авлоднинг аросат-да қолган тақдирига қуюнади.

Кечаги кунларни ўйласам агар
Хаёлга келади минг турлик талқин.
Ўтган кунларингни унутма, лекин
Келгуси кунингга ҳушёр бўл, халқим.

Халқимиз эришган мустақиллик, оллоҳ эҳсонини бўлмиш бу истиқлолни эъозлаш, уни бой бериб қўйишдан хавотирлик, Ватанимизни эркин ва комил инсонлар мамлакатига айлантириш орзусини шоирнинг бугунги шеърларида бош мавзуга айланиб қолган.

Бир эркин қўшиқлар куйламоқ истар,
Бир озод масканини қўжсайди юрак.
Олис ўлкаларга бош олиб кетсам,
Бир ташна илинжда энгикар кўкрак.

Кетсам дейман, сира қайтмасам
Кўнглим қолган бу маконга ҳеч.
Кундуз ёниб қўшиқлар айтсам,
Ором олсам тушганида кеч.

Бу оламда кенгликлар бормиш,
Чаман бормиш бизлар билмаган.
Бизлар тахлит одамлар бормиш —
Дийдасини ситам тилмаган.

Юрак ёниб самони кўзлар,
Пуч хаёллар сизмайди шеърга.
Пок туйғулар кўкка бошлайди,
Гуноҳимиз тортади ерга.

Бу хом хаёл, балким бир рўё,
Лекин, кўнгли талпиниб ҳалак.
Осмон бизга боққайми қиё,
Паноҳига олғайми фалак?..

Майдонда

Бола тек туролмас, ҳуштаклар чалар,
Бобонинг кўзида кўҳна замонлар...
Биринчилик учун кураш тушишар
Ўзаро келишиб олган полвоилар.

Асад Дилмурод

ТЕГИРМОН

Ҳикоя

МУАЛЛИФ ДЕИДИКИ:

Она халқимизга панд берган қандай куч? Тарихнинг ўзими ёки?.. эс-хушини йиғиб улгурмаган бир гўда оломон? Нима бўлганда ҳам, э, дариг, бошлаб қўйнимизни пуч ёнгоққа тўлдиришди. Шунчалар ношуд эканмиз-да, ўтрикларга ўрганиб, кўникиб яшадик. Тавба, энди ўзимизни оқлаш, тавба-тазарру билан оворамиз.

Лекин, элу элатимиз билан қасдлашган рўё оддий рўё эмас, нақд эркимизни бўғову буровга солган кишани қаттол эди, ҳаммасидан ҳам даҳшатлиси, унинг замирида очопат, манфур манфаатнинг бир кун чириб битиши муқаррар илдизи қарор топганди. Юрагимиздан тортиб руҳиятимизга қадар чирмаган ўша илдиз хурлик дея шахид кетган ажодларимиз қонидан неча-неча йил озикланди. Одамзотни, йўл, курраи арзни турфа фалокатлар чоҳига иргитган алдашу алданиш эканини энди ҳам эътироф этмайликми?

«Билик» муштарийларига «Тегирмон»ни тақдим этарканман, шу оғир фикрлар хаёлимдан қайта-қайта кечди. Шукрки, жафокаш, содда халқимизни жаннат деб жаҳаннамга рўпара қилган олчоқлар тарих олдида шармандаи шармисор бўлиб, ҳақиқий баҳоларини олишди. Анча кечикиб бўлса-да, биз йўлимизни топдик, аста-секин ўзлимизни танияпмиз, маънавиятимизни покляпмиз. Илоё, энди алданмайлик, илоё, бу ёғига эгамнинг ўзи қўлласин, кўзимизга чўп суқишга уринувчи муттаҳамлар Аллоҳ қаҳрига учрагай.

I.

Бас, бош олиб кетаман, деган қарорни кўнглига тугди Эсон чол ва чақчайганча кўзгалди, этагини бар уриб эшиқдан чиқаркан, мискин бир товушда тўнғиллади: «Энагарди хотинчаси, ҳовли-ҳарамга энди ўзинг эғалик қил, дийдор маҳшарда!» Рисолат кампирга бошқа нарсадан бермаган бўлса ҳам жағдан берган, шунақа бобилладик: «Вой, ордона қолсин, халта-хуржунни бўйинга илдиларми, майли, жўнанг, қани, кўрамиз, Қангли тегирмонидан нарига ўтишга ботинаркансизми?» Афтигинасига от тепсин бу вайсақининг, яна нималарни жаврамади. Аммо ҳамма кесатиғи бир бўлдию, «қани, кўрамиз, Қангли тегирмонидан нарига юрак ютиб ўта оларкансизми», дегани бир бўлди. У, дарди бедаво кампир, ҳалиги таънанг, ҳар замонда сизни хун тутуди, деб баланд томдан ошиб келганинг етмасмиди, бекор қилдинг анов тегирмонни эслатиб, рост, бекор қилдинг, жон-жонини ўртаб юбординг.

Аммо у энди сен билан бошқа ади-бади айтишмайди, ҳа, айтишмайди, бас, дийдор маҳшарда! Кўрасан, ҳозирок жўнайди дунёнинг нариги бурчагига, савил қолсин бир ярим газ ерини ҳайф биладиган Қангли ҳам, эслаганда вужудини сим-сим огриққа гирифтор этадиган ўша тақдир қарғишига учраган тегирмон ҳам!..

Дунёнинг нариги бурчаги... Намунча... тавба! Ҳали ўрта кўчадан эллик-юз қадам юрар-юрмас Эсон чол бўшаши, ҳоври пасайгандек бўлди. Тавба, қариганда уни нима жин урди, уйгинасида худо деб, ўша жағжағга қақшаб зирқирайдиган оёғини уқалатиб, хузурини қилиб ётмайди! Жавраса жаврабди-да, бу замонда кимнинг хотини жағига зўр бермайди. Ана, Қобил ботир чиллакиси, Нисо ая, худонинг бориб турган ғазоби-ку! Уйда бетидан олади, кўча-кўйда кетидан! Худо ҳақи, унинг олдида Рисолат мўмина — фариштаи оқида! Шундай аёл қадрига етмагандан кейин... нақирислик ҳам шунча бўлар-да!

Ахир дастлаб ўзи ошириб гапирмадимми! Инсоф билан айтганда айбнинг каттаси ўзида! Рисолат аввалги эридан орттиргани — Нарзитошникида уч кун меҳмон бўлиб келди. Узини ориятли санаган эркаккина шуни бетига солиб жеркиди, ҳали сенинг умидингда ўлигим кўчада безга қолади, деб бўкирди. Зуғуми тағида бошқа тоши ҳам бор эмасми, буни сезиб улгурган кампири гуя этиб олов олди: «Илоё безга

қолсин!» Ана шунда иззат-нафси симиллаб кетди-да! Даб-дурустан пичоғига ёпишди. Сўнг худо бир ёрлақаб, шайтонга ҳай берди. Хиралашган кўзларидан гина-кудурат аралаш ғазаб сочаётган кампири боплагина чимчилади: «Сизни ҳали ҳам хуни қаттол тутадими, нима бало?!» Шўрлик Эсон чол каловланди, мунғайди, ўксиди; энди чавақласа ҳам ҳақи кетарди. Лекин бундан нима фойда? Бу таънани хотинидан илгари ҳам эшитган, нафақат хотини, аравани қуруқ олиб қочадиган одамлар ҳам шунақа писандалар билан ҳамиятига роса тегишган. Барига чидаган, чидаб келган, аммо энди сабри тугади, пичоқ бориб суюғига тақалди, бош олиб кетади бевафо дунёдан!

Рисолат қизиникига борса борибди, ўша ойтовоқникида меҳмон бўлса бўлибди, шунга ҳам ота гўри қозихонами. Асли шундайку-я, лекин нима десангиз денг, кампири нуқул Нарзитошни йўқлаши, уни ҳафта-ой кўрмаса пинҳона йиғи-сиғи қилиши, маъюсу ғамгир бўлиб қолиши ҳаргиз Эсон чол дилини оғритади. Кампири тугунча кўтариб эшикдан чиқаберганда у паришонҳол филтиллади, безгакка чалинган каби қалтироғи тутади. Барини сезиб-билиб турган кампири изига бурилиши ҳаёлига ҳам келтирмагани жони-таниги ўт қалайди. Негадир, мен бу ёруғ жаҳонда сўққабосман, деган ҳаёлга боради. Ортидан қоладиган чироққари йўқлигини ўйлаб ўкинади. Нарзитош унинг қизи эмас. Нарзитош Қобил ботир пушти камаридан бўлган, Рисолат кўз очиб кўргани шу — ботир!

Вақтида Қобил ойна уялтиргудек ҳусни жамоли бўлган Рисолатни илиб кетганини кўйинг, аввал-охир уни элга ёмонот-лиқ қилган, шўро раислигига сайланган, ётган илон бошини кўзгаган, бир кун аламзадалик билан: «Сиз Жалил Бўри одами эдингиз, ўлик-тирикка аралашмига ҳақингиз йўқ!» — дея устидан мағзава ағдарган. Ана шунда у Қангли тегирмони чекига тушган савдони эслаган, кўнгли бузилган, йиғлағириб деган: «Ҳой, Қобил, Жалил Бўрига тил теккизма, тинч ётсин гўрида, ўзингни бил, ҳали-ҳали қон ҳиди келади баданингдан!» Тағдор луқма Қобил ботирга симдек ботган, мендек одамга лой чаплаётир, деб айюҳаннос солган, сўнг дарҳол оқ қоғозни қоралаган, уч-тўрт кишига имзо чектирган ва терговга оширган. Шундай қилиб бечора йўқ ердан «туҳматчи» тамғаси билан нақд етти йилга кесилган...

Қай ер бўлса дунёнинг нариги тарафи? Урта кўчани кўйиб, қайсидир паст кўчага тушиб олган Эсон чол тасавури хиралашгандек эди. Гўё кўзини юмиб одимлайди, йўқ, кўзи очик, лекин у теварagini кўршаган манзарани — дўмпайган ғадир-будир тошларни ювганча шилдираб оқаётган сумбула сувини, кирғоқда ҳакалаб-ҳакалаб донлаётган қарғаларни, кун-чиқар томони тик тушган баланд қоялардан иборат тепаликни, тепалик этагида чирмашиб ўсган теракларни кўрмас, кўришга ҳоли йўқдек эди.

Қаёдадир сигир маъради, кимдир дағаллик билан сўкинди, шунда Эсон чол бирдан ҳушини ўнглади; у подаётқ кўйсидеда эди. Демак, ажабо, Қангли тегирмонига келиб қолибди-да! Шақсия Шоди подачи ҳам шу атрофда бўлса керак. Кўпинча у молларни Қайроқли қирида ўтлатади, сўнг Ширинсой бўйига олиб тушади, сувлатади, тепалик биқинидаги теракзорда ётқизади.

Эсон чол гаранг: «Тагин келдим адашиб!» Нигоҳи хув этакроқдаги томи ўйилган, тошқалов девори омонат турган, ёнида чурик ёғочлар қаланган кулбага тушганда нечундир юраги орқасига тортиб кетгандек бўлди. Ён-атрофдаги кўп иморетлар аллақачон ному нишонсиз йўқолган, аммо ожиз одамларга аччиқма-аччиқ ўзини кўрсатмоқчи бўлган каби бу кулба... ҳануз қилт этмай жойида турарди. Ё, фалаксан, ана, нови ҳам балодек! Эҳтимол дўли, парраги, тоши ҳам ўрни-ўрнидадир, сув ўнганса у гулдираб юриб кетар! Эҳ, нимасини айтасиз, замонда унинг новидан бошқа нарса оққан, бошқа нарса! Шунини ўйласа дарди-дунёси қоронғи-лашиб кетади. Ҳали кампири юрагидаги армонга билиб шама қилдими, билмай!?

Эсон чол гўдранди, йўқ, қарганди, аммо ўзини қарғадими, тақдирни, англаш маҳол эди. Элни тузуккина тўйғазиб турган тегирмон, шайтонни лаъин нафаси теккан каби, бирдан тўхтаб қолганини эслаш унга осон эмасди. Тақдирнинг қатоллиги эдими у, нимаиди? Кўксини зилдек оғир ўкинч қамраб олган маҳалда рўпарасида қартайган кимса пайдо бўлди. Кимса

гўё қалин туман ичидан чиқиб келар, бутун қиёфасида алла-нечук мунг, ногаҳоний талваса зухур эди. Тавба, Қобил ботир-ми?

— Бирон нарса йўқотдингизми бўзлоқда, биродар! Эсон чол овозидаги истеҳзо баралла англашилди.

— Уларидан сўрасақ?

Қобил ботир, саволига жавоб кутмай, ҳассасини дўқир-лата-дўқирлата тегирмон сари одимлади. Ғалати ҳолга тушган Эсон чол ҳам беихтиёр унга эргашди.

Ажабо, Қобил ботир новдан берироқда ўқчий бошлади...

2.

Чодир ичи нимқоронғи. Тўрда Жалил Бўри чордона қурган, Сардор вазоҳати бузуқ, қалин лабларида ажаб бир гина, қаҳр ифодаси, барваста қомати бениҳоя кўпчиган, пайваст қошлари тагидан тик боқувчи йирик-йирик кўзлари яшилсимон аланга сочади. Эндигина йигирма учини тўлдирган Эсон элликни қоралаган, савлати отни ҳам ҳуркитадиган бу нуфузли киши рўпарасида ўзини боладек ожиз сезар, юраги пўкиллар, тирноқларигача музлаб кетган эди.

— Укам Халилдан ажрабман, — деди ниҳоят Жалил Бўри бўғиқ товушда.

Эсон гарансиган кўйи тиззалади, тани-жонигади титроқни зўр-базўр босиб юзига фотиҳа тортди: «Жойи жаннатда бўлсин!» Сардорга ўзини беадаб қайғуга ботгандек қилиб кўлгашига тиришди. Аммо унга қандай далда беришни билмас, афсус билан нуқул бошини сарак-сарак қиларди, холос.

Халил полвон кўп валломат йигит эди, яхшилик йўлига жонини тикканди, акасига ўхшаб эл дардини олишга ҳозир нозир эди. Аттангки, ниятига етолмади, жувармарг кетди, Пистирмада ётган бирон қизил шайтоннинг ўқиға учгандир-да!

— Энди бу ёғини эшит, Эсонбой, — зилдек жимликки бузди Жалил Бўри, кўзлари чақнаб. — Одамларим Халилни Қангли сарбозорида дорга тортилган ҳолда топнишган; устида кофири либос эмис. Наҳотки Халил сотилган бўлса? Уни бизга тегишли сарбозлар қатл қилган эмишлар.

— Бизга тегишли сарбозлар? — ажабланди Эсон.

— Шундай, биродар, шундай, — Жалил Бўри калта кузлаган бежирим соқолини қаҳрлиб силлади. — Уша кишилар, эшитишимча, камина номидан иш кўрармишлар, юзбошиси камина номидан фармон берибдики, Оқдаранинг етти яшаридан етмиш яшаригача қиринг, деби! Бу не кўргилик, кечадан бери ўйлаётганим бошим қотди.

— Бирон имонсиз миш-миш тарқатаётгандир, — деди Эсон бўзариб.

— Эсингдами, баҳорда Ширинсой бандини очиб юборишгани туфайли Қангли тегирмони тўхтаб қолувди, кейин... буни каминага ағдарилган, — ўйга чўмди Жалил Бўри, бирпасдан сўнг ғашланиб деди: — Бор гапни билишимиз керак. Сен... кезиб чиқ бутун туманни, қани аниқла-чи, ўша қандоғ тўда экан?! Ахир бу кетишда бадном бўламиз, эл биздан юз ўтиради.

Қанглига бориш имкони туғилганидан Эсонбой севинди. Омади кулиб боққанига имон ўгирди. Энди нима бўлганда ҳам Рисолатни кўради, агар розилигини ололса, уни ўзи билан қароргоҳга олиб келади. Тўйни сал кейинроқ қилади. Шукур, дориломон кунлар яқин, лашкар бирлашса тиш қайраб келаётган балойи азимни тезда даф этур!

Эсонбой Қанглига ярим кечаси, ҳамма ухлаганда кирди. Ҳали севингани бекор экан, опаси Гулбидан совуқ хабар эшитди. Ҳафта бурун Рисолат эрга тегибди. Қизи тушмагур ўз ихтиёри билан қизил командир Қобил ботир этагини тўтибди. Тўй вада-вағ кечгани: беҳисоб машаалалар ёқилгани, кофири кийимлар кийган кимсалар май нўш қилиб кўчаларда бақириб-чақириб юришгани, бир жойда жамланиб алмойи-алжойи нутқлар ирод қилишгани, ер тепиб ўйинга тушишгани, келинчекни ҳам ўртага тортишганини опаси куйиниб сўйлади. Бовури ачишган Эсон эса тескари ўғирилган кўйи киприк намлади. Ич-ичида ғазоби тошарди, аммо бўйи-ганидан на фойда?! Рисолатдан айрилибди, тамом! Қарангки, уни келиб-келиб ўша, чириб-битган Қанглини таги билан кўпориб ташлайман, ўрнига қўлинг ўргилсин бошқасини қураман, деб оғиз кўпиртириб юрган олифта тузоғига илин-

тирибди. Хай, хай, Рисолат, шунчалар соддамидинг, нахотки унинг чиранишларига ишондинг? Сени у жоду қилган, энди бу иллатдан тобад кутула олмайсан, тобад!

Тақдирга тан беришга мажбур бўлган Эсонбой киндик қони томган қишлоғида уч оқшом қолди. Гоҳ ошкора, гоҳ пинҳона чойхонага мўралади, масжидга кириб намозхонлар билан ул-бул устида тортишди, маҳалла-қўйда таниш-билиш суҳбатига қулоқ солди. Аммо бирон тайинли мужда эшитмади. Одамлар нуқул замонадан нолишар, имон ва инсофдан путур қочганига афсус чекишар, аммо на Жалил Бўрини, на унинг номидан иш кўрадиган тўдани эслашарди.

Ниҳоят, у Оқдарага бормоқчи бўлди, ундан Кумушкон, Жарқўтон ва Кўксойга ўтиш ўнғай эди. Эҳтиёткорликни шарт билиб тош йўлдан юришни истамади. Тасмадек буралиб оқаётган Ширинсойни ёқалаб лўқиллаб кетди. Анча юргач бир дўнгликка йулиқди. Сой шуни айланиб ўтарди, у шошилмай юқорига ўрлади, ногоҳ қўйда, ёввойи жийдалар панасида турган тахминан эллик чоғли отликни кўрди. Йигит шоша-пиша ўзини пананага тортди, эмаклай-эмаклай тўдага яқинлашди.

Ажабо, булар ким? Адашмаса булар қизиллар, ана, бари бир хил қофири кийимда — бошлариде беш қиррали юлдузи бор соябонли қалпоқ-қулоқчин, эгинларида носранг пижамашим, оёқларида хром этик, белларида қилич, елкаларида бешотар милтиқ... Ановси — қўлини шоп қилиб сўзлаётганини бехос таниди: қизил қомандир Қобил ботир! У бунча қўйиб-пишмаса, тавба! Оббо, буларга нима бўлган ўзи, либосларини алмаштириб олишди-ку! Махси-ковуш, такаки этик кийишди. Ихчам-ихчам салла ўрашди. Ҳатто айримлари ия-ларига эчки жунидан ясалган соқол ёпиштириб олишди. Энди улар сардор йигитларидан асло фарқ қилмасди.

Отлик тўда Қангли сари йўл тортди. Олдинда Қобил ботир савлат тўкиб борар, тез-тез шерикларини недандир огоҳлантирар, жийрон бедовини ниқтаб-ниқтаб қўярди. У қора чопонга ўраниб олган, симоби салласи сокин товланар, ясама соқоли энли бетига хиёл ярашиб тушган, ҳатто шу ҳолида уни тўққан онаси ҳам танишни маҳол эди. Эсонбой жонида жон қолмади, ҳаллослаб чопаверганидан қора терга ботди. Қанглига яқинлашганда қулоқни қоматга келтирувчи доду фарёдларни эшитиб, ақлу ҳушидан айриляёзди. Аллақачон қишлоқ оралаган ҳалиги кишилар, ёш борми, қари борми, уй-уйларидан қуялаб чиқаришар, дўппослаганча тегиримон сари ҳайдашарди. Сал норозилик билдирганлар эса бешотар ўқиға учиб ер тишлаб қолишарди.

— Халойиқ, сўзимни эшит,— Қобил ботир гижинглаётган бедови жловини шахт билан силтади.— Ун кун бурун бир итваччани дорға осганимизга гувоҳ ўтган эдинг. Бу пандийет бўлмай қизил жодугарлар билан яна оғиз-бурун ўпишибсанлар, қишлоқнинг энг сулув қизини бир иймонсизга никоҳлаб берибсанлар. Уйламадингларми бу қилмишларинг учун Жалил Бўри жазосиз қолдирмаслигини?

— Бизни бу ерга нечун ҳайдаб келдинг, эй гумроҳ? — оппоқ соқоли кўксини қоплаган етмиш ёшлардаги қария — Муқим муаззин ваъзчиға чақчайиб тикилди. Тўдадан шитоб билан ажралиб чиққан кенг елкали кўса суворий шаккоқ чол башарасига қамчин билан ўрди.

— Жалил Бўри амри вожибдур,— қироат билан сўзини давом эттирди Қобил ботир, букчайиб қолган муаззинга мийиғида кулган кўйи бир қараб олгач.— Ул зоти шариф хоҳиши билан шахид бўлурсиз. Ул зот, агар ўлмай юрсам Қангли тегиримонини иймонсизлар қони билан юргизурман, деб қасам ичган!

Оломон бўзариб қолган, оломон сазо бермас, беролмас... Илло бу савдо қошида осмону фалак ҳам гунг эди. Яқинроқдаги барғлари қуюқ тут устида ҳол-беҳол турган Эсон чинқириб юборишдан бери ҳолда, юраги сим-сим оғирир, ғазабдан бўғиларди.

Ниҳоят, Муқим муаззин қарғанди:

— Илоё ҳамманг қирил, оғзингдан қонинг келиб ўлгин!
— Учиринг бунинг овозини! — бўйирди Қобил ботир, қамчиси учи билан салласини орқорқақа суриб қўяркан.— Исломдан тоғиб кофирларга қўл берган каззобларга шафқат йўқ!
Шўрлик муаззинни қирғоқ сари судрашди, қолганларни ҳам...

Ажирик босган соҳил гирди кунда бўлди. Бундай маломатни бино бўлгандан бери кўрмаган соҳил ўнсиз бўзлади,

абადийлик бир оғриқ туйиб тўлғанди, сўнг ўзини унутди, ўзидан тонди. Ночор бўғизлардан ҳирқираб оққан қон эса сизот сувага қўшилиб нов сари оқди, новдан қўйига тизиллаб эди. Аммо қоши кўпдан қимирламай зичлашиб қолган паррак айланса, зил-замбил тош мундоғ қилт этса...

3.

Ушанда Қобил ботир алпқомат азамат эди, мушти билан тоғни урса талқон қиларди. Энди эса бурунги сохту сумбати-дан бир ҳовлучина шовдираган сўяги, бурунги доврўғидан эса ёдгорлик бўлиб фақат лақаби қолган. У гўё бутун оғирлигини ҳассасига ортган: беланги каби ликонглаб юрарди. Чеҳраси фэйзсиз: соқоли сийрақлашган, лаблари қуришган, ёноғи айниқса ажинга қўмилган, ғиралашган кўзлари киртайган — ўрадан боқаётгандек эди.

Ажабо, Қобил ботир ўтмишига қайтиш қиларкан-да? Ахир азда-базда мана бундай санқиб келиши... ниманинг аломати? Вой, ярамас банда, ўшанда у Рисолатни атиги бир ойча хотин қилди, сўнг молдай қилиб олдиға солиб қувлади. Деганики: «Сен оёғимга боғланган тошсан, жангу жадалда сени кўтариб юролмасман!» Тўй арафасида Рисолат ота-онасига қулоқ осмагани боис улар даргоҳиға қайтиб қадам босгани бети чидмади. Кўчада дарбадар бўлиб қолди. Аламда қоврилиб юрган Эсонбой уни маҷит орқасидаги ташландиқ чорбоғдан топган, оғзидан кўпиги келиб чалажон ётганда...

Нахотки бу ўша Қобил ботир бўлса? Муддаоси нима? Шақсиз, қарашиде бир хил ўкинч бор, ўкинч! Фақат бун сездир-гиси келмаётир! Зол-да! Ниҳоят у қаровсиз кулба рўпараси-да саросар тўхтади. Нигоҳида недир учкун йилтиради. Гўё у кечмиш қаърига кетган хотиралари устидан ҳукм чиқараётгандек эди.

Эсон чол яхши эслайди: Қобил ботир ўшанда ҳам мана шу тақирда туриб фармойишлар берганди. Фақат унда, ҳозир-гидек пийда эмас, сувлиқ чайнаб асабий кишнаётган от устида эди.

— Нима бўлди, Қобилбой, нимага ўғжибёсиз? — деди астагина Эсон чол ва новга ғамгин тикилди; нов қирраси палағза-палағза бўлиб учиб тушган, ўртаси бўкилиб ерга тегиб турар, ён-верида шох-шабба, шиша синиқлари, чақир тошлар тўпқилиб қолган эди. Гум қилинган чоғи, паррак кўринмас, қўл белидан чўрт учган ўқи мунгайган...

— Бузилган нарса қайтиб тузалмас экан, Қобилбой!
Қобил ботир тағин индамади, аммо захил бетида аллатовур истеҳзо заҳурланди: «Сен ўзинг ким бўлдингки бунингдек баланд гаплардан қилсан, галварс!» Эсонбой унинг хира нигоҳидан ҳам шу маънони ўқди, энсаси қотди, мийиғида кулди. Кутилмаганда Қобил ботир яна ўқичди, ҳолсизланиб қолди, аста бориб қирғоқ четига чўқди.

— Биласизми ким бузган бўни? — кулбадан назарини олмай савол ташлади Қобил ботир.— Жалил Бўри каллакесарлари... Тўғонни очиб юборишган, натижада тегиримон тўхтаб, одамлар оч қолган.

— Бечора Жалил!..

— Сиз ҳалиям ачинасиз ўша босмачиға! Думи эдингиз-да!

— Сиз-чи? Сиз кимга дум эдингиз?

— Мен-ми? Мен... Бева-бечора билан бўлдим.

— Ҳеч бўлмаса энди инсоф қилинг, ошна, қаридингиз!

— Инсоф? Хиҳ, инсоф эмиш!?

— Қон тортиб келмадимки сизни бу ерга?

Қобил ботир индаёлмай қолди. Эсон чол эса ўзидан ғижинди: ошна эмиш, бунинг нимаси ошна?! Ундан кўра маймунни шундай деб сийлаган маъқул эмасми? Тангриға қасам: ўша маҳлуқдан ҳамият кўриш мумкин, аммо бу ундай нарсани насия қилади, илло ёруғ дунёда ўзидан бошқани иззат қилишни билмайди.

Худодан яширмаганини бандасидан қандай яширсин: тўғонни бузган ҳам шу, Оқдара аҳлини қиличдан ўтказган ҳам шу, тўхтаб қолган тегиримонни қон билан юргизиб бўғди тортмоқчи бўлган ҳам шу — бироқ ҳали-ҳали биронтасини бўйнига олгиси келмайди, хануз барини Жалил Бўриға ағдаради.

— Қон? Қон дейсизми? — мингирлади Қобил ботир.

Ногоҳ кўз олдиға келтирди Эсон чол: ярақлаб тушган қилич зарбидан Муқим муаззиннинг чўрт узилган калласи думалаб ариққа тушганини, танаси қирғоқда питирлай-питирлай

тинчиб қолганини, жиш бўғзидан қон анчагача хирқираб сизганини... Яна неча мўмин ва мўмина изиллаб йиғлаганча муаззин азиятини чекганини... Ҳар гал калла кесилганда Қобил ботир тантанавор тарзда кафтини кафтига ишқалаб кўйгани, башарасига ғолибона кулги ёйилгани ҳам ёдида, у эгарда ғўдайганча дердики: «Кизил жоду қурбонлик талаб қилур, қурбонлик!»

— Қобилбой, сиздақа одам умрида бир марта рост гапириши керак,— деди кутилмаган бир ўқтамлик билан Эсон чол, қаншарини қаширкан.— Аммо сиз... Тавба, сизга нима бало бўлган? Гўр лабига бориб қолибсиз ҳамки иззатталабсиз! Бас қилинг, бас, кифоядир шунчаси!

Аввал Қобил ботир хўмрайди, сўнг илжайди.

— Шунақа гўр койинишларни Жалил бошмачига ҳам маъқул қилгансиз-да, а! — дея у ҳассасини соҳил гардидан чиқиб турган илдижа аста тираб кўйди.— Сизга ўхшаган нокасу нотавон касофатига у бечора ноумид кетди дунёдан! Хайронман, унга сиздан бошқа тузукрок маслаҳатчи куриб қолган эканми?

Оббо тулки-ей, мунча уста гапни айлантиришга! Ахир ўшанда у Жалил Бўрини лақиллатмаганмиди? Бугунгидек ёдида, бир кунни Жалил Бўри амаллаб жон сақлаган Исоқбойдан мактуб олди. Бой сардор билан қиёматли ошна тутинган бўлиб, уни ҳам бугдой сўзи, ҳам бугдой нони билан сийлаб турарди. Энди у мактубида сардор билан улус орасини бузган тўдани лаънатлаган, тўда раҳнамоси икки мулозимни билан яқшанба кунни кечкурун уйида меҳмон бўлишини маълум қилган эди. Жалил Бўри ўн чоғли сарбоз билан Қанглига бостириб борди ва Қобил ботирнинг тиш-тирноғигача қуролланган аскарлардан тузилган пистирмасига дуч келди. «Хей, Қобил, энагар,— деган ўшанда яраланган Жалил Бўри Қангли қирига чекинаётиб,— кимга чоҳ қазганингни эрта билурсан, аммо унда кеч!» Тавба, сардор айтган ўша гап мағзини чақшига ботир бирон марта уриниб кўрдимикин? Еки ёруғ дунёдан борича ўтиб кетармикин?

— Хай, хай, гофил одам!..

— Балки гофил ўзингиздир? — Қобил ботир пешонасини тириштирди, беларво эснади. — Яхшими, ёмонки, мени мақсадим бориёди, сизда-чи, сиз... ваҳшийлар соясига айландингиз, истагингиз нима эканини ўзингиз ҳам билмасдингиз.

— Шукр, биз аллоҳ билан эдик, фақат...

— Йўқ, аллоҳ бизга қайишди.

Эсон чолнинг энаси қотди: «Яратганини уялмай-нетмай тилга олишига куясан!» Нечукким ичи сидирилди, сукут сақлаганча, ғашланиб, нари-бери юрди. Бейхтиёр кунботарни тўсган тепаликка нигоҳ отди. Тепалик ўшанда ҳам фаргин эди, ҳозир ҳам мунгайган, эҳ, қани тили бўлсаки, у сўзласа, ўшанда пойида не ҳодисот юз берганини айтиб-айтиб ташласа!

— Қобилбой, энди сиз билан бизни тўрмиздан гўримиз яқин, билганимизни ўзимиз билан нариги дунёга олиб кетамизми? — Эсон чолнинг дийдаси алланечук юмшаб кетди. — Уша оғир гуноҳ... ҳаловатимни олган, кечалари тушимга киради. Барини эл билгани маъқул эмасми?

— Элга барини айтганман.

— Эл ҳали билмайди Жалил Бўри киму Қобил ботир ким?

— Гумроҳлик қилманг, Эсонбой!

— Айтинг, бу ерга нима учун келдингиз?

— Сиз-чи, биродар?

Ногоҳ эрталаб Рисолат кампир билан ади-бади айтишгани ва ўзини дунёдаги энг ғариб кимса қаторига қўшганини хотирлади. Хотини мингир-мингири бадиға ургандан кейин ҳовлида бир сония ҳам туролмай қолди-да, нақадар кулгилик, номаълум ёққа, йўғ-а, дунёнинг нариги бурчагига улоқиб кетгиси келди. Ажабо, ўша жой Қангли тегирмони экан-да! Хўш, Қобил ботир қадам ранжидасидан ажабланмакда, ўзи-чи, ўзи нечун ҳар замонда бу ерде пашшалашади?

— Фақирини Муқим муаззин арвоқи чорлади-ёв,— деди дафъатан Эсон чол ва нечундир юраги сирқиради: худди шу асно ҳамсуҳбатининг ичига ботган кўзлари кенгайиб кетганини, борлиғида ажаб бир талвасаланнш рўй берганини кўрди.

— И-и, нима-а? Муқим муаззин? — деди у иягини силаб.

— Эсингиздами, у сизни қарғовди!?

— Қарғиш-алқиш чикора одамзотга!

— Эсингиздами деяпман?

— Наҳотки Муқим муаззин дегани ўтган бу дунёда?
— Утган, ўтган... Қобилбой, ариқ тубига яхшилаб қаранг, қотиб қолган қон доғлари ҳануз ўчмагандир. Еки сиз, қорлар ёғди, излар босилди, деб ўйлайсизми? Чакки қиласиз, чакки!
— Менда аламингиз бор, Эсонбой.
— Тўғри айтдингиз, сизни кўргани кўзим, отгани ўқим йўқ!

— Шунчаём патос бойлаб кетган экан-да ичингиз?
— Аммо сиз ҳам ўзингиздан тонманг, барибир тепангиз-да чирқираётган арвоҳлардан қочиб қутула олмасиз. Бу арвоҳларнинг ҳар бири сизни қарғайди, дейдики «Илоё қон қусиб ўлинг!»

— Ҳаддингиздан ошманг, Эсонбой!
— Эл Жалил Бўридан эмас, сиздан жафо чеккан. Элли Жалил Бўри эмас, сиз босқин қилгансиз. Қора тамға эса ўнинг пешонасига босилган. Жамийки бедодликни уялмай-нетмай сиз адо этдингиз.

— Мунча туркингиз совуқ, Эсонбой?

— Турқи совуқлик сиздан бери келмасин, Қобилбой!
Кулбанинг ўйилган томида кўниб думини лиқиллатаётган олашақшақ шақиллаб сайради, «ҳе падарлаънати, оғзинга тош», дея Эсон чол мингирлади ва қўл сермаганча қирғоқ бўйлаб йўл тортди. Қишлоққа ҳорғин кириб бораркан, мана, дунёнинг нариги чеккасига ҳам бориб келдим, деб кўйди ўзига ўзи, сўнг Рисолат кампирнинг қор ёғдираётган қовоғига дуч келишини ўйлаб баттар ғашланди...

4.

Кампирни, илоё эртароқ лаҳатга кирсин, чиндан ҳам ҳануз шаштидан тушмабди, қайта тағин ҳам тутаб, эрталабки можародан ўзинча аччиқ хулосалар чиқариб, бўғилиб-бувраниб ўтирган экан, остонада изғиринда қолган каби тумишанг чолини кўриши билан жаврайберди: «Сиздақа эрни боридан йўғи яхши, сиз билан турмуш куриб нима рўшнолик кўрдим, гулдек умримни ҳазон қилдингиз, номим насағдан чиқмади, сиздек баттаринга мен чидадим, бошқаси чидамасди, яна келдингизми, кетган жойингизга кетмадингизми дафгина бўлиб!» Нечундир ичи тўкилиб бораётган Эсон чол жавобга ожиз, майли, деди ўзинча, андишанинг отини кўрқоқ қўйсин, унга ҳам худонинг бир айтгани бордир. Эллик беш йилдан бери оппоқ қилиб олиб ўтирибди, мундоғ туғиб-пуғиб бермадики, овунса!

Кўчадан овоз келди: «Тўйга, Истам муаллимникига тўйга!» Анчадан бери Истам муаллим ўғлини уйлантириш қайғусида, аммо тузукрок жойдан қиз топилмагани учун қисталанг қилмай келарди. Чамаси мана энди ниятига етибди. Зап йиғинган, тўйни анча-мунча ҳашамдор қилса керак. Ахир ўзини Қанглининг оғзи катталаридан санайди-да. Лекин у — Эсон чол Истам муаллим маъракасига борса кўнгли оқарадими? Жамоат ҳам бўладиган жойга боришдан шунақа юрак олдиранганки! Ҳозир одамлар шунақаки, бетингда кўзинг борми деб ўтирмайди. Қолаверса, муаллим Қобил ботирнинг тус жиғини, тўйда ўша кайвонилик қилса ажабмас. «Хўш кўрдик, мулла Эсон, тўртаворадан сизга ҳам жой тегибди-да!» — деб қолса суллоҳ, э, дариф, нима деган одам бўлади.

Шом бўлди, хуфтон тушди, Эсон чол кампирга кўриниш бермай, меҳмонхонада ўраниб ётди. Уйқуси маза-матрасиз, бот-бот салчиб кетади, алоғ-чалоғ тушлар кўради. Бир пайт қараса, шарқираб оқаётган сой бўйида Муқим муаззин қақ-қайиб турармиш, боши қўлтиғида эмиш, танасидан нидо тарадлармиш: «Тегирмонни юргизган қон меники, меники!» Кейин бирдан сой шовқини тинибди, муаззин эса қордан ясалган каби эрий-эрий йўқолибди. Энди чор афроф тиканзор эмиш, тиканзорни оралаб Қобил ботир саросар келармиш, тилини ари чаққандек нуқул фўлдиармиш: «Мен ўзимни қурбонликка атадим, қурбонликка!» Оғир уф тортди Эсон чол уйқусида ва цўчиб кўзларини очди. «Не кўргилик ором бермас менга», дея ғашланиб фўдранди. Тонг бўзариб қолганди, шоша-пиша таҳорат олиб, бомдоғга юмалади.

Тўй ғами босди: борсам, бормасами? Нима қиларини билмай ич-этини еб турганда дарвоза тақиллади. Чиқсаки, Қобил ботирнинг набираси Мутал экан: йирик-йирик кўзлари мунгли жилдирайди. «Бовам ётиб қолдилар, сизни сўроқ-

лаётирлар», деди у қисиниб-қимтиниб ва тезгина изига бурилди. Келиб-келиб тўй куниде-я! Оббо, кечагина отдай эди-ку! Дарров нима жин қанда қолибди? Бола-бақрасига бир эркалик қилмоқчи бўлгандир-да! Қимсан фалончи номи бор: элининг аччиқ-чучуқ кўнига яраган, оқдан қорани ажратиш учун жонини жабборга берган!

Қобил ботир ҳовлисида жамоат жамлигини кўриб Эсон чол аҳвол ўзи ўйлаганидан кўра жиддийроқ эканини англади. Эсон чол «бисмиллоҳ» деб бафуржа тўрга ўтаркан, беморни ўраб олган ёру биродарлар афту ангорини қоллаган талваса ва ўкинччи тўйиб каловланди, дами ичига тушди. Айниқса Истам муаллим игна устида ўтиргандек безовта, нигоҳида илтижо: «Илойим эгам бир кун-ярим кунлик умр берсин!» Бемор эса беҳолу безабон ётарди, серажин пешонасини реза-реза тер қоллаганди. Эсон чол кеча бузук тегирмон олдига у билан учрашгани, талашиб тортишганига ишон-қирамай қолди. Ҳа, на чора, одамзот шунақа мўрт-да!

Дока рўмол ўраган Нисо ая шаңғиллаб кирди:

— Вой, дод-ий, сизни олганча мени олсин!

— Янга, тисс! — бармоғини лабига босди муаллим.

— Бу мени тинчгина ўлганям қўймайди,— минғирлади Қобил ботир, хонадагиларни бирма-бир кузатди, нигоҳи Эсон чолда тўхтади.— Қуллуқ сизга, биродар, йўқ демай кёбсиз!

— Иложим қанча,— деди Эсон чол безовталаниб.

— Бирдан учсам деғ... Шу... кечаги гап йиқитди.

— Тавба қилинг, эгам даргоҳи кенг.

— Ҳа, ҳа,— Қобил ботир жим қолди, анчадан кейин истихоло билан сўради:— Рисолат ҳам... шундами?

— Рисолат! Иҳмм... Нимадай?

— Муталга тайинлаган эдим-ку! Болага иш буюр, орқасидан ўзинг югур, деб шунга айтадилар-да,— Қобил ботирнинг заҳил тортган бетига афсус ифодаси балқиди, салдан сўнг деди:— Рисолатни ҳам чақиринглар?

Эсон чол ҳайрон: тавба, муддаоси нима? Сўнг у ўзини астойдил жеркиди: гаранган, Эсонбой, гаранган, мақсади кундай равшан, сезмай ўлибсанми!? Гўрга кириш олдидан Рисолат дийдорини кўрмакни ният қилибди. Чамаси у билан рози-ризолик тилашса керак.

Шивир-шивир: «Келди, келди!» Нечундир Эсон чол бирдан бошини ҳам қилди, тарикдек титилиб ўтирди. Ҳали бошқача эди кўнглидаги гапи: «Рисолат ҳавоси баланд хотин: иззатини сақлар, бунинг остонасига қадамини босмас!» Чакки экан ўйлови, йўғ-е, чучварани хом саниб юрган экан, энағар Рисолат умидини чил-чил қилди. Во, дариг, қарибди ҳамки ундан кўнгул узолмабди. Ана, букчайган қададида, бужмайган ситорасида зухурланган армон ифодаси шундан далолат эмасми? Тагин сезадикки, Рисолат назариси Қобил умр бўйи ганимига бўй бермаган танти султон, у — Эсон чол эса ўлак-сахўр!..

— Рисолат, келдингми? Хайрият! — Қобил ботир Истам муаллим кўмагида секин кўзғалди ва лўла-болишга инқиллаб суянди.— Хайрият келдинг, энди билишинг керак жоду ечилганини. Худо ҳақи, мен уни умрбодлик деб ўйлардим, у тоабат сиру синоатини сақлаб қолишидан умидвор эдим.

Рисолат сукутда, Эсон чол ҳангу манг: «Алжираётир!» Ноўнғай жимлик юракларни музлатди.

— Яратган тавбами қабул қилармикин, Эсонбой? — бехос тилга кирди Қобил ботир, мижжаларидан сизиб чиққан ёш милдирганча пастга думалади.— Тавбасиз кетсам... Кўзимга ҳадеб дўзах кўринади.

— Эгамнинг даргоҳи кенг,— деди қатъий оҳангда Эсон чол.

— Тўғри, тўғри...

Энди Эсон чол айни дамда ўзида кечаги нафратдан, Қобил ботирда эса кечаги ўжарликдан асар ҳам қолмаганини аниқ-таниқ ҳис этди. Хўш, уни-ку азроил гирибонидан тутибди, азроил уни қоронғи гўрни эгаллашдан олдин озгина покланиб олишга даъват этибди, ўзига нима бўлдики бу қадар шашти пасайиб, ҳалимдек юмшаб қолди. Кеча отдан тушса ҳам эгардан тушмаган ботирни ўзи бўйиб ўлдирмоқчи эди, бугун эса... боладек унга ачиниб ўтирибди.

— Узим айтсам ишонимас, сиз гувоҳлик беринг,— Қобил ботир буришиқ кафтини лўқиллаб оғриётган чаккасига босди.— Нега индамайсиз, биродар? Кеча сайраётган эдингиз-

ку! Айтинг, мана булар олдида айтинг: Қангли тегирмонини не қўйга солганимми!..

— Э-э, нимасини... Қуриб кетсин!

Титраниб чиқди Эсон чол товуши, буни ўзи ҳам сезиб ўнғайсизланди, алланечук ночорлик билан нигоҳини бир нуктага қадади, оғир хўрсиниб қўйди.

— Эсонбой, раҳм қилинг, кечиринг мени.

— Сизни тангри кеңирсин!..

— Сиз хор бўлган одамсиз, лекин мен ҳам... Энди билдим сиздан беш баттар абгор бўлганимми! — яна Қобил ботир мижжаларидан дувиллаб ёш тўкилди.— Энди дод солганимдан не фойда: мен анойини боплаб ўз ёғимга қовуришган экан.

Ичи симиллаб кетган Эсон чол бўзарди, нимадир дийдасига эзгин-эзгин қуйилди, бир армон билан ўйлади: «Тавба қилдим-ей, бу замон алдамаган одам борми ўзи!» Сўнг у ер остидан қараб Рисолат киприклариде нам кўрди. Кампири ҳам неча вақт дилида асраб келган нарчасидан бирпасда айрилганига имон ўғирди.

Нигоҳини шифтга қадаб олган Қобил ботир аста пичирлади: «Ох, у жоду! У... У тегирмонни қон билан юргизган!» Энди Эсон чол бирдан ўқжиди, ўзини тутолмай ташқарига отилди. Гўё олам зимзиё, гўё олам қуёшини йўқотган... Довдирай-довдирай келганча ҳовлисига кирди, ўзини чалғитиш учун мол-қолга қараган бўлди. Қулоғи тағида Қобил ботир ноалари пайдар-пай жарангларди...

Эрталаб Мутал келди.

— Бовам йўқолиб қолдилар,— деди у ҳиқиллаб.

Худди шундай бўлишини олдиндан билган каби Эсон чол унча ажабланмади, фақат ичиде астоғфурилло айтди. Даҳлизи эшигидан Рисолат кампир мўралаётганини сизди. Пичинг отиб уни ўйиб олмоқчи бўлди, аммо ўзини тийди. «Ақли кириб қолармиди, бу ҳам жоду қилинган бир бечора-да», деган хаёлга борди ва бафуржа дарвоза сари йўналди.

Эсон чол Қангли тегирмонига рўпара бўлганда қуёш бир арғамчи бўйи кўтарилган, қачонлардир ўзани ўзгарган сой нарироқда оқ тасмадек буралиб оқар, ҳозиргина қишлоқ подаси ўтган тақир соҳилдан кўтарилган чаңг-тўзон ҳавода муаллақ сузарди.

Тегирмонга яқинлашган сари Эсон чол кўкс тез-тез кўтарилга тушар, алағдалиги ортар, аллоҳдан мўминларга иймон тиларди. Сумбула шабадасига кўкрагини бериб шошилмай одимларди. Соҳил бўйлаб жуда узоқ юргандек туюлди, толиқди, ғашланиб ўйлади: «Ўлгунимча бир оёғим шу ерда бўлади чоғи!» Имиллаб бораётган Эсон чол бирдан тўхтади: ажабо, нов учиде бир гава! Наҳотки у Қобил ботир бўлса? Эсанкираган кўйи илғари босди, ногоҳ яшин чалгандек бўлди. Эғнида сурп қўйлақдан бошқа кийими бўлмаган Қобил ботир икки қўлини икки томонга чўзганча тупроқ чаңгаллаган, бағрини ариқ деворига берган, нов гирдига яғини тираган — туриш-турмиши афтодаҳол эди. Оғзидан келган қони новга сизиб тушиб анча жойгача оқиб борибди, анча жойгача...

Асад Дилмурод дастлаб қатор ҳикоялари, сўнгра «Сирли зина», «Тош бургут» қиссалари орқали адабий жамоатчиликка танилган. Ушандан буён ёзувчи самарали қалам тебратиб келади. «Шердор» тарихий қиссасида улуг ҳукмдор Ялангтўшбий баҳодир образини яратган бўлса, «Мулк»да асрбوشي «инқилоб»и туфайли маданиятимиз ва маънавиятимизда рўй берган таназул фожиасини тасвирлайди. «Гирҳ» ва «Интиҳо» қиссалари эса мазмунан бевосита «Мулк»нинг давоми бўлиб, муаллиф унда юқорида таъкидланган таназул йиллар оша халқимиз онги ва қалбини даҳшатли кулфатларга гирфтор этганини, аниқроғи, манқуртлик иллатини юзага чиқарганини бадний талқин қилади.

Шу кунларда Асад Дилмурод «Камалак» нашриёт-матбаа бирлашмасида ёшлар бадний адабиёти бўлимининг мудирли бўлиб ишлайди.

Умр

Умр ўзи тўхтам билмас шитоб экан,
 Ёзилгану, ёзилажак китоб экан,
 Армонларга лим-лим тўла хитоб экан,
 Ҳаёт — денгиз, инсон мисли ҳубоб экан,
 Умр нақши яхши дўсту аҳбоб экан.

Барг узилса билки умри хазон бўлди,
 Шом чекингач, тунни қувиб азон бўлди,
 Ёшлик ўтди, шўхлигидан тўзон бўлди,
 Ниқда куйиб не-не диллар сўзон бўлди,
 Демак яшаш кимлар учун азоб экан.

Орзуларим бир умримга сиғмайдилар,
 Ушалмоқлик шашти дилни тиглайдилар,
 Жон узилса, егим қолиб йиғлайдилар,
 Армон дея кўк тоқига михлайдилар,
 Умр қисқа, ҳаёт сўнгсиз сароб экан.

Дўстлар, деманг, балиқларнинг йўқ ташвиши,
 Ё ўйламанг беиз кетар куртак ниши,
 Табиатнинг ўлчамлидир ҳар бир иши,
 Пастлик томон шиддатлидир сув оқиши,
 Замин-Она, парвонаси офтоб экан.

Ҳаммасига танги келган одам экан...

Манзара

Қора тўнин ечиб қўйди тун,
 Қуёш тутди кўнга зар қўйлак,
 Булут тўллаб охириги кучик,
 Кетаётди йиғлади чак-чак.

Ирмоқларнинг қўшиғин тинглаб,
 Майсалар ҳам аста уйғонди.
 Бойчечаклар кўкка чўзиб лаб,
 Қуёш меҳрин симириб, қонди.

Кетмонини соғинган деҳқон,
 Сопин силаб қўлига олди.
 Шудзорига сочиб сара дон,
 Кузги хирмон ўйига толди.

Мусичанинг иқболи кулди,
 Қиш совуғи энди безона.
 Паноҳ гами ёддан тўкилди,
 Дов-дарахтлар унга кошона.

Қафасдаги бедана мисол
 Маънос турган тувакдаги гул
 Жонбахш, қуёш кўрсатгач висол,
 Ташқарига интилар нуқул.

Ҳаво енгил, ҳаво мўътадил,
 Адирларда эл-улус базми.
 Таъриф қилиб ёзгим келди, бу —
 Юрт баҳорин тасвири асли...

Нуриддин
 Аминжонов

Бахт юлдузим

Салом, дединг сирли боқиб ҳаё билан,
 Жўр айладинг вужудимни наво билан.

Ҳаёлларим ўзинг билан кетдинг олиб,
 Тунлар уйғоқ сўзлашаман само билан.

Тун сийнасин тилиб гоҳо юлдуз кўчар,
 Наҳот биров бахти сўнди хато билан.

Ишонаман, сўниш билмас бахт юлдузим —
 Ёритгайсан толеймни вафо билан.

Нуриддиннинг кўнгли сенда, соҳибжамол,
 Шодмон айла келиб субҳи сабо билан.

Табассум

Агар севсанг, ноз этмайин айла табассум,
 Майли беун, роз айтмайин айла табассум.

Табассуминг бахш этар жон менга, илтимос,
 Қайтармайин қалбим райин, айла табассум.

Қалбим райин қайтармайин шодмон айласанг,
 Дейин, садқа жон айлайин, айла табассум.

Ёр кулғуси ёр дилига куй, қўшиқ солар,
 Ҳадя айлаб қалбинг найин, айла табассум.

Нуриддиндан табассуминг тутмагил дариг,
 Бахти кулгай кўрган сайин, айла табассум.

Жуманазар Бекназар

ЖОНИНГ ОМОН БЎЛСИН, БОЛАКАЙ!

Менинг асл касбим — уролог, аникроги, болалар буйрак хасталиклари шифокориман. Азага борган ўз дардини айтиб йиғлайди, дейдилар. Каминаи фақир ҳам ўзимга аён баъзи муаммолар хусусида ҳасратлашгум бор.

Юртимиз атроф-муҳитининг заҳарлангани заққум ютиб ўсаётган болалар танасига қанчалик ёмон таъсир кўрсатаётганини жумҳуриятимиз собиқ Иттифоқда бу борада биринчи ўринда эканидан ҳам уқса бўлади. Заҳарзаққумнинг эса неча минг турли эканини менинг ҳамкасбларим ҳам ҳануз аниқлаб улгуришгани йўқ. Унга қарши курашда нақадар ожиз эканимиз эса ўз ўзидан равшан.

Буйрак касалликлари жумҳуриятимизда Москвага нисбатан 11 баравар, Ереван ва Харьковга қараганда 6-8 баравар, Болтиқбўйи жумҳуриятларига нисбатан 3,5 баравар кўплиги далили ҳаммага маълум эмасдир. Сув билан, озиқ-овқат ва ҳаво билан танага кирган ҳар хил кимёвий заҳарлар қон орқали албатта буйракдан ўтади ва мана шу жараёнида буйрак зарарланади. Буйрак зарарландими, тамоюм, у бошқа касалликларни домига тортиши муқаррар. Турғунлик даврида эса ҳар хил кимёвий заҳарлар назоратсиз қўлла-

нилаверганидан тоза деб айтгулик озиқ-овқат маҳсулотининг ўзи қолмади.

Жумҳуриятимизда етиштирилаётган сут маҳсулотларининг фақат ўндан бири болалар овқати учун яроқли. Ҳатто болалар учун овқат тайёрловчи махсус корхоналарга саралаб-саралаб юборилаётган маҳсулотларнинг 60 фоизидан ортиқроғи заҳар шимгандир. Болаларимиз учун сут таомхоналарида махсус тайёрланаётган маҳсулотларнинг 42,5 фоизида соғлиқ учун зарарли кимёвий моддалар мавжуд.

Ҳа, мана шундай «ғамхўрликлар» эвазига кимёвий моддаларни синаб кўриш майдонига айланган инсон, айниқса, болалар организми ҳам ўзида махсус «қайта куриш»ни бошлашга — касалликка дучор бўлмаслигининг энг мақбул йўлини табиий равишда танлашга мажбур бўлди. Бунда у ўзининг кучларига таянади, холос. Чунки соғлиқни сақлаш бўйича чиқарилган қарорларнинг 95 фоизи бажарилмай қолаётган бир пайтда ўзга илож ҳам йўқ эди-да, ахир! Охирги 25 йилликда болалар учун парҳез овқатлар тайёрлаш бўйича 7 та махсус қарор қабул қилинган бўлса ҳам унинг ақалли биронтаси амалга оширилмагани шуни тақозо қиларди. Касалликлар олдини олиш чора-

тадбирлари унутилиб ёки чала-чулпа бажарилиб, фақат пайдо бўлган касалликларни даволашдан боши чиқмай қолган соғлиқни сақлаш муассасалари бугун гангиб қолди. Уларнинг асосий вазифаси ҳашаматли кабинетларда, юмшоқ ўриндиқларда белгилаб берилган ўрин-жой режа ва мажбуриятларини бажаришдан иборат бўлди. Шундай қилиб, соғлиқни сақлаш вазирлиги соғлиқни сақлаш эмас, балки касалларни даволаш вазирлигига айланганини ўзи ҳам сезмай қолди.

Бундан қарийб 70 йил илгари халқ фаровонлиги партия ва ҳукуматнинг диққат-эътиборида бўлади, дейилганди. Лекин шуниси ажабланарлики, халқ фаровонлиги ошган сари шифохоналар сони ҳам, шифокорлар сони ҳам, касаллар сони ҳам ошаверди. Янги шифохоналарни очишда сўзланган дабдабали нутқлар рўзномаларнинг биринчи саҳифаларини безади. Хўш, аксинча бўлаётган бўлса, қани, айтайликчи, шу пайтгача «Халқнинг фаровонлиги ошгани, яшаш тарзи ниҳоятда яхшиланганию касалликлар ҳаддан ташқари камайганлиги эвазига фалон жойда 100 (ёки 200, 300 ва ҳ. к.) ўринли шифохона ёпилди» деб эшитганмизми? Бироқ 1987 йилда Нуй-Йоркда касалликлар ка-

майгани сабабли шифохоналардаги ўрин-жой 9 фоиз камайтирилгани ҳақиқат. Бу нақ 3418 ўрин-жой дегани, ахир. Бизда эса халқдан тушган хайрия пуллари ҳисобига инқирозга учраган жойларда шифохоналар қуришни авж олдирганимиз ҳақиқат. Шифохоналар қуриш билан касаллар сонини камайтириб бўлмаслиги аллақачон ўз исботини топган. Инсон организмнинг органик бус-бутунлиги ташқи муҳит билан мутлақо боғлиқлиги ва улар ўзаро таъсирда бўлиши Чин олимлари томонидан бундан 2000 йил илгари айтилган бўлса-да, бу қонуният бизнинг диққат-эътиборимиздан четда қолмоқда.

Собиқ совет мамлакатига ҳар 10000 кишига тегишли ўрин 132,9 та бўлиб, бу кўрсаткич бўйича ҳам дунёда биринчи ўринда эдик. Жумҳуриятимизда эса — 121,1 та. Бироқ, шунча кўп ўрин бўлгани билан шифохоналарда ўрин-жой бўш ётганлигидан «яна бир-икки ойдан кейин келасиз», деган сўзларни эшитсак, ҳеч ҳайрон бўлмаймиз, чунки бу одатий ҳолга айланиб қолган. Узоқ умр кўриш бўйича 60 та ривожланган мамлакат орасида 54-ўринда, соғлиқни сақлаш ишларига миллий даромад ҳисобидан пул ажратинида эса 126 давлат ичида 75-ўринда эдик.

Хайрият, бизлардан ҳам орқада қолганлар бор экан, дея ўзингни-ўзинг овутирасан. Аммо 1990 йилда собиқ иттифоқдан Амриқога сафар қилган уч журналист ва бир дин вакилининг таассуротларини ўқийсану бу овуниш пўртана тўлқинлари ичра бир пасда ғарқ бўлади. Улар Вашингтон штатидаги Пулимэн шаҳридаги шифохонани кўргани борадилар. Шифохонадаги бир ҳамда икки ўринли хоналар, хоналарга ўрнатилган баланд ва кенг каравотлар уларга жуда ҳам маъқул бўлибди. Улар устига тўшалган қордек оппоқ, оҳори бузилмаган чойшабларни қўллари билан сийпалаб-сийпалаб кўйишибди. Шифохонадаги жиҳозлар, ҳар хил аппаратлар, асбоб-ускуналар кўзларини қамаштирибди. Вакиллар шифохонани айланиб, кўриб чиқишиб, бир-бирларига шундай дейишибди: «Йиллар ўтар, бизнинг давлатимизда ҳам ойнадек теп-текис йўллар бўлар, машиналаримиз ҳам кўпаяр, бироқ бундай шифохона ҳеч қачон бизнинг пешонамизга битмаса ке-

рак...» Шу пайт улар бир нарсага ҳайрон бўлибдилар: «Касаллар қани?» Шифокорларни, ҳамшираларни ҳар қадамда учратдик. Бироқ касаллар йўқ! Бу қандай сир бўлди? Бу саволларга ўзлари жавоб топа олмай, бош шифокордан сўрашга мажбур бўлибдилар:

— Сизларнинг дорилфунунингизда 14 минг талаба бўлса, аҳоли сони 10 мингдан ошсаю, касалларингиз қани?

Бош шифокор аввалига уларнинг саволига тушунмай, елкасини қисибди. Чунки у бунақа саволни ҳали эшитмаган экан. Бирпаслик эсанкирашдан кейин тушуниб жавоб берибди:

— Бизда дардга камдан-кам чалинадилар. Агар бахтсиз ҳолисаларни ҳисобламасак, барчамиз соғломмиз.

Кейинчалик аниқланишича, бу шифохонада жарроҳлик оператсияларининг 80 хили бажарилар экан. Шулар қаторида, масалан, ўткир аппендитсит ҳам. Бироқ улар оператсия қилинган, уйига жавоб берилади ва даволаш уйида олиб борилади. Асосан соғломлаштириш ишлари етакчилик қилади. Мана сизга соғлиқни сақлашнинг ҳақиқий ҳолати!

Тўғри, АҚШда табобат хизмати қиммат. Масалан, шифокорга бир марта кўриниш учун 104 доллар, беморни уйда парвариш қилгани учун 80, тиш даволатиш учун 79, шифохонада бир кун бўлгани учун 73 доллар тўлаши керак. Бироқ бу долларларни тўплашга барчанинг, ҳаттоки талабаларнинг ҳам қурби етади. Чунки уларнинг кўплари суғурта пулидан фойдаланишади.

Медитсина саноатимиз хориждан энг камида 30 йил орқада қолганини энди тан олмақдамиз. Мана шунақа имиллаётганимиз ҳисобига 1988 йилда ишлаб чиқаришда рўй берган ўлим ҳолларидан кўрилган зарар 650 миллиард сўм бўлибди-я! Бу бизнинг табобат учун ажратилган пулдан 20,3 марта кўп! Ҳолбуки, АҚШда фақат дорилар ишлаб чиқаришга ҳар йили 55 миллиард доллар сарфланади.

Жаҳон Соғлиқни Сақлаш Ташкилоти томонидан қабул қилинган қонун бор: ҳар бир шифокорнинг баракали ва унумли меҳнат қилиши учун қуйидаги шартшароитлар мавжуд бўлиши лозим. Биринчиси: оила аъзолари давлат томонидан моддий, молия-

вий таъминланган бўлиши керак. Иккинчиси: юксак билими ва тадбиркорлигига яраша ҳар бир касал мижозини ҳисобга олган ҳолда тўлиқ даволаш эркинлиги. Учинчиси: бўш вақтнинг имкони борича кўп бўлиши.

Ҳўш, бизнинг жумҳуриятимиз шифокорлари учун шунақа шартшароитлар яратилганми? Агар яратилган бўлса, у қай даражада экан? Норвегия шифокорларининг ўртача ойлиги 20-25 минг крон. Энг яхши Япония энгил автомашинаси эса 150 минг крон туради. Демак, норвеж шифокорининг бир ёки икки йилда энгил машина сотиб олишга қурби бемалол етади. Ана энди уни бизнинг моёна билан таққослаб кўраверинг.

Тасаввур қилинг: бир беморга буйрак кўчириб ўтқазилиши керак дейлик. Унга ҳар қандай инсон буйрагини тўғридан-тўғри кўчириб ўтқазиб мумкин эмас. Аввало кўчириб ўтқазилган буйрак бемор организм томонидан қабул қилиниши керак. Бунинг учун буйракнинг шу организмга мос келадиганини топиш зарур. Аммо бу қийин муаммо. Шунинг учун буйрак кўчириб ўтқазилиши керак бўлган беморга то мос келадиган буйрак топилгунича унинг ҳаёти сунъий буйрак аппаратлари ёрдамида гемодиализ, яъни қонни тозалаш йўли билан сақлаб турилади. Худди мана шунақа аппаратларни ҳам хориждан оламиз. Амриқо ва Японияда бу аппаратлар билан таъминлиниш 100 фоиз бўлса, бизда атиги 3 фоиз, холос.

Гемодиализ қилиш учун собиқ Иттифоқда 28 минг ўрин-жой зарур бўлган ҳолда, бу кўрсаткич 800 га тенг эди. Умуман олганда, гемодиализ учун ўрин-жой Олмонийеда 1 милён аҳоли ҳисобидан 130,0 га, Полшада 91,0 га Кубада 78,0 га, Чехословакияда 75,0 га, шўринг қурғур собиқ Шўрода эса 3,1 га тенг. Демак, кўпгина касаллар оператсия қилинмай туриб ҳаётдан кўз юммоқдалар.

Амриқода буйрак кўчириб ўтқазиб маркаслари 480 дан ортиқ бўлиб, уларда ҳар йили 9000 дан кўпроқ оператсия қилинади. Жумҳуриятимиз миқёсида эса гемодиализ қилиш ҳам, буйрак кўчириб ўтқазиб ҳам эндигина тетапоя бўлмоқда, холос.

Трансплантация ва сунъий аъзолар институти директори,

академик В. Шумаковнинг сўзларига эътибор берайлик: «Хориждаги трансплантация марказларини ҳар бориб кўрганда кўнглингда уларга нисбатан ҳавас пайдо бўлиб, сўнгра изтироб дилингни ўртаб юборади. Уларнинг марказлари энг қулай ва замонавий биноларга жойлашган. Беморлар ётадиган хоналарга ҳам, оператсия хонасига ҳам ҳаво микроблардан тозаланиб узатилади. Қўлқоплар ҳам, шприслар ҳам, резина найчалар ҳам фақат бир марта ишлатилади... Бундан ташқари, табобат ходимлари кийимлари ҳам, оператсия оқликлари дейсизми, асбоб-анжомлар дейсизми, ҳамма-хаммаси бир марта ишлатилади...»

Бу гапларни изоҳлаб ўтиришга ҳожат бўлмаса керак. Чунки бунақа шарт-шароит ҳамон бизнинг тушимизга киради. Хорижда гемодиализ учун қўлланиладиган диализаторлар ҳам фақат бир марта ишлатилади, биз эса ишлатилганларини ҳам кўзимизга суртиб қайтадан қўллаемиз.

Табобат саноятимиз бир марта ишлатиладиган асбоб-анжомлар ишлаб чиқара олмаётгани учун, айниқса, чоклаш материалларини етиштириб бериш имконига эга бўлмаганлигидан бизда бу хилдаги оператсияларни кенг йўлга қўйишга шароит йўқ. Ҳа, беморларга қайси ҳолларда ва қай вазиятларда буйрак кўчириб ўтказишни, оператсияни амалга ошириш усуллари ва техникасини билсанг-да, ўзингда шунга истеъдод, малака, маҳорат етиштишни тушунсанг-да, катакка қамалган шер мисол ҳаракатинг чегараланган бўлса алам қилар экан.

Бизда «лоқайд» ёрлигини олган шифокорлар ана шу етишмовчиликлар оқибатида пайдо бўляпти, деб бемалол айтишим мумкин. Мана шунинг учун ҳам янгиликлар билан қизиқмай қўйдик, фан ва техникада нималар бўляпти — буни билишга бошимни қотириб нима қилдим, бари бир борлари билан ишлайман, деган фикр етакчи бўлиб қолди. Кўпчилигимизнинг фикру дардимиз кунимизни бир амаллаб ўтказиш бўлиб қолганини сезмай қўйдик.

Инсоннинг Оллоҳ томонидан берилган улуг инъом-истеъдодидан бизда бор-йўғи 3-5 фоиз фой-

даланилмоқда. Амриқода эса унинг 17-20 фоиздан моҳирона фойдаланиш эвазига турмуш кечириш даражаси ҳам, табобат ривожига даражаси ҳам анча юқори. Инсон ҳужайраларидаги ген системаси кимёвий синтез қилиш борасида ўз имкониятларининг атиги 3-5 фоиздан фойдаланади. Қолган 95 фоизи эса бутун умр заҳирада карахт бўлиб ётаверади. Мана шу ноёб истеъдод ва насл (ген) системасининг кимёвий синтез хусусиятларидан оқилона ва самарали фойдаланиш борасида ривожланган мамлакатларда ҳавас қилса арзигулик тадбирлар ўйлаб топилган. Шунинг учун Япониядаги ишчиларнинг 60 фоизи, Амриқо ишчиларининг 15 фоизи ратсионализаторлик (янгилик тақлиф қилувчилар) ишига жалб қилинган. Ҳар бир япон ишчиси бир йилда 15 мартагача ратсионализаторлик тақлифи киритади ва унинг тўртдан уч қисми тез кунлар ичида ишлаб чиқаришга жорий қилинади. Умуман олганда, Япония ишчиларининг ратсионализаторлик тақлифлари биздагига нисбатан 500 марта кўп. Худди мана шу вазият мамлакат ривожига ва шунга чамбарчас борлиқ халқ фаровонлигини таъминлайди.

Жаҳон Соғлиқни Сақлаш Ташкилоти томонидан зиёлилар, айниқса, муҳандисларнинг тўлиқ куч билан ижод қилиш фаоллигини аниқлаш учун 6 баллик баҳолар системаси ишлаб чиқилган. Масковдаги Бош Конструкторлик бюросида мана шу система бўйича текшириш ўтказилганида у ердаги мутахассисларнинг фаоллиги 2,6 га, Черемушка тумани мутахассислари фаоллиги эса аранг 1,6 га тенг бўлибди. Хўш, хорижда-чи? Агар уларда бу кўрсаткич 4 баллдан кичкина бўлса, буни уят деб билишда ва шу заҳоти бундай мутахассислардан иложи борича воз кечилди. Ана энди айтилик-чи, бизда бу кўрсаткич қанча экан? Умуман, бу кўрсаткичнинг нима эканлигини биласизми? Бир завд ёки фабрика, ёки шифохоналардаги иш жой (ставка)лари кўп йиллар бўйи ўзгармаслиги, вазият, ишлаб чиқариш ҳолати, вужудга келган муайян ҳолга нисбатан уларнинг турғунлигини ўзгартира олмаслигимиз, бунинг учун албатта вазирликлар билан келишмоғимиз ва бунга энг ками-

да бир неча ойлар сарф бўлиши, уюм-уюм қоғозлар ўртада бўзчининг моқисидай зир югуришини яхши биламиз. Бироқ шу ерда ишловчи мутахассисларнинг фойдали иш коэффиценти қандай бўляпти, буни биз қайси мезонлар асосида баҳолаймиз, уни оширишнинг қандай йўллари бор — буларни ҳали ўйлаб кўришга ҳам улгурмадик. Иш кетяптими — кетяпти, тамом-вассалом.

Мана шу далиллар ҳам истеъдод ва уддабуронлик кучидан тўлиқ фойдаланиш инсониятга муҳим ютуқлар бахш этишини исбот қилмайдими?

Ноёб истеъдод эгаси ўз халқи, мамлакатини бутун дунёга танитиши, обрўйини кўтариши азалдан маълум. Шунинг учун ҳам ўз обрўйини ўйлаган мамлакат талантиларни ахтариб топади, унга барча шароитларни яратади, ҳатто ўзга давлатлардан оҳанрабодек ўзига тортиб олади. Масалан, бундан бир неча йиллар илгари ҳозирда машҳур иммунолог олимимизни АҚШда қолишга кўндиришмоқчи бўлиб анча уринишди, милёнлаб долларлар тақлиф қилишди. Аммо у рози бўлмади. Ўзининг кучли истеъдодини намоён қилган яна бир толибни ҳам Амриқога чақириб олишиб, машина билан таъминлашди, профессор ойлигига тўғри келадиган моёна белгилашди. Улар билишадик, бу рамхўрлик бир кунга ўз мевасини беради, албатта. Ҳа, хорижда арқонни узун ташлашди. Визда эса...

Туроний донолик хислатлари асосида қўлимизни кўксимизга қўйиб энди айтилик-чи, истеъдод имконидан фойдаланиш даражасини биз ўзимизда яна 10-15 фоиз кўтарсак, ген системаси имкониятларини тағин 3-4 баравар оширсак, халқимизга, жумҳуриятимизга фойда эмасми?! Кўзимизни каттароқ очиб, арқонни узун ташлаб, ақлий қарахликдан уйғонсак, илму фанда ҳақиқий инқилобга эришмоғимиз ҳеч гап эмас. Бунинг эса наслий пойдевори мавжуд. Шундай қилинса, ўзимизда ишлаб чиқазилган сунъий буйрак аппаратлари ҳам, ажойиб ва жажжи диализаторлар ҳам биз хоҳлаганимизга мўл-кўл бўлиши турган гап.

«МОСКВА ВАҚТИ БИЛАН...»

«СИЗГА АЙТАР БЎЛСАМ...»

Гоҳо шундай номалар бизга етвб келадики, улар билан танишиб чиккач, беихтиёр ўйланиб қоласиз. Кимдир ҳасратидан чанг чиқиб ёзган арз аслида қайсидир муассаса раҳбари томонидан ўз вақтида адолатли ҳал этилиши мумкин бўлган муаммо, бироқ лоқайддик боис эътиборсиз қолдирилган у. Чунки биз эскича яшашга кўникиб кетганмиз: ўз бурчимизни ўташ учун ҳам, албатта, кимдир зуғум қилиб туриши керак. Ҳаёт эса шитоб билан илгарӣ силжиётир. Зеро, давр бизни имтиҳон қилмоқда, унинг ислоҳларига чидай оламизми? Яшаришга уйғун тарзда яшаб кетамизми? Унга бирон нафимиз тегадими ўзи? Ва ёки тирикчилик учунгина кун ўтказиб, ўзимизни ҳам, ўзгаларни ҳам алдаб, охири-оқибат ҳаётнинг ўзи тўлқиндаги хас каби бир четга йтқитиб ташлайдими? Агар шундай бўлиб чиқса, бунга нима айбдор: тавбалликми? Худкомликми? Ўзгалар тақдирига лоқайдликми ва ёки яшашга ноқобиллик?

Ҳозир бу кўпчиликни, жумладан, журналхоиларни ҳам жиддий ўйлантираётир. Қуйида уларнинг юрак ёзиб айтган гапларини ўқийсиз.

Бу ибора қулоқларимизга сингиб кетган эди, ҳозир бирон бир муассасада уни эшитмайсиз, аммо...

Бундан бир неча кун аввал қийлмайдиган қариндошимизнинг маъракаси сабаб, Вухорога борадиган бўлиб қолдим. Биласиз, ҳозир самолётда учишга ҳар ким журъат этавермайди, аммо зарурат боис билет олдим-да, учишга икки соат қолганида йўлга чиқдим. Вақт бемалол-ку, деган хаёлда йўл-йўлакай бир неча тижорат дўконига кирдим, хуллас, тентираб ярим соатни ўтказдим. Сўнг вокзалдан тайёрагоҳга элтвчи автобусга ўтирдим. Автобус деганлари ҳам, ўзингиз биласиз, ҳозир жуда имиллаб юради, бекатдан нарида биров қўл кўтариб қолса ҳам, ҳарна пул-да, деган илинжда тўхтаб, албатта шунини миндиради. Енимда турган йигит терлаб кетган десангиз, бир типирчилайди, дам соатига қарайди, дам йўлга, гижинади.

— Ҳа? — дедим.

— Учишга атиги эллик минут қолди.

— Вақтлироқ чиқиш керак эди-да, ука. Қаёққа учасиз ўзи?

— Навоийга.

— Қачон учади?

— Унта кам иккида.

Мен яна: «Вақтлироқ чиқиш керак эди-да, ука», дедим-да, ёнимдан билетни олдим. У энгашиб қайд этилган вақтга қаради шекилли, бирдан хахлаб кулиб юборди.

— Ҳа, акаси, нега илжайсиз? — дедим аччиғим чиқиб.

У сира ўзини кулгидан тия олмасди. Ахийри лаб-лунжини йиғиштириб олди-да: — А, сизнинг самолётингиз ҳозир учиб кетади-ку! — деди.

— Қаёққа учади, билет менинг қўлимда бўлса?

— Рост, — деди йигит жиддиё оҳангда, — ҳадемай учадикетади. Ҳозир эҳтимол йўловчиларни чиқаришгаётган бўлса керак. Сизнинг ихтиёрингизда йигирма беш минут вақт қолибди, холос.

— Епирай. Нега энди? Ахир Москва вақти билан ўн икки...

— Бизда бир бўлади.

— Нега? Икки бўлади.

— Бир.

— Шунақами?

— Ҳа, ҳозир улар ёзги вақтга ўтишган-ку?

— Шундаям...

— Биз бир соат олдинга ўтганмиз.

— Э-э, ҳа-а...

Кўзим мошдек очилди. Уриб-суриб олдинга ўтдим. Шофёрга илтижо қилдим:

— Тезроқ ҳайданг ука, илтимос.

— Такси эмас бу!

— Вилман.

— Билсангиз, нега тиқилинч қиласиз?

Шу пайт гўдайиб турган йигит ўдағайлай кетди:

— Билет олдингизми ўзи?

— Узатдим, лекин билет беришмади-ку?

— Шундайми?

— Ҳа.

Мен ёнимдан ўн сўм чиқа-

риб, шофёрнинг ёнига ташладим.

— Илтимос, ука...

— Хўп, хўп.

Манзилга етишимиз билан отилиб тушдим-да, тайёрагоҳ сари югурдим. Бир маҳал ортимдан шап-шап қадам товушлари, ҳуштак чурилгани эшитилиб қолди. Угирилиб қарасам, қўлига қизил боғич боғлаб олган бақалоқ одам бир нарсадан қуруқ қолгандай югуриб келяпти. Келасолиб, у менга ташланди, билагимдан сиқиб ушлагач, ҳуштагини чуриллатди.

— Ҳа, тинчликми?

— Билет! Билетингизни кўрсатинг!

— Билет беришмади-ку! Мен самолётдан кеч қоляпман! Қўйворинг!

— Эллик сўм... штраф...

— Эй инсон, самолёт учиб кетади ҳозир! Тушунсангизчи!

Шу чоғ боя гўдайиб, «билет олдингизми?» дея сўраган йиғит етиб келди. — Билетингизни кўрсатинг! — деди у. — Мен вазирликданман, — дея виқор билан қизил жилдли ҳужжатини очиб кўрсатди.

— Ўзингиз кўрдингиз-ку, бир эмас, икки маротаба йўл-ҳақи тўладим.

— Гап билетни устида кетяпти, Штабга олиб боринг, ўн беш сутка...

— Самолёт учиб кетади, ахир!

— Эллик сўм штраф...

Уларнинг чангалидан қандай қутулиб чиққанлигимни айтмай қўя қолай. Ҳаммаси эртаклардагидай хайрли тугади. Самолётга улгуриб чиқдим ҳам, маъракага етиб бордим ҳам. Аммо шу воқеани эсласам, ҳамон кулгим қистайди.

Бухорога учушдан бир ҳафта олдин Туркистонга тўйга боран эдик. Тижорат дўконларидан у-бу харид қиламиз деб пича пул ҳам олиб олганмиз. Соат ўн бир бўлгани йўғ-у, ҳамма дўконлар тақа-тақ ёпиқ. Тўй соат бирга мўлжалланган эди. Айтилган вақтга етиб бордик. Қарасак, тўйхонада ҳеч ким йўқ, қозонлар тўнкарилган. Энди тасаввур қилинг: шунча йўл юриб, силласи қуриб, қорни пучайиб, ошни энди суза бошлаганда устидан босамиз, деб юрган-

нинг аҳволини (ҳазил).

Кейин мағлум бўлишича, тўй аллақачон ўтиб кетган экан. Чунки улар Москва вақти билан қадам ташлаб, биздан роппа-роса уч соат олдин юришаркан!! Иш вақти агар соат олтида тугаса, ўша пайт қуёш энди пешинга оға бошлаган бўлар экан...

Майли-да, ҳар қимнинг таъби. Аммо «Ўзбекистон ҳаво йўллари» авиакомпанияси ихлосмандларини ранжитмай деса, «Москва вақти билан...» деган ақидадан воз кечиши керак. Бу турли хил ортиқча чалкашликларга сабаб бўлади. Қолаверса... яқинда хориздаги ҳаммиллатимиз Зиёвуддин Бобоқурбон Истамбулдан ўз самолётимизда учиб келганлигини, бундан боши кўкка етганлигини айтди. Чиндан ҳам яхшида: ўзининг тайёрагоҳинг, ўзининг авиакомпаниянг ўзининг республиканда... нега энди Москва вақтига амал қилиши керак?!

Шавкат СУВОНҚУЛОВ.

ДУКОНГА ЭҲТИЕЖ МАВЖУД

Биз қишлоқда яшаймиз. Сир эмас, ҳозир аксарият қишлоқлар туман марказларидан қолишмайди, демоқчиманки, аҳоли жуда зич. Аммо юзлаб қишлоқларни айланиб чиқсангиз ҳам бирон-бир китоб дўконини учрата олмайсиз.

Ўтган йили биз қатор газет ва журналларга ёзилган эдик, афсуски, ўч-тўрт ой ўтиб бирин-кетин улар келмай қўйди. Радио, телевидение орқалигина Республикадаги янгиликлардан оз-моз хабардор бўлиб турибмиз. Киши дунёдан узилиб кетгандай бўлиб қолар экан.

Ҳозир ҳеч иккиланмай қишлоқларда ҳам алоқа бўлимининг кичик дўконларини очиб фурсати етди. Бу дўконлар газет-журналдан ташқари янги китоблар, дафтар-қалам, бўлак эҳтиётжалаб моллар

билан савдо қилиши мумкин, шунда ўзини оқлабгина қолмай, қайта фойда ҳам келтириши мумкин. Бундай шохобчалар ҳар бир йирик мактаб, билим юртлари қошида ҳам ишлаб туриши лозим. Халқни маърифатдан узиб қўймасликнинг ҳозирги шароитдаги энг қулай йўли — мана шу, деб ҳисоблайман. Алоқа вазирлигининг «Матбуот уюшмаси»даги мутасадди ўртоқлар нега бу ҳақда йўлаб кўришмаяпти, ҳайронман.

Бахтиёр ЭРГАШЕВ,
Наваҳор туманидаги
Охунбобоев номли жамоа
хўжалиги.

БОЛАЛАР ДАВЛАТ МУҲОФАЗАСИГА МУҲТОЖ...

Яқинда республика газетларининг бирида Тошкент шаҳридаги 84-мактабда таълим олаётган Мурод Мирзо Шарифжон ўғлининг Президентимизга ёзган мактуби ёритилди. Уни ўқиб, жиддий ўйланиб қолдим. Муроджон ҳозир тўққиз ёшда, аммо олтинчи синфда ўқир экан. «Сизга ўқувчилик ваъдамини бериб, тинмай ўқиб, ўрганиб, узоғи билан ўн икки-ўн уч ёшимда 11 синфни тамомлаб, олий ўқув юртига қираман», дейди у ўз хатида. Зеро, шундай иқтидорлар камми Ўзбекистонда?!

Мени йўлантурган — бўлак муаммо. Ҳозирги иқтисодий қийинчиликлар биз учун жон қадар азиз бўлган Истиқлол туфайли келиб чиқдики, уни енгиб ўтамиз. Ҳадемай ҳаёт изга тушади ҳам. Бироқ пул қадрсизланган, нарх-наво ўсиб бораётган бугунги шароитда мактаб ўқув қуролининг, болалар кийим-кечагининг баҳосини ҳам кўтариш боизмикин?

Оддий бир дафтарнинг баҳоси сал кам уч сўмга етганини кўриб, болалар давлат муҳофазасига муҳтож шекилли, деб ўйладим. Тўғри, ҳозир уч сўмининг аввалги ўттиз тийинчалик қадри йўқ. Аммо масала-

нинг бўлак жиҳати бор: халқимиз болажон халқ. Қишлоқлардаги аксарият оилаларда ўн-ўн биттадан фарзанд бўлиб, бирваракайига шуларнинг беш-олтитаси мактабга қатнашади. Уларнинг энгил-боши, оёқ кийимига харжланадиган маблағни ҳозирги нархда бир ҳисоблаб кўринг-а!

Йўқ, мен ваҳима қилмоқчи эмасман. Бола бола-да, Унга бугун яп-янги туфли олиб беринг, кейин сабр қилиб туринг, қани, неча кунга етказар экан. Табиийки, дардан чиқиб, футбол ўйнайди, агар коп-ток топилмай қолса, тош тепади, хуллас, оёқ кийимини бир ҳафтага етказмайди. Шўрлик она ёки ота тагин лўкиллаб туман марказига бориши, дў-конма-дўкон овора бўлиб, унинг оёғига мос пойафзал ахтариши керак.

Биринчи даражали эҳтиёт-талаб нарсалар, дейлик, кийим-кечак, ўқув қуроллари каттагина сарф-харажатни тақозо этгач, табиийки, бадиий асарлар, маданий ҳордиқ учун чиқим қилиш қийин кечади. Ҳолбуки биз болалар ҳар томонлама шаклланишини истаймиз. Вунинг учун эса у му-сиқа асбоблари билан шугулланиши, тасвирий санъат билан машғул бўлиши, спортни канда қилмаслиги керак. Устига устак, қизил империя асорати ҳамон сақланиб қолмоқ-да, яъни аксарият болалар носоғлом. Уларни даволаш ҳам озмунча маблағ тақозо этмайди.

«Теварақда неки бор — бе-поён она замин, унинг дарё ва водийлари, боғ ва далалари, қадим ва навқирон шаҳарлар, билимлар хазинаси, маънавия-тимиз сарчашмалари, адабиёт ва санъат асарлари, оталар ва боболарнинг доно ўғитлари — бари сеники!» — дейди Прези-дентимиз Ислом Каримов бо-лаларга қарата. Аслида ҳам шундай, фақат ҳозирги иқти-содий қийинчилик даврида, менимча, улар давлат муҳофа-засига олинishi лозим.

Қобилжон ҲАМРОЛИЕВ,
Олтиариқ тумани.

ОИЛА ЗАНЖИРИ

Узоқ кўришмаган дугонам билан кўришиб қолдим. У олдинги Гулнорага сира ўхша-масди. Руҳи жуда чўккан, юз-лари ўйчан, кўзлари ниҳоятда изтиробли эди...

— Чидаш керак эмиш, қа-чонгача ахир, — дея нола қил-ди у бирдан. Ўзи севиб тегмас-лик керак экан, севгининг қадрни йўқолар экан. Турмуш шунчалик чигал нарса эканки, уни тушуниб етдим деганинг-да қариганингни билмай қо-ларкансан киши... Севги тур-муш қийинчиликлари, синов-лари остида йўқолар экан. Ана ўшанда ота-онанг тавсия қилган одамга тегмай севиб турмуш қурганингга пушай-мон бўларкансан. Билмайман, мен шундай фикрга келдим. Уни билмадим-у, лекин мен аллақачон уни севмай кўйган-ман. Энг муқаддас саналган нарса — муҳаббатим йўқолди. Ҳозир юрагим бўм-бўш. Севги-сиз яшолмасам керак деб ўйла-ган эдим... Ва шундай бўлмоқ-да. Қайтанга севмаган одамга турмушга чиққанимда бир нави бўлармиди. Мен илгари мудом унинг учун яшардим, уни деб ҳар нарсага тайёр эдим... Энди-чи... кўнглим қол-ган... Ҳаётга қизиқишим йўқ. Ҳамма нарсдан умидим ўзил-ган... — дея пиқиллаб йиғлай-ди дугонам.

— Ҳаммасига ўзи сабаб-чи, — дерди у яна. — Мени ту-шунмади. Фақат ўз ишини мендан устун кўйди. Мен би-лан ҳисоблашмади. Дардини ичига ютди. Мен эса ўз ёғимга ўзим қоврилавердим. Назаримда, у мени унутиб қўйган-дек, ёмон кўриб қолгандек. Лекин нега шундай, дея йўла-ган ўйимнинг тагига етолмас, ундан ҳам совиб борардим. Бир сўз кам, икки сўз ортиқча-лик қиларди унга. Баъзида «менга эзгибор берманг, иш-ларим ўнгланиб кетганда, мен-даги бу кўполлик ўтиб кетади» дея тасалли берар, менга раҳ-ми келгандай бўларди. Бу эса менинг баттар жазавамни кў-зитарди. «менга раҳмингиз келмасин, мени ҳам озгина бўлса-да тушунинг» дер эдим. Хуллас, кундан-кун муносаба-тимиз чигаллашиб борар,

нимадир рўй бериши аниқ эди. Шу ваҳима ҳали-қалигача мени тинч қўймади. Аммо у билан ажралишни ўйласам юрагим орқамга тортиб кета-ди, «усиз яшай олмайман» деб ўйлайман. Бу нима, демек, мен уни севар эканман-да, демек мен ўз юрагимга қарши чиқаётган эканман-да... йў-ўқ, мен унга ўрганиб қолганман, бошқа томондан... — У ўзига-ўзи гапиргандай бир нуқтага тикилиб қолганди. Бирдан у яна сачраб кетди. — Билма-дим, нима қилишга ҳайрон-ман, оиламиздаги бундай оғир вазиятни бировга қандай ту-шунтиришни, қандай масла-ҳат олишимни ҳам билмайман. Бошим қотган. Мени барибир ҳеч ким тушунмаса керак дей-ман.

Менинг ҳам бошим қотиб қолган эди. Унга нима дейиш-га, нима деб тасалли беришга ақлим лол эди. Унинг турмуш қурганига 5 йил бўпти-ю, шун-ча вақтдан бери жим эди-да. Доим ўзини бахтлидек тутар-ди давраларда.

Турмушда ундан тажрибам кам бўлса, қолаверса биров-нинг турмушига аралашмоқ, ундай қил, бундай қил де-моқ — бу жуда қийин масала. Ҳар ҳолда мен унга оғирроқ бўлишни, турмуш қийинчи-ликлари ҳар бир оилада бўли-шини ва ойнинг ўн беши қо-ронғу, ўн беши ёруғлигини айтиб уни тинчлантирган бўл-дим-у, оиланинг ниҳоятда но-зик, мураккаб томонларини билмаслигимни англаб ўйлаб қолдим.

Мана дўстлар, баъзи мактуб-ларда баён этилганидек «феъ-лимиз тўғри келмай ажраш-дик» деган гапни ўқигандир-сиз. Мен ҳам дугонамга шун-дай бўлишини сира-сира иста-майман. Эҳтимол, мен улар орасида тагин бошқа гаплар борлигини билмасман. Ушбу, яъни ҳали узилиб кетмаган оила занжирини сақлаб қолиш учун нимадир қилиш, қанақа-дир тўғри маслаҳат билан йўл-га солиб юбориш мумкиндек туюлади. Кўпни кўрган, оқу қорани билган, турмуш аччиқ-чучугини татиган азизлар, насихатингизни аяманг. Са-лом билан,

Гулчехра ТЕНГЛАШЕВА.

МАОРИФНИНГ СЎНИК ШУЪЛАСИ

Азиз муштарийлар!

Кўриб турганингиздек, журналимизда яна бир рука «Танаффус» ни очдик. Бу рука сиз азиз мураббийлар, домла ва талабалар, ўқитувчи ва ўқувчиларга мўлжалланган. Унда биз Сизнинг муаммо ва кизиқишларингиз, фикр-мулоҳазаларингиз, ҳаёт тарзингизни, «Ўқитувчи айтар сўз», «Баҳс», «Талабанинг кўнгил дафтари», «Мактабдан мактублар», «Адабиётдан сабоқлар» каби бир қанча кичик руқилар остида ёритиб бормоқчимиз. «Танаффус» қандай чиқиши, ҳажми қатта ё кичиклиги, мунотазам ҳар сонда чиқиб бориш-бормаслиги сизларнинг қунт ва ишжойингизга боғлиқ. Мустақил республикамиз дунё давлатлари орасида ўзига хос йўл топишга интилаган бир пайтда, сиз азиз келажак ворислари шу йўлни белгиловчи бонг бўлиб, «Ешлик» журнали орқали, «Танаффус» орқали кўнгирак чалиб туринг. «Танаффус» — сизникидир. Мактубларингизни кутамиз.

ҚОҒОЗДАН МАКТАБ ФОРМА

Президент фармони бўйича ўқувчилар эллик фоиз арзон баҳода мактаб формаси олиши керак. Аслида-чи? Шаҳарларда қандай билмадим-у, лекин бу қонун Ўзбекистоннинг минг чақирим ичкарисидоги қишлоқларга етиб боргунча маҳаллий савдо ходимлари қулоғидан кириб, бўғизидан ўтиб, ҳазм бўлиб кетяпти. Ўтган йили август кенгашида туман халқ таълими мудираси Г. Сапарова Веруний давлат хўжалигидаги мактаб учун жами элликта (!) форма берилганини айтган эди. Бу жуда оз, лекин ўшайам бизгача етиб келмади.

Қишлоқдаги ҳар бир оилада камида уч-тўрт ўқувчи бор. Кўпчилик далада деҳқончилик қилиб, мол боқиб тирикчилик ўтқазади. Бадавлат хонадонни топишнинг ўзи мушкул. Шундай бўлса-да, берилаётган кийим отонаси жуда камбағал болалар

учун эллик фоиз арзон дейишганди, уям қоғозда қолиб кетди, шекилли.

ҚАРОҚЧИЛАРДАН ЭҲТИЕТ БЎЛИНГ

Президент фармони бўйича болалар бир маҳал бепул овқатланиши керак. Мактаб буфетчиси «бепул овқатланди» деган бир даста ҳужжатга қўл қўйдириш учун етакчига (инструктор), бош ҳисобчига, умумий оқатланиш трести ҳисобчисига, бошлиғига, ҳатто мактабга ҳафтада икки марта нон ташийдиган ҳайдовчигача эланмаса, бирор нарса бермаса иши битмайди. Оқибатда болалар озгина, йўқдан кўра бор, «сухой паёк» учун буфетчига раҳмат айтишмоқда.

ҚИММАТБАҲО АГЕНТ

Умуман олганда, туман халқ

таълимидаги йўриқчи (методист), етакчи каби тўраларни маорифнинг соф минбаридан итқитиб, номини ўчириб ташлаш керак. Ҳозирги иқтисодий қийинчилик даврида бундай ортиқча кадрларга ҳожат йўқ, деб ўйлайман. Етакчилар бошқа ўқитувчиларга нисбатан билими, лаёқати, маърифатпарварлиги билан намуна бўлиши керак. Аслида-чи, улар туман халқ таълими атрофида ўралашиб юрган бошқонликка (директорликка) талаби бор, ўз уйига яқин мактабга ўтмоқчи, олийгоҳни битказиб ишга кирмоқчи каби «қимматбаҳо совғалардан каттани вокиф қилиб юрувчи агентдан бошқа ҳеч ким эмас.

РЕВИЗОР

Йўриқчилар мактабларга, ёш ўқитувчиларга йўналиш кўрсатиш, уларни ҳимоя қилиш, ёрдам бериш мақсадидан кўра кўпроқ камчилик ахтариб боришади. Навбатдаги август кенгашида ёш ўқитувчини дарс ўтиб билмайди, саводи йўқ деб танқид қилишади. Бирор нарса ундирмагунча ўқитувчини ҳол-жонига қўйишмайди ёки ишдан бўшатишади. Шундай ёш ўқитувчилардан бирини биаламан. У ўз қишлоғидан кетиб, ҳозир ўзи ўқиган Москва Дорилфунунида дарс бериш билан бирга аспирантурада ўқимокда. «Тафтишчилар» эса «истеъдод» қидиришда давом этяптилар.

ҚЎШИБ ЕЗИШ!.. КАЧОНГАЧА?

Қишлоқ мактабларининг кўпчилиги узайтирилган (икки сме-нали) бўлгани учун тўғарак машғулотлари ўтказилмайди. Ваҳоланки, мактабларда бунинг бошқача йўлини қилиш мумкин. Бунинг учун мактаб бошқони ҳаддан ташқари талабчан, ўта билимли ва оғир шароитда ҳам унмаганни ундирадиган, ишбилармон киши бўлиши керак. Мактабда боғ яратиш, битим асосида ер олиб экин экиш, пилла боқиш, полиз кўчатлари кўкартириш учун кичик иссиқхоналар яратиш мумкин. Буларнинг замирида ёш авлодни ҳалол меҳнатга тортиш каби

буюк савоб ётади. Мактабларда ижтимоий фойдали меҳнат дарслари ажратилган. Улар кўпчилик мактабда ўтилмайди, фақат табелни тўлғазишиб пулини мўмай қилишади ёки мактаб биноси таъмирига ишлатишади.

ЛАЗЗАТ ЧИРОҒИ! НИМА У?

Ўқитувчилик фахрли касб. У ҳаммага ҳам насиб қилавермайди. Бошқа ҳунар, мутахассисликдан аввало ҳалоллиги ва шу ҳалолликни бола қалбига сингдириш каби савоби билан фарқ қилади. Одамни шакллантириш, ундан келажак даврнинг қаҳрамонини яратиш энг оғир масала. «Ленинча ўқиймиз ва яшаймиз» деб мактаб партасига ўтиргандан қулоғига қуйилган бола кейинги даврдаги янги демократик ғоялар мағзини тўғри тушунмайди. Ундаги итоатгўй сиёсий қарашлар бугун бепарво, лоқайд туйғуларга айланган. Улар ҳар куни матбуот, ойнаи жаҳон орқали миллатлар орасидаги тўқнашувларни, ғарбнинг беҳаё фильмларига гача кўриб келмоқдалар. Жамиятда бўлаётган ҳар бир ўзгаришдан тўғри хулоса олиши, салбий таъсирни инкор этиши боланинг ўқитувчисига боғлиқ. Узбекистон тарихини, ҳозирги олиб бораётган сиёсатнинг афзал томонларини болага тўғри тушунтириб бориш замонавий ўқитувчининг асосий бурчидир. Тарбиячининг ўзи сиёсатга, ўтмиш воқеаларига бепарво бўлса, у бола қалбида келажакка нисбатан эркин, демократик ишонч уйғота олмайди. Бу йил Олий ўқув юр-ларида Тест синов имтиҳонлари бўлди. Мактабда ҳам ҳар бир ўқитувчи ўз фани бўйича, албатта, маълум тартибда савол-жавоб бўйича янгилик киритиши керак. Уларни текширишга машина керак эмас. Ўқитувчининг ўзи улгуради. Ҳар чорак охирида шундай синов ўтказиб борилса, ўзининг дарс бериш самарасини ҳам аниқлаб олади. Ўқувчи эса янада катта синовларга тайёрланиб, ўзини тоблаб боради. Дунёда билим ёйишдан юқори лаззат йўқдир. Инсон камолотининг олий намунасидек қудратли номни оқлаш ҳар бир педагогнинг ўзига боғлиқ. Кўрғазмали қуролларни ўзи ясаб, қизиқ билмаса,

қизиқарли кечалар, савол-жавоблар, мушоиралар ўтказишга эринса, ўқувчилар кўз олдида ўзининг оддий сўзлари билан мўъжизали дунё ярата олмаса, боланинг ишонувчан содда дилида ҳақгўйликнинг ҳайкалини ўрнатмаса унинг номи тирик юрса-да, шогирдлар қалбида сўниб, хира тортиб қолади.

УЗОҚДАГИ ЛАГЕРДАН, ЯҚИНДАГИ ЧАНГ-ТЎЗОН...

Қишлоқ ўқувчилари учун ҳам кашшофлар саройи, техниклар уйи, спорт мактаби, музыка мактаби каби ижодий-бадий масканлар очиш керак. Бизнинг давлат ҳўжалигимизда ўта мактаб бор. Шундан учтасини бирлаштириб бирор марказ очилса яхши бўларди. Бино топилади. Замонавий мактаблари ишга тушган ҳўжаликларнинг эски мактаб бинолари фойдаланишга ярайди.

Қачонгача қишлоқ болалари деҳқон чоригини судраб, чўпон таёгини елкасига осиб ўтади. Улар ҳам машҳур спорт усталари, етук санъаткорлар, мохир rassomлар бўлишни орзу қилишади. Қишлоқларда ҳам болаларнинг ёзги таътилни мириқиб ўтказиши учун дам олиш боғлари, чўмилиш учун тоза сувли ҳовузлар, арғимчоқлар яратиш керак. Қачонгача жазирама иссиқда ифлос сув ҳавзаларида чўмилиб, чанг-тўзонли майдончаларда тўп тепишади. Узоқдаги лагерларга эса ҳамма ҳам боласини юборавермайди.

Меҳринур Аҳмад қизи,
ўқитувчи.
Беруний тумани, Беруний
давлат ҳўжалиги.

УЛАР ЖИМ ЭМАС ЭКАНЛАР...

Жўрналнинг ўтган (9—10) сониди бу руқни остида Тошкент Дорилфунуни талабалари меҳмонимиз бўлганди. Ушанда вилоятлик ва бошқа ўқув юрти талабаларини тортинчоқликда ёзгиргандик. Бекорга ўқинган эканмиз. Қуйидан ўрин олган Фаргона, Тошкент, навонийлик йигит-қизларнинг дил розлари «Ешлик»да бу гойибона дардлашув-

га бутун жумҳуриятда эҳтиёж борлигидан далолатдир. Шу боис келгуси йил бошидан мунтазам толибларга янада кенгроқ ўрин бермоқчимиз. Ҳар бир вилоят талабаларига жўрнал саҳифаларида алоҳида чиқишларини тайёрлаш мўлжалимиз ҳам бор. Дилингизда айтадиган гапингиз бўлса, ҳозирдан шошилинг!

Шоҳ Санам

Қўрқаман.
Кимнингдир очиқ йўлига
Ургамчак каби тўр тўқиб
қўйишдан.

Тўрға илинган оёқлар...
Нисоннинг макридан йиқилган
Узундир уларнинг уволу
Азоби бўғзимга тиқилса
Қўрқаман...

Кетмайман.
Мен тоғни севаман.
Мен асли тоғ учун яралган телба.
Ғамлардан гул кўрган рўмолим ечиб,
Излайман харсанглар устида кулба.
Бу ғариб кўнглимдан нималар кечди,
Узимча сим-сиёҳ горни кўзлайман.
Шу кўркам тийрада дарвишни ичиб.
Яшашни негадир жуда истайман...
Майли, мен шамолга чўри бўлайин
Хазонлардан тўшак солай сояга.
Фақат дариг тутма, шу кенг бағрингни
Майли, айланмасанг ўша қояга.

Фаргона Дорилфунунининг
ўзбек филологияси куллиёти
2 босқич толибаси.

Эркин Йўлдош

Қора кўйлакка

Ужримнинг эгидан қора кўйлаклар,
Ечилмай қолибди бугун ҳам қаранг.
Мен эса ечмоқни истайман уни,
У ҳамон ечилмас, турибди қаранг.

Бир куч истагайман уни ечмоққа,
Ҳар саҳар тураман илтижо қилиб.
Бир қутлуғ китобни ёдлаб оламан,
То ярим тунгача юракни тилиб.

Тимдалаб юламан қора кўйлакни,
Тобора йиртилиб, чириб боради.
Покланиш бўлади юракда ҳали,
Кун келар кўйлакни сўзсиз ёради.

Ужримнинг эгидан ечаман уни,
Оёғим остига олиб эзмоққа.
Бўлак-бўлак қилиб, сочаман уни,
Жавоб соҳилига эркин сузмоққа.

Фаргона Дорилфунуни толиби.

ОҒЗИ ҚИЙШИҚМИ?

Билсангиз шу йилдан бошлаб бир қанча ўқув юр-ларига пулли қабул-жорий этилди. (Хайриятки, ол-динроқ ўқишга кирган эканман...) Бундан беҳабар қўшнимизнинг ҳамшираликка ҳавасманд қизи тиб-биёт билим юртига ҳужжат топширишга борса, аввал 20 минг сўм ҳисоб дафтаримизга ўтказинглар, кейин марҳамат дейишибди. Қизнинг ота-онаси ҳар томонга югуриб, элу қариндошлардан қарз олиб, айтилган пулни элтиб бердилар. Ва қизларининг ҳаваси ҳа-қиқатга айланди. Шунда мен унинг билим даражаси билан қизиқдим. Синфдошларидан суриштирсам, мақтабда у кимё фанидан базур «3»га ўқиган бўлса, билим юртига кириш имтиҳонларида «4» баҳога «жавоб берибди», дейишди. Эшитиб ҳафсалам пир бўлди. Ўқишдан ҳам ихлосим қайтди. Айниқса, пу-лига қараб баҳолашгани, билим юртидагиларнинг очикдан-очик пулга сотилгани газабимни келтирди. Бундайларни миллат эртасининг икки томонлама ганимлари деб атамоқ тўғри бўлади. Бу «қонун» асос

қилиб олинган ўқув юртларида қашшоқ, ночор оилалардан чиққан қобилиятли болалар умуман яқинлаштирилмайди, маблағи бор думбулбойвач-чалар эса қабул қилинаверади.

Бу аҳвол «Оғзи қийшиқ бўлса-да бойнинг ўғли гапирсин» нақлини эсга солади.

...Халқимизнинг ўн миллионга яқини қашшоқ ҳолда яшагани, бунинг устига бозор иқтисодиёти шароитида улар янада қийналиб қолганлигини ҳи-собга олсак, ночор оилаларда туғилиб ўсган қанча-дан-қанча ноёб қобилиятли, иқтидорли ўспиринлар айти вақтда ҳаётнинг тирикчилик аталган қобилият-ларини хор қиладиган йўлига кириб бораётганлари-ни тасаввур қилиш мумкин.

Миллатимизнинг катта қисми бўлган бундай ёш-ларга вақтида ғамхўрлик қилиниши, уларга давлат ёки халқ жамиятлари томонидан ёрдам берилиши, ҳамда ўқишга қабул қилинаётганда биринчи навбат-да билими ҳисобга олинishi керак. Ушанда биз шун-ча тез ривожланган, олий мақом халқлар қаторига қўшиламиз.

Улуғбек Сатторов,
Навий муаллимлар тайёрлаш олий
илмгоҳи толиби.

Нодира
Содиқова

Дам олиш кунларининг бирида китоб жавонининг эски газеталар сақланадиган кўйи тортмасини тартибга келтираётиб, газета уюмлари остидан чанг босиб ётган қандайдир журнални топиб олдим. Бундоқ кўлимга олиб тузукроқ разм солсам, у ёшлар журналининг бундан роппа-роса ўн йил бурун нашр этилган сони экан. Бу менинг энг сеvimли журналим эди, унинг ҳар бир сонини мунтазам ўқиб борардим, бир йил аввал унда ўзимнинг ҳам ҳикоям босилгани-дан бери у менга янада қадрдон бўлиб қолганди. Жур-налнинг мен дунёдан беҳабар, кўча чангитиб ўйнаб юрган кезларим нашрдан чиққан сони билан танишиш шундай ғаройиб машғулот ваъда қилардики, ерда сочи-либ ётган газеталарни йиғиштиришга ҳам сабрим чи-дамай, тик турган кўйи сарғайиб кетган саҳифаларни варақлай бошладим. Иккинчи бетга кўзим тушиши би-лан вужудимга енгил ҳаяжон оралади. Эҳ-ҳе! Манави

ЕШЛИКДАГИ СУРАТЛАР

Бадиа

суратни кўринглар! Бошловчи ижодкор деб таништи-рилган бу ўспирин ҳозирда оламга машҳур шоир. У су-ратга гўё шеърларидан хижолат бўлгандек, тортин-чоқ қиёфада тушган эди. Бу ердаги шеърларнинг бари-ни ёддан биламан, жуда машҳур шеърлар. Демак, бу-лар ўн йил аввал ёзилган экан-да? Қизиқ, шоирнинг ўзи ўн йил давомида бу қадар танилиб кетишини билган-микан? Шу журнални ўн йил аввал ўқиганлар-чи? Улар билганмиканлар шоир шундай қисқа фурсатда шон-шухратга буркалишини? Умуман, ким билган ўзи? Ҳеч ким. Келажакда нималар кутаётганини ҳеч ким олдин-дан айтиб бера олмайди. Фақат тахмин қилиш мумкин, холос. Қайсидир нотаниш, ҳар ҳолда мен танимаган бир шоир унга беписанд оҳангда, баланддан келиб қуриқ-қина сўз боши ёзибди. Ҳаёт қизиқ экан-да, ҳозир бу сўз боши муаллифи қаерда-ю, «бошловчи шоир» қаерда?

Журналнинг кейинги саҳифасида яхшигина ҳикоя бе-

рилган. Севги ҳақида. Жуда таъсирли. Икки қайта ўқиб чиқдим. Одатим шу — асар кўнглимга маъқул тушса, анчагача таъсирдан қутулолмайман, қайта-қайта ўқийверман. Негадир муаллифи нотаниш. Номини биринчи марта учратишим.

Навбатдаги бетда романдан парча босилган эди. Бу асар китоб бўлиб чиққан. Саккизинчи синфдалигимда ўқиганман. Уша пайтда асар менга жуда ёққанда, лекин ҳозир кўз югуртириб чиқдим, тўғриси, унча кўнглим тўлмади. Ажабланишли томони йўқ, у пайтлар мен яхши-ёмон асарнинг фарқига бормасдим, пала-партиш ўқий-верардим. Уйлардимки, асар нашр қилиндими, демек, яхши ёзилган. Кейин, қолаверса, инсон болаликда жуда таъсирчан бўлади, улғайга эса ақл, мулоҳаза беқарор туйғулардан устун тура бошлагач, дунёга бошқа кўз билан қарашга ўрганаркан киши. Балки шунинг учун ҳам болаликда қизиқарли туюлган китоблар вақт ўтиши билан ўз таъсирини йўқотар... Асар муаллифи ҳақида унча-мунча эшитганим бор, бироқ у негадир анчадан буён матбуотда кўринмай қолди.

Жўрналнинг сўнгги саҳифаларидан бирини чамаси мен билан тенгдош қизнинг шеърлари эгаллаганди. Қиз жўрналдаги муаллифлар орасида ёши энг кичиги эди. Эҳтимол, шеърлари илк марта нашр этилгандир. Аммо ёш бўлса ҳам яхши ёзган экан. Унинг шеърларини қайта ўқиб чиққач, суратига қизиқсиниб тикилдим. Сурат менга кимдир ғира-шира эслатгандек бўлди. Ҳа, ҳа у нимаси биландир менга таниш туюларди, қаердадир кўргандек эдим уни... Аниқ, қаердадир кўрганман... Тўхта, тўхта... ахир бу... Е тавба, наҳотки у ўша? Йўғ-е, у эмасдир-ов, ахир...

Йўқ, янглишмагандим, бу чиндан ҳам ўша аёл эди. Бу аёл ҳозир шу қадар ўзгариб кетгандики, ўн йил аввалги суратга қараб уни таниб олиш амри маҳол эди. Агар лабларининг таниш бичими ва сурат тепасидаги исми-шарифи гувоҳлик бермаганида бу сурат ўша аёлники эканига ўлақолсам ишонмасдим. Наҳотки, у ўн йил ичиде шунчалар ўзгариб кетган бўлиши мумкин?

Мен бу аёлни танирдим, у жумҳурият газеталарининг бирида адабиёт бўлимининг мудирини эди. Ҳар гал таҳририят биносига борганимда, йўлакдами, лифтдами, ишқилиб уни учратиш қолардим. Шундай одамлар бўладики, уларни биринчи кўргандаёқ ёқтирмай қоласан киши. Афтангорими, е юз ифодаси, ё муомаласи ёки яна нимасидир сабаб бўлади бунга. Бу аёл ҳам шундайлар тоифасидан эди. Энг биринчи кўзимга ташланган ва ўша заҳотиёқ энсамни қотиргани унинг парча-парча доғ босган қорамтир юзидаги қалин упа қатлами бўлди. Бу унинг кўзлари остидаги, ёноқларидаги майда ажинларини, пешонасидаги узун-узун чизикларни янада бўрттириб кўрсатарди. Аёл сочини қорамтир-қизғиш ранга бўяб юрса-да, фарқлари орасидаги бўёқ юкмаган толалар аллақачон оқ оралаганини ошқор этиб турарди. Аёлнинг қошларидан қишин-ёзин ўсма аримас, кўм-кўк ўсма излари шусиз ҳам энли қошларини янада қалинлаштириб юзига қўпол, ёқимсиз тус берарди. Унинг қовоқлари салқин торган, аёл буни сездирмаслик ниятидами қовоқларига қалин қилиб сурма тортар, аммо бунинг оқибатида кўзлари чақчайиб турганга ўхшаб қоларди — умуман айтганда, ярашмаган пардоз-андози уни янада хунуклаштириб юборарди.

Аёлнинг лабларигина чиройли эди. Фақат шу лабларигина юзига хиёл кўрк бағишлар, бироқ буни ҳам синчков раэм солгангана сезиш мумкин эди. Аёлнинг ёш қизларга ўхшаб, кўпинча енгсиз, хиёл калтароқ либослар кийиши, бўйнига ҳар хил арзонбаҳо мунчоқлар осиб олиши ғашимни келтирарди. Бироқ ҳам-

масидан ҳам унинг нигоҳлари совуқ эди. Бундоқ олиб қаралса, ёши ўтинқираб қолган аёлларнинг ёш қизларга шу хилда ёвқараш қилиши одатий ҳол. Бироқ аёл мен еб, у қуруқ қолгандай ўқрайиб тикиларди, бир нарсадан норози бўлган каби қошларини чимирар, ҳатто бурнини жийириб қўярмиди-ей. Баъзан шунчаки бепи-санд, лоқайд нигоҳ ташлар, бу лоқайдлик замирида аста-секин қандайдир маъхум ифода пайдо бўлар, шундай пайтлар аёл менга менсимайми-ей, ачишибми-ей қараётгандай туюлар ва бу иззат-нафсимга тегарди.

Аёлга бир марта ишим тушган ва шундан сўнг уни буткул ёмон кўриб қолгандим.

Одатда, биз, ёшлар уч-тўрт бор матбуотда чиқиб, бир жуфт мухлисга эга бўлиб олгач, жуда димоғимиз кўтарилиб кетади, фақатгина эътиборли жўрналларни кўнглимиз тусаби, газетани назарга илмай қўямиз. Бироқ жўрналлар санокли ва шу боис уларга йилда бир марта қатнашиш мумкин. Шу туфайли бир кунмас-бир кун албатта газетага ташриф буюришга тўғри келади. Мен ҳам шу тариқа аёл ишлайдиган газетага бир-икки кичикроқ машқларимни олиб бордим. Аёл мени совуқ-қина қаршилади, ҳикояларимга кўз қирини ташлаб, келгуси ҳафта хабар олишни айтди. Айтилган куни келсам, у ёзганларимни қўлига ҳам олмабди. Боласи бетоб бўлиб қолганини айтиб, яна бирор кундан кейин келишимни тайинлади. Келаси сафар ҳам у ҳикояларимни ўқимаган экан, бу гал иши кўплигидан қўли тегмаганини важ қилди. Тишимни тишимга қўйиб қайтиб кетдим. Учинчи бор келганимда, у ниҳоят қора қалам билан обдан «безалган» ҳикояларимни ўртага қўйиб, буларнинг қаерида қандай камчилиги бор, қаерини қай тарзда ўзгартириш керак, нималарни олиб, нималарни қўшиш ҳақида узундан-узоқ маъруза ўқиди, ҳатто яхши ёзиш учун кимлардан ўрнак олишимни, қайси адабларнинг асарларини ўқишим лозимлигини ҳам уқтириб ўтди.

Унинг хонасидан хуноб бўлиб қайтиб чиқдим. Ҳали бирон таҳририятдан ҳикояларимни қайтаришмаган эди. Баъзида қайтаришганда ҳам ўша жўяли, кўнглига оғир ботмайдиган маслаҳатлар берилар ва мен худди ҳикояларим нашр этилгандек суюниб уйимга келардим. Назаримда, бу аёл атай ғайирлик қилиб ҳикояларимни бўяб-бежаб ташлагандек, ижоддан кўнглимни қолдириш мақсадида сохта насихат қилгандек туюлар эди. Охирги сўзлари-ку очикдан-очик ерга уриш, камситишдан бўлак нарса эмасди. Ҳазабим қайнаб унга қасдма-қасд ҳикояларимни бир сатрини ҳам ўзгартирмай бошқа газетага олиб бориб бердим. Тез орада ҳикоялар газета саҳифасида босилиб чиқди. Бу ҳол менинг гумонларимни тасдиқлагандек бўлди.

Шу воқеадан сўнг мен аёл билан иложи борича тўқнаш келмасликка ҳаракат қилар, тасодифан учрашиб қолган пайтда ҳам кўриб кўрмасликка олиб ўтиб кетардим. Аммо у ҳақидаги ўйлар бир дам бўлса-да, менга тинчлик бермасди.

Негадир бу аёл менга ҳаётда ўрнини тополмаган, на ишда, на шахсий ҳаётда омади келган, шу боис барчага бирдек норози нигоҳ билан қаровчи кишини эслатарди. Баъзан унга раҳмим ҳам келарди.

Мана энди аёлнинг ўн йил аввалги суратига, ҳозиргина муаллифини танимай, завқ билан ўқиб чиққаним — шеърларига қараб ғалати аҳволни бошдан кечирардим. Мен мутлақо иқтидорсиз, адабиёт оламига адашиб кириб, ўралашиб юрган кимса деб ўйлаган аёл бир вақтлар қандай шеърлар ёзган экан. Уқиб туриб, одам кўз узолмай қолади. Лекин мени шеърдан кўра кўпроқ унинг сурати, суратдаги ёшлик жозибаси барқ уриб тур-

ган кўркем чеҳраси ўйлантириб қўйганди. Йўқ, мен бир пайтлар шундай чиройли бўлган аёлнинг бунчалик ўзгариб кетгани, бунчалар эрта кексайганидан ҳайратга тушмасдим. Чирой ўткинчи нарса, бунинг устига, ижод машаққатлари аёлларнинг чеҳрасига тез ажин солади. Мен буни олдиндан билар ва қай бир маънода бунга тайёр ҳам эдим.

Мени ўйга толдирган ҳол суратдаги аёлнинг табаскуми, ошқора мамнуният қалқиб турган чеҳраси эди. Ҳаётдан рози, эртанги кундан кўнгли тўқ, келажаги порлоқ эканига заррача шубҳа қилмайдиган кишининг юзида шундай ифодани кўриш мумкин. Бу табассум менга ўзга бир суратни, бир йил аввал худди шу жўрналда босилган ўзимнинг суратимни эслатди. Уша суратда мен ҳам худди шундай жилмайиб турардим. Шу ўй хаёлимга келганда, дафъатан, менга шундай туюлдики, гўё орадан йиллар ўтгач, қайсидир нотаниш қиз, эҳтимол мен каби бошловчи адиба, тасодифан эски жўрнални топиб олади ва менинг суратимга ачиниб қараб қолади... Наҳотки, мен ҳам бир кун келиб шу аёлдек...

Йўқ, йўқ! Истамайман бундай бўлишини! Миямга қаердан келди бундай хаёл?

Эски жўрнални илк бор қўлимга олганимда нотаниш муаллифларнинг суратларини хотиржам кўриб чиққандим, энди эса уни қайта варақлар эканман, ёш чеҳраларнинг мағрур нигоҳлари кўнглимга рутубатли ғашлик олиб кирарди. Бунча кўп бу нотаниш чеҳралар, бунчалар кўп... Ҳозир қаерда улар? Нега уларни танимайман? Манави ҳикоянинг муаллифи ҳозир қаерда? Қандай ташвишу ғам билан машғул? Наҳотки, ёзмай

қўйган бўлса? Ахир илк ҳикояси яхши эди, шу тариқа ёзаверганда у ҳам анави шоир каби элга танилиши мумкин эди-ку? Нима сабабдан ёзмай қўйди? Анави аёлнинг ўзи-чи? Суратдаги нигоҳи жуда кўп нарса ваъда қилган ўша аёлнинг ўзи бевақт сўнган юлдуздек қаёққа «ғойиб» бўлди? Ахир, у суратга тушаётган маҳали мен каби ўз истиқболига астойдил ишонган ва йиллар ўтиб кимдир ўзини омадсиз, толеи паст санашини — ҳеч қачон хаёлига келтирмагандир. Бошқа муаллифлар-чи? Гўё улар жўрналда бир марта чиқишнинг ўзи бир умрлик муваффақиятни таъминлайдигандек мағрур боқиб туришибди. Ҳозир ана шу суратларни кўрганларида ёшликдаги орзуларни эслаб юраклари ўртанмасмикин? Нега жим улар? Сабаби борми?

Инсонни орзусидан, мақсадидан йироқлаштирган икки-чикир ташвишлар кўп. Бошимда ҳар хил тахминлар қалашиб кетди, бироқ уларнинг ҳеч бирини тутиб қололмадим. Анави шоир-чи? Ахир турмуш ташвишлари, муаммолари уни ҳам четлаб ўтмагандир? Нега у четга чиқиб қолмади, ярим йўлда қолиб кетмади? Ахир у ҳам ижодни шу нотаниш муаллифлар қатори бошлаганди-ку!

Едимга яна ўзимнинг ва тенгдошларимнинг жўрналда бирин-кетин босилаётган суратлари тушди. Бизнинг тақдиримиз қандай кечаркин?

Меники-чи?

Жавоб излагандек аёлнинг ёшликдаги суратига тикилиб қолдим. Назаримда, суратдан менга аёл эмас, тақдирнинг ўзи огоҳлантирувчи нигоҳларини тикиб тургандек эди...

«ЕШЛИК» ҲАМ НОНИМИЗГА АЙЛАНДИ

Халқ таълими вазирлигидан бир қатор мутасаддилар яқинда ойнаи жаҳон орқали дарсликлар тайёрлаш жараёни қийин кечаётгани, тайёрлари ҳам ўртача нархи 25 сўм бўлгани боис китоб базаларида чанг босиб ётганини айтишди. Уларни сотиб олишга мактабларнинг маблағи йўқ эмиш. Маблағ қаёқдан бўлсин, дарслик сотиб оламан деган ҳар бир мактаб камида миллионер бўлиши зарур. Ушанда мутасаддилар ота-оналарга шу дарсликларни сотиб олишлар дея мурожаат қилишди. Бу, албатта, ҳали кўникмаган, боз устига аксарият ночор яшаётган оила эгаларига малол келади.

Бундан 4-5 йиллар муқаддам биз ўқитувчиларга бошқалар: «Сизларнинг касаларингизни Черненко оқартириб кетди.» — деб ҳазиллаштиришар эди. Ундан сўнг ҳам замон неча бор ўзгарди. Барибир, бошқаларга қийёслаганда

муаллимларнинг таъминоти жуда яхшиланди. Президентимиз И. А. Каримовга ҳам ташаккуримизни куну тун айтмоқдамиз.

Бизнинг Қўшработ туманимизда халқ маорифига эгтибор кейинги пайтларда тобора ортмоқда. Бунга туман раҳбарияти, шахсан ҳоким Яхшимурод Халиловнинг жонкуярлиги ҳам сабаб бўлмоқда. У киши туманимизга раҳбар бўлгандан буён кейинги уч йил ичида 1800 ўринли 12 та янги мактаб биноси қуриб ишга туширилди. Тағин 8 та 1360 ўринли мактаблар қурилиши давом эттириляпти. Бунинг учун 15000 дона шифер, яна қанча минглаб куб тахта-ю ёғочлар ажратилди. 1991 йилнинг январидан шу йил августига қадар 1,5 милён сўмлик қурилиш ишлари олиб борилди. Бу ишларнинг ҳаммаси Яхшимурод Халиловнинг ташаббуси билан бўляпти. Йўқса, туманимиз халқ маорифи учун ажратиладиган 200 минг сўм мактаблар қурилиши тугул, туман миқёсида

кўргазмали қуруллар учун ҳам етмас эди. Бир талай мактабларга электрон ҳисоблаш машиналари сотиб олинди.

«Ешлик»ка мактабда биз ўқитувчилар ҳаммамиз обуна бўляпмиз. Халқ маорифи бўлими мудури Маъмур Мусулмоновнинг таъкидлашича, бошқа барча мактабларда ҳам жўрналнингизга обуна бўлиш уюшқоқлик билан амалга ошириляпти.

Сизлардан бир илтимосимиз бор эди: агар иложини топсангизлар, илгариги «Ешлик» сериясида, биз адабиётчилар учун ҳали дарсликлар чоп этилгунча, қўлимизга тегадиган қилиб дастурдаги янги шоиру ёзувчиларнинг ҳаёти ва ижодидан намуналар тарзида китоб нашр қилсангизлар. Бу бизга тағин ҳам катта мадад бўлур эди.

Сайимбой ҲАРАОВ,
Қўшработ туманидаги
70-ўрта мактаб муаллими.

ЯНГИ ДАСТУР ТАШВИШЛАРИ

Ҳамма асрларда адабиёт миллатнинг маънавий қиёфасини кўзгу мисол ўзида акс эттириб келган. Давлатнинг миллий адабиётга, тилга муносабати миллатга муносабати демакдир. Биз салкам бир ярим асрлик мустамлака ҳаётимизда икки минг йиллик тарихга эга адабиётимизни фарзандларимизга эмин-эркин ўргата олмадик. Инқилобдан олдинги тарихимизни, тилимизни, адабиётимизни тарғиб қилиш имкониятларимиз чекланган эди. Мана бугун бошқа жумҳуриятлар қатори биз ҳам мустамлака асоратидан қутулиб, озодликка чиқдик. Бу озодлик бизга барча инсоний ҳуқуқлар қатори адабиётимиз тарихини фарзандларимизга тўлалигича ўргатиш ҳуқуқини ҳам ҳада қилди. Энди адабиётимизни қай тарзда ўргатиш ўзимизга боғлиқ. Ўзбекистон халқ таълими вазирлиги қошидаги жумҳурият ўқув методик марказида бир гуруҳ таниқли адабиётшунос олимлар томонидан умумтаълим мактабларида адабиёт ўқитиш дастури лойиҳасининг ишлаб чиқилиши ана шу мақсадда қўйилган дастлабки қадамлардан биридир. Ушбу дастур лойиҳасида олдинги ўқув дастурларидан фарқли равишда, ўқувчиларга адабиётимиз тарихини, халқ оғзаки ижодини чуқурроқ ўргатиш кўзда тутилган. Шу билан бирга қардош халқлар ва жаҳон адабиёти ҳам қисқача таништириб борилади.

Мазкур дастур ютуқлари билан бирга баъзи камчиликлардан ҳам холи эмас. Масалан, адабиёт ўқитишнинг биринчи босқичи — V—VIII синфларда адиблар ижоди хронологик тарзда берилмаган. Ушбу синфларда ёзувчи, шоирлар ижоди тўла ўрганилмай, асарлардан олинган парчалар ўқитилса-да, барибир тарихий изчилликка риоя қилиш керак эди. Масалан, VII синфда ёзувчилар ижодидан намуналар қўйидаги тартибда берилган: Чўлпон, Усмон Носир, Муҳаммад Али, Пиримқул Қодиров, Абдулла Қаҳҳор, Абдулла Қодирий ва ҳоказо. Ваҳоланки, бу ўринда мазкур адиблар яшаб ижод этган даврдан келиб чиқиб тартибни белгилаш керак эди.

Дастурда кўзга яққол чалинган камчиликлардан бири — жаҳон ва қардош халқлар адабиётига муносабат масаласидир. Жаҳон халқлари адабиётини Шекспир, Гёте, Байрон, Сервантес, Низомий, Фузулий, Пушкин, Достоевский, Лев Толстойларсиз тасаввур қилиш қийин. Дастурнинг бирор жойида юқоридаги алломалар номининг тилга олинмагани ажабланарли ҳол. Қардош халқлар адабиёти ҳақидаги тасаввурларимиз ҳам бугунги кунда ўзгарган. Биз қардош-қондош халқлар деганда туркий халқларни назарда тутамиз, шундай экан, барча туркий халқлар, хусусан бой адабиёт тарихига эга Туркия ва Озарбойжон адабиётининг нодир намуналари би-

лан ўқувчиларни албатта таништириш зарур эди. Бу нафақат ўқувчиларимизда, балки кўпчилигимизда унутилаёзган умумтуркий туйғуларнинг уйғонишига, умумтуркий онгнинг шаклланишига туртки бўлармиди?!

Дастур яратишда ўқувчиларнинг ёш хусусиятларини, психологиясини инобатга олмасдан кўнгилдагидай натижаларга эришиб бўлмайди. Шу нуқтаи назардан мазкур дастурда IX синф учун берилган программа, назаримизда, анча мураккаб. Бу программа балки адабиёт ўқитиш чуқурлаштирилган мактаблар учун қўл келар, лекин оддий мактаб ўқувчилари уни ўзлаштириши қийин.

Яна бир мулоҳаза. Дастурни кўздан кечирар экансиз, муаллифларнинг адабиётимиз тарихининг барча катта-кичик намоёндаларини қамраб олганлигини кўрамиз. Бу бир жиҳатдан яхши, албатта. Лекин мана шу кенг қамровлилик миллий сўз санъатимизни кўнгилдагидек ўқитишда жуда кўп қийинчиликлар туғдириши ҳам муқаррардир. Хусусан, XV—XX асрлар оралигидаги адабиётимизни ўқувчиларга ўргатишда биз классикларни саралаш йўлидан бормоғимиз мақсадга мувофиқдир. Бизнингча, мазкур беш асрлик адабиётимизни ўқитишда диққат-эғтиборни асосан, уч улуг сиймо — Навоий, Бобур, Машраб атрофида марказлаштириш, улар ижодини чуқурроқ ўргатиш айти мўддао бўларди. Зеро, миллий адабиёт тўғрисида сабоқ бериш даражаси таълим жараёнига кўп ижодкорлар жалб этилиши билан белгиланмайди. Энг муҳими, маданиятимиз тарихининг асосий йўналишларини умумлаштира билишда. Айтмоқчимизки, Навоий ижодининг чуқур ўратилиши умуман мумтоз адабиётимиз ҳақида тугал тасаввур бериш деган сўз. Биз бу билан бошқа ижодкорлар тилга олинмасин, демоқчи эмасмиз, албатта. Ёзувчилар ижодини ўрганишга соат ажратилганда ана шу ҳақиқат ёдда туриши кераклигини таъкидламоқчимиз, холос.

Жумҳуриятимизда янги дастурлар яратишга киришилгани жуда яхши, лекин дарсликларнинг ҳанузгача чоп этилмаётгани ўқувчиларни, энг асосийси, адабиёт ўқитувчиларини жуда қийин аҳволга солиб қўймоқда. Умуман, янги дастур тўғрисида барча адабиёт ўқитувчилари, тажрибали мутахассислар ўз мулоҳазаларини айтиши керак, деб ўйлаймиз.

С. Еқубова, М. Абдуваҳобова,
Собир Раҳимов ноҳияси, тил ва
адабиёт ўқитувчилари.

Муборак Мўминова

Шифокорларга

Майли, ёлгон сўзланг, тўғри сўз
Уқ мисоли тегса юракка.
Ёлгон деманг, бу ёлгонингиз
Хизмат қилса яхши тилакка.

Ҳайрат билан кўз очай тонглар,
Яхшиликка йўлай тушимни.
Майли ёлгон сўзланг, ва лекин,
Отиб қўйманг умид қушимни.

Касалхонада

Хаёлан номингни ёза бошлаيمان
Оплоқ хастахона деворларига.
Жавоб тополмасдан кўзим ёшлайман
Ҳаётнинг аёвсиз саволларига.

Билмайсан, камолнинг менга ҳам шодлик,
Ҳар сатринг кўнглимга суянчилигини.
Наҳотки сезмасдан ўтиб кетасан,
Умримни ёритган қуёшлигингни.

Бу қизнинг шеърларига ўқимасимдан бурун у ҳақда бир диёнатли одам сўзлаб берди, сўнг шеърларини ёддан ўқиди. Мени мутаассир қилган томони, аввало Муборакнинг тенгдошим эканлиги; биз алифбо китобларини латта қийгичларга солиб тўрт чақирим наридаги мактабга шитоб ила югуриб-елаётган кунларимизда Яккабоғнинг Имомёқуб қишлоғида гўдакликдан дардманд бир тенгқуримнинг отаси елкасида табибга қатнаб юргани; ёшликнинг сеҳрли шавқу завқларидан мосуво бир қизнинг дераза ортида мактаб болаларга ҳавас-ла термулиб туришию... ва, ниҳоят, тенгқур қизлар мактабни тугатиб, турли ёқларга тариқдай сочилиб кетгани, замон гилдирағига бириси юмшоқ курси ила, тағин униси бир этак бодаси ила тармашиб кегаётгани; ўшанда бу осойишта ҳовлининг бир осойишта хонасида Муборакнинг чақалоқиники сингари мусаффо юраги шеърга тўлиб бораётганлиги...

Эҳтимол, тўшакка михлаган дарднинг ўзи уни шоир қилгандир, балки бусиз ҳам истеъдодли шоира бўларди, ҳар нечук кўз ўнгимда истеъдодларига халқимиз аллақачон тан берган Рауф Аҳмедов, Зулфия Бобоевалардан кам бўлмаган етук ва жиддий шоира гавдаланди. Дард ҳам Оллоҳнинг неъматини, унинг ортида чекилган ҳасрат, демакки, ҳасрат маҳсули — ажиб шеърлар ҳам. Унинг неъматини.

Собир УНАР

Сен эртак айтасан болаларингга,
Митти юракларни ҳайратлар ютар.
Йигирманчи аср қаҳрамонлари,
Учар гиламларга мингашиб учар.
Сен эртак айтасан болаларингга,
Тоҳиру Зуҳролар муродга етар.
Қалбинг сандиғига тахланган дардлар,
Сен айтган эртакка қўшилиб кетар.
Сен эртак айтасан болаларингга,
Кичигинг кулади қиқир-қиқирлаб.
Умрингнинг ярмини ўтариб кетар,
Саноқсиз ташвишлар, икир-чикирлар.
Сен эртак айтасан болаларингга,
Кўзларинг йўлларга термулиб толган.
Ярадор қисматинг сен учун гўё
Энг буюк эртакка айланиб қолган.
Сен эртак айтасан болаларингга...
Бахтлидир гапларин юта билганлар.
Бу дунёда яшаб ўтар шодумон,
Ҳиссиз ва хаёлеиз ўта билганлар.

Сени кутдим. Эккан гулларим
Очилмади, босилиб кетди.
Сени кутдим, энг сўнги илинж
Автобусга осилиб кетди.
Сени кутдим, мен сени кутдим
Қора куним тонг бўлгунча то.
Сени кутдим, сабр косамга
Шароб эмас, қон тўлгунча то.
Сени кутдим. Куз. Мезонларнинг
Қўллари ҳам осмонга етди.
Сени кутдим, афтода руҳим
Сўнг ҳурларга қўшилиб кетди.
Сени кутдим, мен сени кутдим...

Умрим йўлин ёритди ишқ — нур,
Ишқ дардида улғайди дардим.
Майсалардан сўрадим мадад,
Тупроқ бўлди, ер бўлди қадрим.

Ҳасратларни сипқордим майдек,
Кўз ёшларим юзим ювмоқда.
Мен дунёга келдим фақат,
Ярай олдим сени севмоққа.

Кўрдим сенда олам поклигин,
Гуноҳингни ўрадим гулга.
Кўзларимни юмдим, ҳар кеч ғам,
Сўнг айланди бир ҳовуч кулга.

Мен биламан, сенинг қалбингда,
Шафқат деган бир гул ўсмоқда.
Ва бу гулнинг устидан тақдир,
Қара, кулим сочмоқда.

ОЛМАХОНДАН СЎРАНГ...

Сизга аввал маълум қилганимиздек, тахририятимизга Олмаҳон Тожибой қизи номини сўраб қарийб ўн беш мингдан зиёд мактуб келди. Мактублар оқими ҳали-вери тугагани йўқ. Олмаҳон бу сафар бахт ва турмуш тақдирлари тўғрисида сўралган хатларга жавоб беради. Бу — сизни «энди бошқаларни сарсон қилар экан-да» деган хулосага келтирмаслиги керак. У қурби етганча хатларга жавоб бермоқда. Бу йилдан ортган сўровларга, nasib бўлса, келаси йили ҳам жўрнал орқали ёки мактуб эгаларига жавобини маълум қилмоқчимиз. Хатларнинг маълум қисмига Олмаҳон яқин орада чоп этилажак ўзининг «Олмаҳон башорат қилади» номли китобида жавоб бермоқчи. Хуллас, азизлар, ҳали ноумид бўлманг, жўрналимиз саҳифаларини сонма-сон кузатиб боринг. Чунки Олмаҳоннинг ҳам, бизнинг ҳам Сиздан қарзимиз кўпайиб кетди...

Олмаҳон, бахт ва турмуш ҳақида сўраб ёзилган мактублар хатларнинг аксариятини ташкил этади. Уларнинг ҳаммаси ҳам сизга ўтинч билан мурожаат этишган. Кимдир ўз севганига эриша оладими-йўқми, яна қайси бири турмуш можаролари, тагин бири бефарзандликдан... ҳасрат, ҳасрат. Мисол учун Сирдарё шаҳридаги педагогика билим юртида таҳсил олаётган Наима исмли қиз мактуб йўллаган. Хўш, айтинг-чи, у қиз севган йигитига етишадими?

— Минг афсус, бу дугонам севганига етишмайди, шекилли. Йигитнинг ота-онаси норозилик билдиради. Бошқа йигитга турмушга чиқади. Йигит ўзидан уч ёш катта. Улар уч нафар фарзанд кўриб, осойишта ҳаёт кечиршади.

Жиззах вилояти Зарбдор туманининг бир хўжалигида яшовчи Нодира исмли аёл безовта қияпти.

Ўзингиз топинг, у бахтидан сўраяптими, тахтиданми?

— Кўзлари айтиб турибди, тахт нима керак бу аёлга.

— Бахтиданми бўлмаса?

— Албатта. Хўш, бу аёлга никоҳ ўқитилар чоғда банд тушибди, йўли бойланибди. Уйига сизмайди, қаёққадир бош олиб кетгиси келади. Турмуш ўртоғини ёқтирмайди. Буларни турмуши яхшиланишига кўзим етмайди. Икки йилдан сўнг бошқа йигитга турмушга чиқиб, йўли очилади.

Гагарин туманига қарашли «Правда» давлат хўжалигида истиқомат қилувчи Комила деган қиз хат ёзяпти: «Олмаҳон опа...»

— Бўлди, давомини ўқиб ўтирманг. Комилахоннинг яқин кунларда бахти очилади. Ўз қариндошига турмушга чиқади. Момоси хислатли ўтган киши экан. Ўша кишининг руҳларини шод қилсин.

Бахт қайғуси қизларни қанчалик изтиробга солса, йигитларни ҳам шунчалик ўйлантиради. Шу боис барча йигитларни бирваракайига бевафога чиқариш ўринсиз. Буни сизнинг номингизга хат йўллаётган бўйдоқларнинг дил изҳоридан билиб олиш мумкин. Жумладан, Самарқанд шаҳрининг Охунбобоев кўчасида яшовчи Аброр деган йигит илинж билан «Мен ҳам сева оламанми? Севганимни учрата оламанми?» деб сўрабди.

— Севги ҳар бир инсоннинг қалбида қачонлардир пайдо бўлиши турган гап. Аброржон ўз севгилисини учратади. Фақат сал кечроқ. Шунинг учун умидсизликка тушиб ўтирмасин.

Мана бу хат мазмуни эса тамоман унинг акси: хотин эрини сира ёқтирмайди, у билан яшаш жонига теккан, ҳаёти шу тарзда давом этаверса, ўз жонига қасд қилишга ҳам тайёр. Хатни Сурхондарё вилоя-

тининг Жарқўрғон туманидан Н-л деган келинчак ёзган.

— Синглим, оғир бўлинг. Ўзингизга суиқасд қилиш ҳақида асло ўйламанг. Бу — оғир гуноҳ. Эрингизни севмасангиз, шу даражага бориб етиш керакми? «Бир кам дунё» деганлар, ҳеч кимнинг ҳам ҳаёти тўқис эмас. Мен сизнинг ҳаётигизда ёруғ кунларни кўряпман. Яхши мусулмон табибга учранг. Эрингизга ҳам шуни маслаҳат беринг.

«Мен аввал ўқишга киришим керак, турмуш қуриш ҳақида ҳам кўп ўйлайман, бахтим очилармикин».

— Бу хат Бухородан эмасми?

— Ҳа, топдингиз, Қоракўл шаҳрининг Ибн Сино кўчасидан Н. исмли қиз ёзган.

— Жуда кўнгли очик экан бу синглимининг. Бир марта ўқишга киролмай қайтган экан. Худо хоҳласа, бу йил ҳам ҳаракат қилса, киради ўқишга. Бахт йўли ҳам равон. Учта азиз жойни зиёрат қилсин. Айниқса, сешанба кунлари бомдода туриб, Оллоҳдан илтижо қилсин — мушкуллари осон бўлади.

Олмаҳон, қўлимдаги илтимосномалар эгаларининг дардлари турли хил. Пахтачи туманидан бир синглимиз ўз келажаги ҳақида маълумот сўровидан ташқари сочи тўкилаверишидан нолиган. Бирор маслаҳат беринг.

— Биласизми, бу киши соч толасини увол қилган, яъни оёқ остига ташлаган. Бундан буён урфимизга зид иш қилмасин. Давоси: бошини пиёзнинг сувига ювин. Сўнгра қатиққа туз солиб сочини чайсин. Бошига қўй думбасини боғласа, сочини тагин ҳам мустақам қилади. Синглимининг эса келажаги порлоқ. Бўлажак жуфти ҳалоли олис шаҳарда ўқийди. Оқ халатли касб эгаси бўлмоқчи.

Биласиз, Олмаҳон, фарзандсизлик дарди энг ёмон дард. Лекин афсуски, юртдошларимиз орасида унга чалинганлар ниҳоятда кўп эканлиги сизнинг номингизга келаётган шу хилдаги хатлардан маълум бўлмоқда. Уратепанинг Жарқўрғон қишлоғидан Н. деган келинчакнинг мактуби ҳам айни мазмунда.

— Очик айтиш ўнғайсиз бўлсаям аён бўлганини сўзлай: бу кишининг аёллик қувури йўлида берклик бор. Лекин, сезяпманки, фарзанд кўради. Чамаси бир йилдан сўнг. Балки эртароқ. Бунинг учун қирқ марта массаж олиши керак (қувур йўлларига). Исирик, маргансовка ҳамда тузни сувга қўшиб ваннада чўмилсин.

Мана бу хатни эса Фарғонанинг Ермазор қишлоғидан А-р исмли йигит ёзапти. У киши, чамаси, ўзини жуда омадсиз ҳис қилади.

— Ўзини тузук ҳис қилмайди ростданам. Хотини билан ҳам муносабати яхши эмас. Кейинги пайтларда ҳаётга иштиёқи камайган. Саломатлигидан ҳам кўп нолийди. Бир кўзининг қорачиги каттарган. Бу, ёшлигида, нотўғри уқолдан бўлган.

Маслаҳатим: қўйнинг кўзини кўп есин. Ирим қилсин. Шохизиндани зиёрат қилсин.

Юртдошингиз — Турсунзода шаҳридан 19 ёшли қиз безовта қилапти. Исми Зулҳумор.

— Бу қиз кичкиналигида баданига доғ тушган. Шундан кўп диққат бўлади, келажагини ўйлаб си-

қилади. Даволаш йўли: оқ илоннинг ёғини баданига суради, кўлвор илонни шўрва қилиб ичади. Бухоро вилоятидаги Учқудуқ деган жойни биларсиз. Ўша ернинг сувига ювинсин. Оллоҳ шифо ато қилсин.

Тошкентнинг Себзор даҳасидан Зухро исмли келинчак дардмандлигидан, сўнгра турмуш тақдиридан нолиб ёзибди.

— Зухрохон опа, ҳали айтганимдай бу дунёи қўтирнинг доим бири кам, диққат бўлаверманг, камкўстсиз ёлғиз Оллоҳнинг ўзи.

Фарзандини оёқости қилиб кетган зотга ҳам Худонинг айтган жазоси бордир.. Опажон, нимасини айтай, кўзларингиз ожизлигиними, юрагингиз хасталигиними... Молнинг юраги билан қонлаб қоқтиринг. Яхши табибнинг маслаҳатини олинг. Учта муқаддас гўшани зиёрат айланг. Ғам чекманг, Худо денг, ҳаммаси яхши бўлади.

Олтинсой туманидан Асомиддин А. ўгли деган киши бефарзандликдан нолийди. Ўзи ва турмуш ўртоғининг суратини юборган.

— Асомиддин аканинг эрлик безларида шамоллаш бор. Чумчук, бедана, каптар гўштидан тановул қилишни маслаҳат бераман. Худо хоҳласа, фарзандли бўлишади.

Пастдарғомнинг Чапаев кўчасидан Н. исмли синглимиз ёзибди: «Олмаҳон опа, мен қайси билимгоҳга кириб ўқийман, севган йигитимга турмушга чиқаманми?»

— Ўзингиз шўх, жаҳлингиз тез, чиройли кийинишни хуш кўраркансиз. Катталарнинг гапига кўпам киравермас экансиз. Техникумга ўқишга кирасиз. Иккита йигит билан ахду паймон қиласиз-у, лекин учинчи, босқа бир йигитга турмушга чиқасиз. Худо бахтингизни берсин.

Чироқчи туманидан Б. М. деган қиз хат ёзибди. Мана сурати. Айтинг-чи, бу синглингизнинг дарди нима экан?

— Ўзини ташлаворадиган хасталиги бор экан. Онги ўзи орзу қилган даражада эмас. Синглимининг бахти сал кечроқ очилади. Бунинг учун уч марта дин йўлида ирим қилдиради. Чоршанба кунини мачитга таом тарқатади. Йўли очилади.

Хоразм вилоятининг Шовот туманидан Р. Ҳалимаҳон отли қиз сизни йўқлабди. «*Матбуотга биринчи марта ишим тушиб, хат ёзаётган ва ижобий жавобини иштиқ кутаётган оддий бир қишлоқи қизман. Жавоб ололсам, сизлардан қанчалар миннатдор бўлардим. Менинг расмимни Олмаҳон опага кўрсатиб, келажак ҳаётим ҳақида сўраб йўриқлар. Сабаби, ҳали шу вақтгача ўз орзуларимга етиша олмадим. Илтимос, хатимни ташлаб юборманлар*».

— Албатта, биз ҳеч кимнинг мактубини ташлаб юбормоқчи эмасмиз. Худойим имкон берсаю ҳаммасига бир йўла жавоб берсам. Ахир ҳамманинг дарди бор. Бирор зотнинг менга ҳазиллашиб ёзган хатини кўрмаганман. Дарвоқе, Ҳалимаҳон ҳақида. У кишининг жаҳли тез, ўз билганидан қолмайдиган, ўзгаларга қулогини тутгиси келмайдиган феъли бор экан. Севган йигитидан узоқлашган. Худо йўлига бир қон чиқарсин. Бир қатор кийимларини гадоёга ташласин. Яхши муслима бўлишга ҳаракат қилсин. Мушкуллари қушойиш топади.

Вафо Файзулло

КОИННОТ СОҒИНГАН ХАЛҚ

Қадрли муштарийлар!

Сизга ваъда берганимиздек, «Тилсимли дунё бу...» рукини остида бу сонда коинотчи Абдурашид Отахонов мўъжизалари билан танишасиз. Унинг суҳбатини оласиз.

Фазо сўнгсиз бўлганидек унинг қулфига калит урилмаган жумбоқлари ҳам шунчалик туганмасдир. Шу боис бу рукини остида асрорли самовот ҳақидаги қизиқарли ҳикоя ва дил олар мулоқотлар жўрналимизнинг келгуси йил сонларида ҳам давом этади.

Бир кеча бандаси (Муҳаммад)ни унга Ўз оят— мўъжизаларимиздан кўрсатиш учун (Маккадаги) Масжид-ал-Ҳаромдан (Қуддусдаги) Биз — (оллох) атрофини барокатли қилиб қўйган Масжид-ал-Ақсолга сайир қилдирган пок зотдир. Дарҳақиқат, у эшитгувчи, кўргувчи зотдир. (Куръон, ал-Исро сураси)

Расулудллоҳ айтадилар: «Бир кеча Масжид-ал-Ҳаромда эканман, баногоҳ ҳузуримга Жаброил «Буроқ» исмли отни етаклаб келди ва мени ўша отга миндириб самога олиб чиқиб кетди».

Ҳадис.

Болалик. Бир хотира...

Қатикфуруш бола-ю... ..коинот ўртасида қандай яқинлик бўлиши мумкин? Абдурашид бозорчиликдан бўшаса, бир қўтан қўйларига ўт юлиб, барг шилиб келиш билан овора эди. Орада онаси тикиб берган латта жилдни елкасига осиб мактабга ҳам бориб келарди. Қушлар ўтарди, ўтарди...

Отасини ҳисобга олмаса унинг қизиқишу ўқишига биров эътибор бермасди. Аъло баҳога ўқиса нима бўлибди?! Бунақа болалар бир этак, ҳаммасига маҳлиё бўлаверса, ўзларининг «сут берадиган» ташвишлари бир ёқда қолиб кетади...

Тўққизинчида ўқиб юрганида бу ўткинчи ҳаёт манзарасини бир ҳодиса бузди. Отаси унга камзул-шим олиб берди. Одамлар уни шу уст-боши билан танидилар. Бу таниқлилиқ унинг ўзига ҳам ёқиб қолди. Пўрим кийим кўнглини кўтариб, ўзлаштириши тенгдошлариникидан юқорилигини гўё кўрсатиб турарди. У камзул-шимни ўрни битиргандаям қанда қилмай кийди. Тошкентга ўқишга кетаётганларида ювилаверганидан оҳори-кейти қолган кийим ўрнига онаси тикиб берган одми янги шалварни кийиб ол деганига ҳам кўнмади. Унинг ўрлигини билган отаси қистаб ўтирмади. Ўғлининг хоҳишича йўлга чиқишди. Кейин ҳаммаси эсдан чиқиб кетганда... Алоқа институтига ҳужжат топширган Абдурашид имтиҳонда ҳаммадан юқори кўрсаткичга эришди. Институт ректори «Ўзи қанақа бола экан», дея унга бир разм солмоқчи бўлди.

Абдурашид ўша шимида кириб борди. Фақат энди уни иложсизликдан кийиб юрар, шимининг икки тиззаси ўрни аллақачон пўтоси чиқиб, йиртилиб қолганди. Жулдур ичида Юлдузни кўрган илмгоҳ раҳбарининг эти жимирлаб кетди... У истеъдодни хорлик балосидан қутқазмоқчи бўлибми, Ленинград электротехника олий илмгоҳи, радиотехника куллиётига йўлланма билан жўнатди.

Синчи адашмаганди. У ўқиш билан бирга Ленинград физика-техника академиясида илмий иш олиб борди. Олий илмгоҳни имтиёзли диплом билан яқунлагач, Ленинграддаги Бутуниттифоқ телевидение институтида, Москва ахборот ва тасвир узатиш илмгоҳида ўзини асир этган соҳага шўнғиди. Коинот билан боғланиш ҳаваси уни ўз домига тортиди. 1967 йилдан хизмат жойини Тошкентга, «Кибернетика» илмий ишлаб чиқариш бирлашмасига кўчирди. Ойнаижаҳон тасвири ва космик алоқаларни такомиллаштириш лабораториясида нонини

териби юрди. (Ҳозир шу лаборатория бошлиғи).

Бироқ бўзчининг моксидек қўнимсиз, тез-тез Ленинград ва Москвага бориб келар, Бойқўнғирга чопарди. Шу билан бирга коинот, фазогирлик тажрибаси бўйича энг юксак ютуққа эришган етти давлатнинг кейинги 12 йиллик хулосаларини бир бошдан ўрганиб чиқди. Бунинг риёзатини олим одамгина ҳис қилади. Ушанга фазогирларга тасвир узатиш, ойнаижаҳондаги кўрсатувлар биргина оқ-қора рангда эди. У бунинг рангли тасвир узатадиган ускунасини яратди. Натижада унинг ихтироси боис тарихда биринчи бор «Салют-Союз» орбитал комплексига ер сатҳидан туриб рангли тасвир узатилди. Бу ихтироси учун А. Отахонов Урта Осиёлик фазошунослар ичиди биринчи бўлиб Ю. Гагарин номидаги медалга сазовор бўлди. Жаҳондаги нуфузли уламо ўртасида салоҳияти тан олинган Абдурашид Отахонов ҳозирда техника фанлари доктори, Москвадаги Халқаро фанлар академиясининг мухбир аъзоси, яна бир қанча кашфиётлари эвазига С. П. Королёв, М. В. Келдиш номидаги ва «Коинот асри 25 йиллиги» каби қимматли медаллар соҳибидир.

Куз кунларининг бирида Абдурашид ака Отахоновнинг суҳбатини олдик.

Мухбир: — Абдурашид ака, мана, сиз олим одамсиз. Иқтидорингизга собиқ Иттифоқ ва дунёнинг мана-ман деган уламси тан берган. Кашфиётларингиз турмушни яхшилашда анча-мунча фойдаси теккан. Лекин мени кўпроқ инсоний яшаш қизиқтиради. Сиз ҳам фақат кашфиётларингиздан масрур ҳолда умргузоронлик қилмагандирсиз? Олимлик фожиаси нима?

А. О: — Ўзбек учун кадрон тупроғидан узоқлашининг ўзи фожа. Кўксимда соғинч деган яра бор. Менинг ҳам қарийб 30 йилим ҳижратда кечди. Уқишга кириб, синфдош дўстлардан ажралдим. Фан кетидан югуриш тўй-маъракада улар билан бирга бўлмоқ бахтидан айирди. Айниқса, ота-онамга арзирли бир ёрдамим тегмагани жуда аламли мен учун. Ахир улар нега фарзанд ўстиришди?! Кейин шу олимлик — тинч турмаганлигим учун аёлим ҳам озмунча азият чекмади. Устмас-уст фарзанд кўрдик денг (6 ўғил, 1 қизимиз бор). Уларга қараш, ўстириш ўз-ўзидан бўлмайди. Буёқда менинг дарди-сарим. Бугун Тошкентда бўлсам, эртага аллақерга чопиб қоламан. У ёқда неча кунлар қолиб кетишимга тўғри келади. Мен ўзимча, у ўзича қийналади. Бу аҳволнинг бир умрга чўзилишини нима деб атаса бўлади?!

М: — Жаҳон тилига кўчган олимларимиз ҳеч тилимиздан тушмайди: ибн Сино, Беруний, Ал-Хоразмий, Улугбек, Али Қушчи... Гоҳида уларнинг тақдири ҳақида ўйлаб, ажабтовур хаёлларга бораман: уларни жаҳоншумул қилган ўша жаҳонгашталигу дарбадарлик жафоси эмасмикан?! Биргина Исмоил ал-Бухорий тақдирини олайлик. У ўз кўнглича билим олиш учун умрининг асосий қисмини қурбон қилди, кўп вақт ватандан йироқда яшади. Муҳаддислик йўлида барча захматларга чидади. Бир муддат Муҳаммад алайҳис-салом мақбараси ёнида истиқомат қилиб, энг кўп ва хўб ҳадис тўплади. Тўплаганларини саралаб эса ўзининг «Ал жомий ас-саҳиҳ» («Ишончли тўплам») китобига тартиб берди. Бу китоб Ислоом оламида Қурьони каримдан кейин энг табаррук тўплам ҳисобланади. Бу сўнгсиз азоби эвазига ватандошимиз муҳад-

дислар пешвоси даражасига кўтарилди... Ҳозир ҳамма ҳам бу «хору зор»ликни танлайвермаслиги... Яна билмадим?

А. О: — Фикрингизга қўшилиш мумкин. Бизда фидойилар сийраклашиб кетди. Бироқ замон гардиши билан совет даврида ўрис бўлмаган миллатлардан чиқадиган тенгсиз истеъодлар олдида бошқача ғовлар, тўсиқлар ҳам ясаб қўйилди. Мақсадларини энди-энди англагандай бўламан. Ушга миллатлардан ҳақиқатни яшириш, уларни асосий, муҳим бўлган ишларга яқинлаштирмаслик бўлган. Ўзимнинг бу йўлда чеккан азобларимни эсласам, юрагим орқага тортиб кетади. «Истеъодди бўлса нима қилибди? Жа қобилияти тошиб кетган бўлса, пахтаси ҳақида ўйласин. Аср буюклиги — космос тадқиқотини унга ким қўйибди?!» Пихини ёрган қарашларда қалқиб юрган бу кинояни ошқора кўрардим. Илк ихтиром яралганига 2 йил ўтса-да, биров биров бир тузук фикр билдирмади. Ундан умидимни узиб, шу машамаларни унутай дедим-да, Кубага кетдим. Гавана дорилфунунида испан тилида сабоқ бериб юрдим. Бир ярим йиллар ўтгандан кейингина Москвадан қоғоз борди. «Ихтиронгиз фазода синаб кўрилади, келинг». Дорилфунунда қолинг, катта бойликка эга бўласиз, дейишларига қарамасдан, ҳеч нарсани ўйла-масдан қайтдим. Бироқ ишимни яна икки йилга сургалашди. Орада қанча вақтимни, соғлигимни йўқотдим.

М: — Виз армонли халқмиз. Шу пайтгача негадир ўзбеклар орасидан фазогирлар етишиб чиқмаган...

А. О: — Юқоридаги гапимдан ҳам йигирма милёндан ортиқ бир миллат нега фазогирсиз эканлиги сабабини тасаввур қилса, тушунса бўлади... Менинг ўзим ҳам коинотга чиқишни ҳавас қилганман. Афсуски, вақтида бошқа ишларга ангал бўлиб қолдим. Кейин эса кеч эди. Фазогир бўлмоқ учун ҳаракатни жуда эрта бошлаш керак экан. Умидсиз шайтон. Энди барча умид бу соҳага ҳавасманд ҳозирги ўспириллардан.

Дарвоқе орамиздан фазогир чиқмаган бўлса-да, космонавтика соҳасида катта обрў-этиборга сазовор бўлганлар бор. Шулардан бири ўзбек олими, дўстим Дамир Холиқовни айтиш мумкин. У кўп йиллардан буён Москвадаги Парвоз Марказий бошқармаси бошлиғи ўринбосари вазифасида хизмат қилади.

М: — Очиғи, яқингача фазогирлару коинот тадқиқи бўйича ишлаётганларнинг обрўи зўр эди. Бир оғиз расмий ахборотни ўқисак-да, уларни тинч-лигимиз посбони деб билардик. Қарангки, ҳаммаси ўзгариб кетди. Собиқ СССР давлати давридаги кўп ишлар қатори бунақа кўриқбонлик ҳам керак-сиздай туюлиб қолди. Яна бозор иқтисодиёти, мустақиллик деган одамларнинг шиддати фазога термулишни хотирдан кўтариб, меҳр, иштиёқни бугдойзор далаларга буриб юборяпти.

А. О: — Сизни тушундим. Сосиалистик ва капиталистик жамиятларга бўлинган дунёда фазо кемаларининг қиладиган энг катта ишлари бир-бирларининг ҳарбий истеҳкомларига кўз-қулоқлик эди. Давр ўзгариб, мисли кўрилмаган бир салтанат парчаланиб, совуқ уруш хавфи ортга чекинди. Уртадаги адоватлардан воз кечилди. Лекин хас-хашакни супурганда фан эришган ютуқларни ҳам бирга қўшиб супуриб юбормаслик керак-да...

М: — Фаросатсиз фаррошлик қутлуғ мозийни ҳам улоқтирмоқчи бўлади. Улоқтириб бўлармикан, билмайди. Яна ўша «чекинган хавф ҳақида билгим

келади. Ундан тўла ҳолимизми?

А. О: — Ҳали бунақа тўхтамга келиш қийин. Хавф бошимиз устидан қиличини олиб, қинига солиб қўйган мисолидир. Масалан АҚШнинг «Трай-дент» аталмиш ҳарбий фазовий учқучлари қандай яралган бўлса, шундайлигича тайёр турибди. Агар улардан бирови беҳос портласа ер шарида қиёмат кўпади.

М: — Бунақа талафотлардан худо асрасин! ХХI асрда фазогирлар қандай ажабтовур, ҳайратомуз ишларни қилишади. Шундан гапиринг?

А. О: — Бошқа сайёраларга бориб келиш режалари аллақачон тузиб чиқилган. (Шулардан бири — Марс сайёраси сафарига ҳозирча қаршиман. Чунки бу жуда катта харажатни талаб этади.) Иқтисодимиз яхшиланиши билан бу режаларни амалга оширишга киришилади. Кўпи билан 50 йилдан кейин Марс, Зухра сайёраларига йўловчилар ҳам бориб келиши имкони туғилади.

М: — Янгича сайру томоша асри бошланарканда.

А. О: — Кўпам ундай эмас. Бу сафарлар ўз навбатида ҳаётимизни янада фаровонлаштириш учун ёрдамга келади. Масалан, энг яқин сайёраларда бир қанча ноёб ва қимматли элемент-моддалар борлиги аниқланган. Улар аҳамияти жиҳатидан ернинг олтинидан ҳам юқори туради. Уларни сайёрамизга келтириб, фойдалансак ёмон эмас-да.

М: — Шундай фан докторлари ҳам борки, уларнинг «кашфиёти» халққа зигирча ҳам фойда бермайди. Мустақил юрт ўзини тиклаётган бир пайтда шахсан ўзингиз унга қандай фойдангиз тега олади?

А. О: — 70-йиллар бошида қилган бир ихтиром эвазига бир канал орқали ойнаижаҳоннинг икки кўрсатувини бирваракайига олиб бериш мумкин бўлганди. Бу билан давлатнинг анча-мунча пули иқтисод қилинган. Шунга ўхшаш (ҳозирча сир) ихтироларим йўқ эмас. Қизиқиб йўқласалар, енг шимариб ишга киришаман.

М: — Шубҳасиз шундай кунлар келади. Озод қўшниларимиздан ўрганиш бошлангани, илми — удабауронлар изланаётгани бундан дарак беради.

А. О: — Адашмасам, Туркияга бўлган интилиш ва қизиқишларимизни назарда тутиб гапиряпсиз. Лекин шундай гапларни ҳам эшитяпманки, куйишни ҳам, кулишни ҳам билмай қоласиз. Гуё Ўзбекистон барча соҳада Туркия иқтисодий ва фан-техника йўналишини қабул қилиб, ривожланармиш. Бу тўғри эмас. Тижоратчиликда Туркиядан ўрганса бўлади. Бироқ фан-техникани эгаллашда эътиборни Ғарб ва Шарқий Осиёнинг кучли, ривожланган давлатларига қаратиш керак. Кези келса, Туркия бир қанча жабҳаларда тажриба ва илми биздан ўрганса кам бўлмайди...

М: Сафарга отланаётган экансиз. Қимматли вақтингизни олиб, яна сизни саволга тутиб туролмайман. Қисқа бўлса-да мазмунли суҳбатингиз учун ташаккур. Омадингизни берсин.

Маматқул Жўраев

ТЎНҒИЧ— ЕМҒИР ТИНДИРУВЧИ

- Анчайин гапми ёки ҳақиқат?
- Нега энди тўнғич бола?
- «Туман боғлаш»
- «Қора ёмғир» ва «қора қўғирчоқ»

Туркий халқлар табиат ҳодисаларини жонлан-тириб тасаввур қилганликлари учун атрофимизни ўраб олган моддий оламга таъсир ўтказиб, уни инсон измига бўйсиндириш мумкин, деб ўйлашган. Шу аснода табиат билан сирли равишда мулоқотга киришишнинг магиявий ёки турли жодугарлик амаллари ўйлаб топилган. Қурғоқчилик бўлганда худо берган оби раҳмат экин-тикинни қуриб бораётган Бобо деҳқон учун нечоғлик мўътабар бўлса, айни ҳосилни йиғиштириб оламан деб турганида ёки эрта кўкламда Она-заминга барака уруғи қадайдиган пайтда бевақт ёққан ёмғир шунчалик ташвиш келтирган. Осмонда булут пайдо бўлганини кўрган одамлар бемаврид ёғин-сочиннинг олдини олишга, сеҳр-жоду, руҳий таъсир ёрдамида ёмғирни ёғдирмасликка, булутларни тарқатишга ҳаракат қилганлар. Сўз сеҳрининг ғаройиб мўъжизасига ишонган одамлар бевақт ёғажак ёғин-сочиннинг олдини олиш билан боғлиқ қатор ирим-сирим ва эътиқодларни,

афсун ва айтимларни яратишган. Бухоро вилоятининг Олот ноҳиясидаги Қумкашон қишлоғида истиқомат қилувчи, 1927 йилда туғилган Ойпара момо Мурод қизининг айтишларича, илгарилари кўк юзини қора булут қоплаб, ёмғирдан дарак берувчи намчил эпкин эса бошласа, шу яқин кунларда тўй-маърака қилишни ният қилганлар ёки экин-тикин эсмоқчи бўлганлар узоқ чўзиладиган намгарчилик ташвишларининг олдини олиш мақсадида оиланинг тўнғич боласини бошяланг ҳолда ҳовлига чиқариб қўйиб:

*Ёгма, ёгма, ёгма, ёмғир,
Елғиз оғам чўлдадир.
Беллари тилла камарли,
Савдогарим йўлдадир.*

*Қайт булут, қайтгин, булут,
Қирлар томон кетгин, булут.
Тўнғичимнинг тўни йўқдир,
Тўхтамай йитгин, булут, —*

дея қўшиқлар айтишар экан. Шундай ирим қилинса, гўё булут тарқалиб, ёмғир салгина себалаб ўтиб кетаркан.

Бундай айтим ва қўшиқлар билан табиатга мурожаат қилиш анъанаси туркий халқларнинг, деярли, барчасида учрайди. Масалан, қирғизларнинг тасаввурига кўра ёмғирларнинг икки тури бўлади: осмоннинг ҳамма ёғини қоп-қора булутлар қоплаб, кучли ёмғир ёғса, бу «қора ёмғир» дейилади. Агар осмоннинг бир томони очик бўлиб, булутлар сийрак бўлса ва ёғин салгина себалаб ўтса, буни «ўткун», яъни «сўқир ёмғир» дейдилар. Овулининг устидан ана шундай «сўқир ёмғир» булути сузиб ўтаётганлигини кўрган киши осмонга қараб:

*Ўткун, ўткун, ўтга чоп,
Қора сувга етиб чоп.
Бизнинг уй қалқон бўлсин,
Қалмоқнинг уйи толқон бўлсин! —*

дейди.

Ёмғирнинг олдини олишга қаратилган айтим ва афсунлар қачонлардир табиатга сирли таъсир ўтказа олувчи қудрат соҳиблари томонидан ижро этилган. Даврлар ўтиши билан элимизда бундай қобилиятли кишилар — ёмғир ёғдирувчи ва тиндирувчи, булутни қайтарувчи афсунгарлар камайиб кетган, муайян маросимлар чоғида улар томонидан ижро этилган айтимлар ҳам халқ орасида оммалашиб кетган. Булутни қайтариш ёки ёғин-сочиннинг олдини олиш маросими тарихан алоҳида қобилиятли афсунгарлар ёки ядочилар томонидан ўтказилган бўлиб, бу анъана кейинчалик нуқулган.

Халқимиз орасида ёмғирни тўхтатиш билан алоқадор талайгина ирим-сирим ва айтимлар ҳозиргача сақланиб қолган. Олот ноҳиясидаги Навоий номли жамоа хўжалиги ҳудудидаги Қассоббаёт қишлоғида яшовчи 60 яшар Тугма момо Жума қизидан 1989 йилда ёзиб олинган маълумотларга қараганда, бир неча кун сурункасига ёғингарчилик бўладиган пайтларда одамлар қора қўғирчоқ ясаб, ёмғир тўхтатиш маросимини ўтказишган экан. Бунинг учун қамишдан кичкина қўғирчоқ ясаб, оқ

мато бўлакларини қозонкуяга белаб, қоп-қора рангли «либос» кийдирадилар ва уни уйнинг қибла томонга қараган деворига қистириб қўядилар. Қора қўғирчоқни деворга қистирган момо ёш оилалардан бирининг тўнғич боласини ташқарига олиб чиқади-да, орқасини очиб, уй атрофини уч марта айлантириб:

*Онамнинг тўнғичиман,
Кети яланғочиман,
Қозоннинг қирғичиман,
Ёмғирни тиндиргувчиман! —*

дейди ва боланинг орқасига уч марта шапатилаб қўяди.

Ёмғир тўхтатиш учун «қора қўғирчоқ» ясаш анъанаси бу маросимни аجدодларимизнинг кўхна эътиқодларига боғлайдиган муҳим ришталардан биридир. Ўтмишда деҳқонлар ёмғир чақириш маросимида ёғин-сочин маъбудлари ва руҳлари шарафига қурбонлик ҳам қилишган. Ёмғир «Эга»ларининг мададига, эҳсонига кўз тиккан қадимги коҳинлар кўпинча кекса одамларни қурбон қилишганга ўхшайди. Кейинчалик одамларни қурбон қилиш анъанаси ўзгариб, руҳларга аталган киши ўрнига унинг бирор буюми ёки ўша одам тимсоли деб тасаввур қилинган ҳайкалча ёки қўғирчоқларни бахшида қилиш удуми келиб чиққан. Демак, «Қора қўғирчоқ» ёғин-сочин эгалари шарафига қурбонлик қилинган одам рамзидир.

Энди қўғирчоқнинг ранги масаласига келсак, биринчидан, узоқ давом этадиган ёғин «қора ёмғир» деб аталгани босе қўғирчоқни ҳам шундай рангда тасаввур қилишган. Иккинчидан, қадимда ёмғирни тиндириш маросимида ёғин-сочин «эга»лари билан бир қаторда қурғоқчилик келтирган руҳларга ҳам мурожаат қилинган. Аждодларимизнинг бебаҳо ижоди «Авесто» талқинларига кўра оқ от қиёфасидаги ёғин-сочин ва ҳосилдорлик тимсоли Тиштирия қора от кўринишидаги қурғоқчилик рамзи ёвуз Апаушага қарши доимий кураш олиб борар эмиш. Ёмғир тиндириш маросимларида қўлланилувчи магик восита — қўғирчоқнинг қора тусда бўлиши боболаримизнинг қурғоқчилик руҳлари тўғрисидаги қадимий эътиқодлари асосида юзага келган анъанадир.

Худди шунга ўхшаш удум Помир ва Езгуломда яшовчи тожикларнинг ёмғир тиндириш маросимларида ҳам қайд қилинган. Улар 20—30 см. узунликдаги қамишдан қўғирчоқ ясаб, либослар кийдиришади ва юзининг ярмини қозон қораси билан бўяб, уни одамлар оёғи етмайдиган тозароқ жойга, масалан, ҳайдалган дала ўртасига ўрнатиб қўядилар. Гўё ёмғирдан ивиб кетган «кампир»га худонинг раҳми келиб, ёмғирини тўхтатар, ҳаво очилиб кетармиш.

Ёмғир тўхтатиш маросимининг тўнғич бола шахси билан боғлиқ бўлган кўриниши Қоракўл-Олот воҳасида сақланиб қолган. Қоракўлликлар ёмғир кўп ёққанда, оиладаги тўнғич бола уй атрофини уч марта айланиб чиқиб; «Онамнинг тўнғичиман, ёмғирни тиндиргувчиман!» — деса, ҳаво очилиб кетади, деб ирим қиладилар. Ёмғир тўхтатиш иримларининг сумалак пишириш билан боғлиқ кўринишлари ҳам мавжуд. Қоракўл ноҳиясидаги «Бухоро» жамоа

хўжалигидаги Вахм қишлоғида яшовчи Дурсун Ураева билан 1986 йилда суҳбатлашганимизда, ёмғир тиндириш ҳақида гоят қизиқарли бир маълумотни эшитган эдим: эрта кўкламда сумалак пишираётганда осмонга булут келиб, ҳавонинг авзойи бузулса-ю, ёмғир томчилай бошласа, оилада тўнғич фарзанд бўлган болани сумалакнинг дошқозони атрофидан уч марта айлантириб, кафғир билан орқасига уч марта уриб:

*Онамнинг тўнғичиман,
Қозоннинг қирғичиман,
Ёмғирни тиндиргувчиман,
Тин, тин ёмғир, тин, ёмғир!*

*Булутларни дундараман¹,
Ёмғирни тиндираман,
Сумалакни сундираман²,
Тин, тин ёмғир, тин, ёмғир! —*

дейишаркан. Кўринадики, ўзбекларнинг ёмғир тиндириш билан боғлиқ қарашларида тўнғич боланинг сеҳрли қудратига алоҳида эътибор берилади. Хўш, онадан бош фарзанд бўлиб туғилган болада қандай мўъжизавий куч борки, ёмғир тиндириш учун иккинчи ёки кейинги болалар эмас, айнан тўнғич уй атрофидан айлантирилади?

Маълум бўлишича, табиат ҳодисаларига сирли таъсир ўтказишга қаратилган магик маросим ва ирим-сиримларда тўнғич болага алоҳида диққат қилиш анъанаси Урта Осий ва Кавказда яшовчи бир қанча халқлар фольклор учун муштарак ҳодиса экан. Масалан, Озарбойжоннинг шимолий-шарқий ноҳияларида кенг тарқалган анъанага кўра, бир неча кун тинимсиз ёмғир ёрса, онасининг тўнғичи бўлган қизалоқ ҳовлига чиқади-да, қўлидаги илға бир неча тугун солиб туриб, шундай қўшиқ айтади:

*Мен онамнинг илкиси,
Оғзи қора тулкиси,
Агар қуёш чиқмаса,
Маҳшаргача боғласи.*

Бу удум «туман боғлаш» деб аталади. Агар оиланинг тўнғич боласи ўғил бўлса, у ҳовлига чиқади-да, болтанинг тигини тепага қаратиб қўйиб:

*Мен онамнинг илкиси,
Оғзи қора тулкиси,
Вулутларни тўсарман,
Бу ёмғирни кесарман. —*

дейди.

Айрим озар қишлоқларида эса ёмғир тўхтатиш билан боғлиқ бу қадимий маросим, деярли, унутилиб кетган бўлиб, унинг қўшиқ ва айтимлари болалар ўйин фольклоридагина сақланиб қолган, холос. Удумшунос Д. Бағиров томонидан таҳлил қилинган «Мен-тўнғичман» ўйини ана шундай айтимлар асосида пайдо бўлган. Агар бир неча кун сурункали ёмғир ёғиб, кечга томон тинса-ю, булутлар тарқаб, кўкда биринчи юлдуз милтираб кўринса, қишлоқ болалари тўпланишиб «Мен-тўнғичман» ўйинини ўтказишади. Болалар давра олиб турадилар, оиласида тўнғич бўлган бола эса:

*Мен онамнинг илкиси,
Оғзи қора тулкиси,
Юлдуз, сени боғларман.*

*Тўрт томонинг доғларман,
Агар ҳар кеч чиқмасанг,
Маҳшаргача боғларман! —*

деб қўшиқ айтади. Гўё шундан кейин ёгин-сочинли кунлар тугаб, эртаси тонгданоқ қуёш чарақлаб чиқар эмиш.

Ёмғир тиндиришнинг худди шундай усули қорачой-болқар фольклорида ҳам учрайди. Т. Ҳ. Ҳожиёвнинг ёзишича, ёзги пичан ўрими пайтида кучли жала қуйиб, сел келиш хавфи туғилса, ёмғирни тиндириш учун маҳсус маросим ўтказиларкан. Овулдаги энг гўзал ҳамда онасининг тўнғичи бўлган қизни дарё бўйига олиб борадилар. Қиз соҳил бўйлаб юриб, қуйидагича хитоб қилади:

*Мен тўнғичман, тўнғичман,
Тўнғич бетим очарман,
Туманларни сочарман,
Қуёшни излаб юриб,
Ёмғирлардан қочарман!*

Ёмғир тиндириш маросимларида оиланинг тўнғич фарзандининг иштирок этиши аجدодларимизнинг қадимий мифологик эътиқодларига боғланади. Анъанага кўра, тўнғич бола омадли, яъни давлатбоши саналган. Ҳатто бош фарзанднинг нияти холис, унинг ҳар қандай илтижоси сўзсиз ижобат бўлади, деган гап ҳам бор. Оролбўйида яшаган қадимги турк қавмларининг ғарбга силжиши натижасида ёмғир тиндириш маросимининг тўнғич образи билан боғлиқ намунаси ҳам Хазар денгизи орти вилоятларига етиб борган.

Ўзбек халқ ёмғир тиндириш маросимлари ва ирим-сиримларида дунё томонларининг рамзий маъноларига ҳам алоҳида эътибор берилар экан. «Қора ёмғир»ни тўхтатиш учун ясалган «қора қўғирчоқ» уйнинг қибла томонига қистириб қўйилгани сингари тўй куни ёққан ёмғирни тиндириш учун ирим қилиб кунботарга қараган деворга кўзгу осадилар. Бундай эътиқодий қарашлар аجدодларимизнинг дунё томонлари тўғрисидаги мифологик тасаввурлари замирида шаклланган.

Халқимиз қиблани ёмғир манбаи, ёгин-сочин «эга»лари макони деб ўйлаганлиги учун ўша томонга қараган деворга ойна осиб, ёмғир «юбуровчи»лардан унинг тинишини сўраб, мурожаат қилганлар. Ҳатто «қибладан шамол турса, қўш камалак чиқса, ёмғир ёғади» деган иримлар ҳам бор.

Хуллас, ёмғир тиндириш маросимининг тўнғич бола билан алоқадор айтим ва аломатлари Қоракўл воҳасида нисбатан тугал ҳолда сақланиб қолганлиги эътиборга молик ҳодиса бўлиб, қачонлардир оммавий тарзда бажарилган магик амаллару афсунларнинг асрлар оша бизгача етиб келган ноёб намуналари ҳисобланади. Ана шу афсун матнлари аждодларимизнинг ёмғир тиндириш маросими бадий-эстетик жиҳатдан ҳам ниҳоятда гўзал ва баркамол бўлганлигидан дарак беради.

¹ Дундармоқ — буриб юбормоқ.

² Сундирмоқ — чўзмоқ, аралаштирмоқ.

Файзулла Қиличев:

ҚАРОҚЧИЛАР БОСҚИН УЮШТИРГАНДИ

- «Ҳеч кимни аяманг, дўппосланг, қаманг!..»
- Юҳо ёппасига ютаман дейди
- Олий жазо: маҳкум ким-у, ижрочи кимлар?
- Ким кўп ўмарари пойгаси
- Худкушликка шароит яратувчилар

— Файзулла ака, Сиз ўша машъум воқеалар, ноҳақликлар, зўравонликларнинг гувоҳи бўлгансиз. Уларга бугунги ўлчовлар билан қандай баҳо берасиз? Умуман, Гдлян ва Иванов қатағони қанча юртдошларимизнинг ёстиғини қуритди? Ҳаммаси бўлиб қанча киши жиноий жавобгарликка тортилган?

— Сизу бизни болалигимиздан «алвасти», «олабўжи» деган аллақандай махлуқларни айтиб қўрқитишар, ваҳимадан титраб-қақшардик. Гдлян, Иванов деганда ҳам ана шу махлуқлар номини эшитгандек халқимиз безиллайдиган бўлиб қолган. Уларнинг қилмишлари ҳақида шунчалик кўп айтилди, ёзилдики, яна такрорлайвериш кўпчиликнинг дардини қўзғайди, ярасини тирнайди. Модомики, савол қўйилган экан, жавоб беришга ҳаракат қиламан. Ўша, даҳшатли 1983 йилнинг ёзида мен Сурхондарё вилоятида ишлар эдим. Вухорода катта пул билан ВХСС ходими Аҳад Музаффаров қўлга олинганлигини эшитдик. Сўнг бу иш томир ота бошлаганидан хабар етиб борди. 1984 йилда мени Тошкентга, республика прокуратураси тергов бошқармасига раҳбар этиб ишга ўтказишди. Бу ерга келгач, очиб айтганда «ёнаётган ўрмон»га тушиб қолганимни англадим. Бутурлин ва Гайданов деганлар маҳаллий кадрларни зор қақшатаётганига гувоҳ бўлдим. Уларнинг сиёсати, мақсади, умумлаштириб айтганда, «Ўзбекистонда «инқилоб» қилиш, халқимизга қонун кучини, марказ қудратини кўрсатиш, ўзбекларнинг «кўзини очиб қўйиш»дан иборат эди. Айни пайтда марказ «Вухоро иши»га Гдлян ва Иванов бошлиқ, Наманган вилоятида бошланган «Одиловлар иши»га Сви́дерский бошлиқ, терговчилар дея олмайман, тўғрироғи, қароқчилар

гуруҳларини ташлаган эди. Бир вақтнинг ўзида Бутурлин «ташаббуси» билан «пахта ишлари штаби» деб номланган махсус тармоқ ташкил қилиниб, у ҳатто Магадандану Мурманскдан ҳам юзлаб «пахта иши» «усталари»ни Ўзбекистонга юбора бошлаган эди. Прокуратура ари уясидек ғувилларди. Бу ерда республика раҳбарлари, халқ ва давлат оёқ учиде кўрсатилар, топшириқларда «ҳеч кимни аяманг, қаманг, отинг» деган руҳ ҳукмрон эди.

Бир куни Бутурлин кенгаш ўтказаетиб, «Ўзбекистонда қонун ҳам, уни амалга ошириш тартиблари ҳам чириб кетган», деб қолди. Мен (ҳайъат аъзоси эдим) бунга чидаб туролмадим. Чунки собиқ СССРнинг қаерида аҳвол қандай эканлигидан унча-мунча хабарим бор эди. «Ўртоқ Бутурлин, мумкин бўлса, бизга қонунчилик намунани йўлга қўйилган бирор ўлка, ҳеч бўлмаса, бирор бурчакни кўрсатсангиз. Яхшиси Кремл ёки СССР прокуратураси жойлашган районга юбора қолинг, ҳалолликни ўрганиб келайлик», дедим. Бу сўзимни эшитганлар тирик, ҳозир Тошкентда яшаб, ишлаб юришибди. Бутурлиннинг ҳам, ҳайъат аъзоларининг (деярли барчаси «десантчилар» эди) ҳам нафаси ичига тушиб кетди. Сўзимдан алам ва нафрат иси анқиб турган эди-да. Сўнг ҳайқиреқлар бошланди. «Сизларга тажриба ўргатиш учун эмас, янгилаш учун келганмиз», деди у дағдага билан.

Орадан бир-икки кун ўтгач, Гайданов ҳузурига бир иш билан кирдим. Унинг столидаги қоғозлар орасида бир ҳужжат сарлавҳасига кўзим тушиб қолди. «Ўзбекистоннинг обрўли ва таъсири кучли шахслари» («Влиятельные люди и авторитеты республики»). Гап орасида «Бу қандай рўйхат?» деб сўраб қолибман. Гайдановнинг ранги ўчиб кетди. Дарҳол ҳужжатларни яширган бўлди. «Сенга алоқаси йўқ ишга бурнингни суқма» («Не суй нос, куда ненадо») деди жигибийрон бўлиб. Бундай рўйхатлар нима учун тузилганига сўнгроқ ақлим етди... Улар айбдор бўлишлари шарт эмасди. Улар обрўли ва таниқли бўлгани учун ҳам жазога маҳкум эдилар. Жиноят тиркаш эса...

«Мана, Эркин Юсуповга ҳам чиқдик, яқинда у ҳам тугайди», деди бир куни Гайданов дабдурустдан. Унинг бу сўзи ҳалигача қулоғим остида эшитил-

гандай бўлади, тиржайган башараси ҳам кўз олдимда тургандек... Мен буларни нега айтяпман? Сабаб шуки, сиз «Гдлян ва Иванов қатағони» деб савол қўйдингиз. Мен бўлиб ўтган фожияни фақат уларнинг номи билангина боғлай олмайман. Қатағон Қизил Москванинг навбатдаги қонли хуружи, ёппасига ютаман деб, юҳодек кутуриб турган сиёсат меваси эди...

Масалан, расмий маълумотларда Гдлян ва Ивановнинг 200 кишилик шайкаси жами 69 кишини қамаганлиги қайд этилган. Бу ёлғонга ким ҳам ишонарди. Улар ҳар бир тумандан юзлаб одамларни қамашган. Жуда кўплар оила аъзолари, қариндош-уруғлари билан «чоҳ»га ташланганини ким билмайди? Қанча юртдошларимизнинг қурбон бўлгани масаласида фақат қамалган ва жавобгарликка тортилганларни ҳисобга олсак, мавҳумликда қоламиз. Бунда «занжир реакция»си иш кўрсатганини унутмаслик керак. Мен қамалмаган, лекин зўғум остида ўзини ўлдириш даражасига етказилган ўнлаб одамларни биламан. Бир одамнинг (масалан, Абдувоҳид Каримов) ўнлаб оила аъзолари ҳам қамалган, таҳқирланган эди. Улардан қанча-қанчаси турли оғир дардларга чалинди. Майиб-мажруҳ бўлиб қолди. Оилалари бузилди. Ишдан ва ўқишдан ҳайдалиб, қувғинга олинди. Қон босими ошиб ёки қанд касалига мубтало бўлганлар, юрак тутқаноғидан жон берганларни санаб бўлармиди?

— Энг олий жазага ҳукм қилинганлар неча киши эди. Улар кимлар? Олий ҳукм чиқараётганда суд нималарга асосланган эди?

— «Десантчилар» қатағон даврида Москов «сценарий»си билан олий жазо — ўлимга ҳукм қилинганлар кўп эмас. Бухоро вилояти ички ишлар бошқармаси ОБХСС хизматининг собиқ бошлиғи А. Музаффаров, Бухоро шаҳар савдо ташкилотининг собиқ бошлиғи Қудратов, Бухоро вилояти Компартия кўмитасининг собиқ биринчи котиби А. Каримов ва... собиқ республика пахтачилик саноати вазири В. Усмоновлар. Суд органлари улар устидан бундай ҳукми имзолаган пайтда, асло соғлом фикрга эмас, қонунга эмас, балки террорчиларнинг сохта обрў, шон-шараф олиш учун ўтказган ташқи таъсир ва таъйиқларига, ўзга миллат вакиллари пасткашларча ҳақоратлашдан бошқа нарсага асосланмаган. Масалан, Музаффаров ва Қудратовлар иши бўйича давлат айбловини қўллаган СССР Бош прокурори вакили А. Овчарова шундай гувоҳлик беради: «Суд ҳайъати ҳам, мена ҳам Гдлян чизиб берган йўлдан чиқиб кетолмас эдик. У дастлабки терговдаёқ айбланувчиларга «ўз ҳукмини» эълон қилиб қўйган, ана шу ҳукм чиқарилишини талаб қиларди. Очикчасига таъйиқ ва қўрқитув тўхтамасди. У айтган жазони бериш, шон-шарафларга буркалиш... ёки судланувчилар сафидан жой олиш... бошқа йўл йўқ эди. Буни латифаларда ҳам учратмайсиз. Биласизми, Гдлян кабилар мисоли қўрқинчли бир туш эди». Мана, суд нималарга асосланган...

— Усмоновга чиқарилган ҳукм қачон, қаерда, ким томонидан ижро этилган? Собиқ Ўзбекистон ССРнинг суд ва бажарувчи органлари ҳам шундай ҳукм чиқариш, уни ижро этиши мумкинмиди?

— Ваҳоб Усмонов, жойлари жаннатда бўлсин, ўлим ҳукми чиқарилгандан сўнг қатл этилган ягона шахсдир. Қаерда ва ким томонидан ҳукм ижро этилгани эмас, балки унинг шошмашошарлик билан, тезликда йўқ қилинганлиги муҳим деб ўйлайман.

Мен бу куюнчак инсонни қамалишидан бирмунча илгари Сурхондарёда кўрганман, суҳбатлашганман. Пахта тайёрлаш ташвишлари билан борганда (1983 йил) мен вилоят прокурори вазифасини бажариб турган эдим. Усмонов ҳақида, унинг аянчли тақдири тўғрисида, менимча, алоҳида суҳбат, фикрлашув зарур. Фақат бир нарсага тўхталиш лозимки, Усмонов отиб юборилганда ўша «пахта иш»лари давом этаётган эди ва у киши мазкур ишлар сўнгига етгунча кўп керак бўларди. Нега тез отиб юборишганини фақат тахмин қилиш мумкин. Менимча, унинг Марказ режалари тагидан «туйнук» очиши ҳавфи туғилган. Унинг ишини ўрганиш учун республика суд-тергов идоралари Московга ҳамон мурожаат қилмоқда. Лекин негадир рад жавоби берилмоқда. Мен куни кеча республика прокуратураси раҳбарлигига шу борада мурожаат қилдим. Ҳамон «дело»ни беришмапти. Олий суд раиси эса, Московнинг «дело»даги ҳар варақ учун пул тўлаб кўчирма олиб бериш шартини қўяётганини гапирди. Демак, биргина йўл — ҳукуматлараро алоқа воситасида Усмонов «дело»сини Марказдан олиш мумкин.

Ўзбекистон ССРнинг амалдаги қонунлари бўйича, фуқароларнинг республика ҳудудида содир этган жинояти учун фақат Ўзбекистон судлари ҳукм чиқаришга ҳақли эди. Бошқа бирор судга бундай ваколат берилмаган. Эътибор қилинг, Украина ёки Россия судлари ўз республикаси номидан ўзбекистонлик фуқарони, ўз давлати — Ўзбекистонда содир этган иши устидан ҳукм чиқариб, уни ижро этиб ўтирса... Бундай қонунсизлик фақат собиқ «сосябонимиз» — СССРгагина хос эди.

— Қатағонлар даврида қанча маблаг марказга «оқиб» кетгани ҳисоб-китоб қилинганми?

— Олиб кетилган маблағнинг ҳисоб-китоби йўқ, бўлмаган ҳам. Албатта, жинойи ишлар бўйича ҳужжат қилиниб, олинган пуллар ва мулкни қайсидир маънода ҳисобласа бўлади. Адашмасам, 35—40 миллион атрофида сўз юритилган эди. (Бу ҳозирги ўлчовда миллиардлардир). Лекин олиб кетилган бойликнинг юздан бир қисмигина ҳужжатлаштирилган. Қолгани эса осонгина талаб кетилган. Бунинг устига, олинган поралар, магазин ва базалардан шилинган автомашиналар, видеомагнитофонлар, ноёб товарлар, кийим-кечаклар, 400—500 кишининг тинимсиз жўнатмалари ҳисобга олинса, аҳ-ҳе, қанча кўп бўлади... «Десант»чиларнинг қилмишлари, Гдлян тўдасининг деярли барча туманларда, Свицерский тўдасининг Наманганда, Вутурлин, Гайданов ва улар «дум»ларининг жойлардаги ўмаришлари ҳақида ишониб бўлмайдиган даражадаги гапларни айтиб беришадими, бу талашларни ҳисоб-китоб қиламан десангиз, умрингиз етмайди.

— «Десант»чиларга маҳаллий ҳуқуқ-тартибот органлари қандай «ёрдам» кўрсатганлар? Уларга қарши чиққанлар ҳам бўлганми ҳеч?

— Тан олиш керак, бу даврда маҳаллий ҳуқуқ-тартибот органларининг фақат номи қолган эди, ҳолос. Амалда уларни ўша «десант»чилар бошқаришар, жилов улар қўлида эди. Уларни қўллаб-қувватлашда маҳаллий партия ва ҳукумат раҳбарлари намуна бўларди. Қолганлар эса, уларга эргашарди. Уз тинчини ўйлаб, ҳаммани сотадиганлар ҳам оз эмасди.

Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашининг «пахта иши» бўйича тузган махсус комиссиясига бошчилик қилган И. Жўрабеков: «Ислом Каримов»

«пахта иш»ларидаги адолатни тиклаш масаласини дастлаб муҳокамага олиб чиққанида айрим кимсаларнинг ор-номусдан қизариб, қўллари титраб кетганини кўрганман», деб бежиз айтмаган. («Совет Ўзбекистони», 1991 йил 19 март.) Уша салобатли даргоҳда анойилар эмас, балким баланд мартабали, масъул шахслар ишлаганини эътиборга оلسак, «қўллари титраб кетган»лар «десантчи»ларни фаол қўллаб-қувватлаганлар эканини, улар ҳамон катта лавозимларни эгаллаб ўтирганини билиб оламиз.

«Десантчи»ларга қарши чиққанлар ҳам бўлганми, деган саволга жавоб бериш қийин. Тўғри, миллионлаб ўзбекистонликлар уларга асло хайрихоҳ бўлмаган. Лекин «ишинг бош қозига тушса, дардингни худога айт» қабилидан бошқа йўл ҳам, чора ҳам ҳеч кимда йўқ эди. Ўзимга келсам, Гдлянчиларнинг мақсадини тушуниб қолган кунимдан бошлаб (1984 йилнинг боши) уларга очиқ қарши чиққанман. Бу нимадан иборат? Мунозараларда уларга қарши фикр айтиш, ноқонуний ишлар бўлаётганини таъкидлаш ва уқтиришга уриниш каби ҳаракатлар эди. Гдлян, Вутурлин, Гайданов, Тошкент шаҳар прокурори Филиппенков ва яна бир неча раҳбар террорчилар билан қаттиқ мунозарага борганмиз. Марказқўмда, кенгайтирилган партия йиғилишида, ҳатто «Гайданов каби ноинсофлар билан бир эшикдан кириб чиқшдан номус қилаяпман» деб айтгандим. Бу сўзларни ҳозир бутун жамоамиз тасдиқлайди. Усатовнинг ишдан олинишини сўраганимдан сўнг қанча тазйиқларни бошдан кечирдим. Мени ҳам илинтириш учун бутун ҳаётимни текширишаётганларини билардим. Хайриятки, бирор «тугун» тополмадилар. Мен нари борса, 2—3 йилда ҳаммаси ойдинлашади, ким ҳақ, ким ноҳақ, маълум бўлади деб ҳисоблардим. Оқибатни эса, мана, кўриб турибсиз. Бу сўзларни айтишдан мақсадим, тирноқча бўлсин, ўзимни қаҳрамон қилиб кўрсатиш эмас. Чунки бу гаплар аллақачон кўпчиликка аён. Мақсадим ҳақгўй одамлар ҳам кам бўлмай, минглаб топилганини таъкидлаб ўтишдир.

— Қашқадарё вилояти партия кўмитасининг собиқ биринчи котиби Р. Ғойипов, Бухоро вилояти партия кўмитаси биринчи котиби А. Каримовларнинг ўлими борасида бугун нималар дейиш мумкин? Ш. Рашидовнинг ўлимини ҳам шу машъум воқеалар билан боғловчи миш-мишлар юради. Уларда бирор асос борми?

— Тўғриси айтсам, улар ўлимига тегишли расмий ҳужжатлар билан таниш эмасман. Фақат айрим фактларни фикран қиёслаб, ўз мулоҳазамни билдиришим мумкин. Рўзмат Ғойиповнинг ўз жонига қасд қилгани рост. Бу ҳодиса унинг оила аъзолари кўзи олдида рўй берган. Лекин Гдлян ва унинг гумашталари, қамоққа тушишидан анча илгари, Ғойиповга тезда ҳибсага олиниши, уни қариганда даҳшатли қийноқлар кутаётгани, болаларининг таржимаи ҳолида «отаси судланган» деган қора тамга умрбод қолиши ҳақида саркофбининг ўзига шама қилиб туришгани ҳам маълум. Устига устак, Ғойиповни қамоққа олиш жами қонун ва меъёрлардан четлаб ўтилган ҳолда амалга оширилган. Қамоққа олингани эълон қилингандан сўнг ҳам, Ғойиповнинг бемалол алоҳида бир хонага кириб, ўз жонига қасд қилиши учун атайлаб йўл қўйиб берилган. Бу эса уштирилган қотиллик билан баробар. Шу боис хулоса қиламанки, Гдлянга (балки ундан ҳам юқоридаги кимгадир) Ғойиповни тирик қамоққа олиб, тергов қилиш мутлақо ноқулай ва зарарли бўлган.

Ғойипов тажрибали партия ва давлат арбоби сифатида марказнинг кўп сир-асроридан хабардор бўлиб, ҳибсда, сўнгроқ судда ҳам уларнинг асл башарасини фош қилиб қўйиши мумкин эди. Қуйидаги факт ҳам ушбу хулосанинг тўғрилигини кўрсатади. Ички ишлар вазирининг биринчи ўринбосари Давидов ҳам Московдаги ҳукумат идораларининг сиёсатидан кенг хабардор бўлган. Уларнинг йўриғига юрмагач, вазифасидан бўшатиб, қурол ва мундирдан ҳам маҳрум қилишди. Қамоққа олишга ҳам ҳозирлик кўрилган. Лекин икки ой мобайнида мутасил уни қора тақдир кутаётгани, оиласи чекадиган азоблар ҳақида огоҳлантириб туришган. У хасталаниб қолгач, касалхонада бўш ўринлар етишмаслигига қарамай, бир ўзини алоҳида хонага ётқизиб, битта тўппончасини иккита қилиб қайтариб беришади! Виласиз ахир, бу нима дегани... Мен унинг ўлим олдидан ёзган хатини ўқиганман. Фактлар уни ўз жонига қасд қилишга ундаб, бунга қулай шароит яратиб берилганини кўрсатади. Сўнг, бу материаллар, ҳужжатлар қаерда йўқолиб кетди, беҳабарман.

Айрим юсак мартабали шахсларнинг ўлимига келсак, бу раҳматли одамларни ҳам ўз ажали билан кетди деб бўлмайди. Саксонинчи йиллар бошидаги тазйиқлар, турли иғвою бўҳтонлар, Ўзбекистонга нисбатан тинимсиз тиш гичирлатишлар бардам ва тетик Шароф Рашидовнинг соғлиғига путур етказмаслиги мумкин эмасди. А. Каримовнинг ёш жонига зомин бўлишгани эса ҳеч қандай исбот ва гувоҳлик талаб қилинмайдиган факт. Бундай жиноятларни, афсуски, қонун тилида қотиллик дейилмайди. Қонуний жазо ҳам белгиланмаган.

— Суҳбат сўнгида жўрналхонларимизга айтадиган сўзингиз...

— Оллоҳдан уларга тансиҳатлик, хотиржамлик тилайман. Шу икки неъматда тириклик бахти жамланган. Мустақиллик байроғи ҳилпираётган, ўз мадҳиямиз куйланаётган: бир даврда аҳил ва бирдам бўлайлик. Қалби сўқир ва «эшак мия еган»лардан қутулайлик, яъни ҳаммамизга эркин фикрлаш, ўқиш ва уқиш, мунофиқликдан холи бўлиш насиб этсин...

ТАҲРИРИЯТДАН:

Маҳтарам журналхон!

Мазкур руқн остида келгуси йил ҳам мунтазам равишда қизиқарли мақолалар чоп этиш ниятидамиз. Энди макон ва замон доирасида унча узоққа кетмай, яқин йилларда кўрилган фожиали воқеалар сил-силасини, хусусан, «пахта иши», «қўйиб ёзишлар» базонасида Ўзбекистоннинг обрўли раҳбар ходимлари ёппасига қатагон этилган, қурбон бўлган йилларга «қайтиб иш кўриш» умидимиз бор. Сиз бу мавзуда шу кунгача ҳам анча кўп мақолалар ўқигансиз. Лекин биз уларни такрорламасликка ваъда берамиз. Биз асосий эътиборни қатагоннинг қандай ташкил этилгани, унинг амалга оширишга шиддат берган омилар, қурбон бўлганлар қисматидаги шу кунгача айтилмай, сир бўлиб келган айрим ҳал қилувчи жиҳатларга қаратамиз. Бу ишда бизга Ўзбекистон Республикаси прокуратурасининг бўлим бошлиғи, адлия катта маслаҳатчиси, ёзувчи ва публицист Файзулла Қиличев ёрдам қўлини чўзмоқдалар.

АДОЛФ ГИТЛЕРНИНГ ЭНГ СЎНГГИ СИРИ

- «Ҳайлайманки, Гитлер ҳали тирик, қаердадир яшириниб юрибди».
- Гувоҳларнинг кўпчилиги ўқ товушини эшитганлар.
- Гитлери яқиндан биладиган хонимлар норозилиги.
- 1978 йилги нацистлар учрашувида у қатнашганми?!

1945 йил май ойининг бошларида шўро кўшинларининг Берлиндаги вакили Гитлер ва Ева Брауннинг куйиб кетган жасадлари топилганини маълум қилди. Англия ва АҚШ ҳарбийлари ўз иттифоқчиларидан бу топилгани зудлик билан намоён этишни сўрадилар. Шўро томони нимагадир бу илтимосни бажаришдан бўйин товлади.

Иосиф Сталин 26 май куни Хопкинс билан учрашиб, унга: «Ҳайлайманки, Гитлер ҳали тирик, қаердадир яшириниб юрибди», деди. «Гитлер ва унинг гушталари Японияга жўнаб қолган бўлса, ажабмас», — қўшиб қўйди у яна. Берлиндаги ўрис кўшинлари қўмондони маршал Жуков иттифоқчи армиялар раҳбарларига Гитлернинг мурдаси топилганига заррача шубҳа қилмаслигини бир неча марта айтган эди.

Аммо 9 июн куни у ҳам бутун дунёни таажжубда қолдириб: «Гитлернинг чиндан ҳам вафот этганига аниқ ишонч йўқ», деб баёнот берди. Орадан бир неча кун ўтиб, генерал Дуайт Эйзенхауэр билан суҳбатлашаркан, у яна шу сўзларини такрорлади. Эйзенхауэр эса Парижда бўлган матбуот конференциясида ўзи ҳам шу фикрда эканини таъкидлаб ўтди.

Ажабланарли жойи йўқки, ана шундай баёнотлардан сўнг, 1945 йилнинг куз ойларига бориб, Гитлер ва Ева Браун жуда сирли равишда жон сақлаб қолганлари ҳақида миш-мишлар авж олиб кетди. Гўё иккаласини деярли ҳар куни ер курагининг турли бурчакларида — Аргентина, Испания, Бовария, Италия, Панама ва бошқа жойларда «кўриб» қолишарди. Англия ва АҚШ изқуварлари ишида катта қийинчилик туғилди. Шўро томони уларни ўз қўл остидаги ерларга ўтказмай қўйди. Британиялик Хью Тревор-Ропер ва америкалик Майкл Мусманно асосан, шартли гувоҳликлар билан чекланишга мажбур бўлдилар. Улар иттифоқчиларга асир тушган Эрих Кемпка, Артур Аксман, котибалар Траудл Юнге ва Герда Кристиан, Геринг, Шпеер, Борманнинг котибаси Элза Крюгер ҳамда Ева Брауннинг ота-онасини сўроқ қилдилар. Булардан фақат Кемпка, Юнге, Аксман, Кригер ва Кристианлар Рейхнинг сўнгги кунларида бункер ичкарасида бўлишганди холос. Уларнинг гувоҳликларида жуда кўп қарама-қаршиликлар бор эди. Масалан, Кемпка фюрер кабинетидан тўшпонадан ўқ узилганини эшитдим деса, у билан ёнма-ён турган Аксман

ҳеч қандай ўқ товушини эшитмаганини айтади...

Изқуварлар қўлга киритган энг муҳим нарсаси — Адолф Гитлернинг 3 нусадада кўчирилган васиятномаси эди. Бу, албатта, ўз ҳолича жуда эътиборли ҳужжат, аммо барибир Гитлер ўлимига исбот бўла олмасди. Шундай бўлишига қарамай, ҳар иккала изқувар ҳам бир тўхтамага келишди — Гитлер бункердан вафот этган. Бундай хулосага сабаб шу эдики, улар 30 апрелдан кейин Гитлернинг бункердан ҳеч қайсига чиқиб кетиш имкони қолмаганди, деб ҳисоблашарди.

Фақатгина 1968 йилда, Учинчи Рейх талофатидан 23 йил ўтиб, Гитлернинг ўлими ҳақидаги кўпдан бери қутулган Шўро «расмий» ҳисоботи эълон қилинди. Айтиш керакки, бу ҳисоботдан сўнг фюрер бункеридан содир бўлган воқеаларга нисбатан шубҳагумонлар яна ҳам кучайиб кетди. Жумладан, унда Гитлернинг ўқ узиб, тан жароҳати олгани ҳақида ҳеч нарса дейилмай, ақсинча, ўлим заҳар ичиш натижасида юз бергани ёзилган эди. Аммо гувоҳларнинг кўпчилиги ўқ товушини эшитганларини айтишганди-ку? 1950 йилда ўрис асирлигидан озод бўлган, ўзининг айтишича, Гитлернинг куйиб кетган жасадини кўмишда иштирок этган эсасчи Менгерхаузен фюрернинг ўнг чаккасида ўқ тешиб ўтган эди, деб гувоҳлик берди. Кемпканинг айтишига қараганда эса, Гитлер ўз оғзига ўқ узиб ўлган.

Шўро ҳисоботидаги бир ўрин мутахассисларни мушкул чалкашликка ташлаб қўйди. Унда фюрер жинсий аъзоларидаги

жиддий етишмовчилик қайд этилганди. Америкалик муаллиф Гленн Инфелд ёзишича, бу кўрсатма, Гитлери яқиндан биладиган хонимларда норозилик уйғотган.

Фюрер билан яширин муносабатларини таъ олган аёлларнинг сўзлари жиддий гувоҳлик эмас, албатта. Аммо АҚШ давлат архивида сақланаётган «Гитлернинг саломатлиги тўғрисида» номли ҳужжатлар мажмуига асло қўл силтаб бўлмайди. Унда турли йилларда Гитлернинг соғлигини текширган олти нафар табибнинг кўрсатмалари бор. Фюрернинг шахсий табиби Теодор Морел, дўхтир Гизинг, Берлин шифохонаси директори В. Лелейн, бад-нейгеимлик табиб К. Вебер, фрейбурглик шифокор А. Ниссла, Берлин табобат билимгоҳи дўхтири Е. Брикманлар тиббий хулоса чиқараркан, Гитлер аъзоларида бирон бир етишмовчилик борлигини мутлақо қайд этишмаган. Бир қатор тарихчиларнинг фикрича, шўро давлатининг 1968 йилги «расмий» ҳисоботи Гитлер ҳаёт риштасининг чиндан ҳам 1945 йил 30 апрелда узилганини ҳеч бир исботлай олмаган. Бунинг устига, айрим солномачилар 70-йилларга келиб, «Гитлернинг қутқариб олиниши» афсонасини ишлаб чиқдилар. Бу афсона тарафдорларидан бири юқорида номи зикр этилган Гленн Инфелдир. У ўз «далиллари»ни «Гитлернинг хуфя ҳаёти» деган китобидан келтириб ўтади. Биз унинг фикр-хулосаларига қўшилмаслигимиз мумкин, лекин у келтирган маълумотлар кўпчиликда катта қизиқиш уйғотиши тайин. Инфелд шундай хикоя қилади: 1970 йилнинг мартада мен учувчи Люфтваффе Иккинчи жаҳон уруши даврида амалга оширилган энг ёрқин операциялардан бирини ўрганиш учун Бари шаҳридаги (Италия) Палас-отел меҳмонхонасига келдим. Шу ерлик кишилардан бири собиқ немис учувчиси Ганс Аберт билан учрашишни маслаҳат берди. Мен унга қўнғироқ қилдим ва биз учрашдик. Мен Бари осмонида бажарилган ҳарбий топшириқ бутун уруш тарихидаги энг жасоратли ва муваффақиятли операция бўлганини айтганимда, у фикримга қўшилмади.

— Менимча, асло бундай эмас,— деди у қатъий,— 1945 йил 30 апрелда... менинг қамал-

да қолган Берлинга учганим... жуда-жуда хавфли бўлган эди. Хавел дарёсига қўнган эдим ўшанда...

Мен дарҳол тахмин қилдимки, у бир кунга адашаётир. Турли солномачилар томонидан аниқланишича, чиндан ҳам 1945 йил 29 апрел куни Гитлер адютанти Вилли Йоханмейер ва фюрер васиятномасини авайлаб қўйинига солган яна икки кишини олиб кетиш учун Хавел бўйига бир ҳарбий учоқ қўнган экан...

— Йўқ, 30 апрелда,— рад этди у.— Мен васиятномадан кўра қимматлироқ юкни олиб учишим керак эди...

— Нимади у?

Аберт фақат кулимсираб қўйди: «*Ҳар ҳолда, у Борман эмасди...*»

У менинг барча қўшимча саволларимга жавоб беришдан бош тортиди. Мен унинг Борман номини шунчаки тилга олмаганини билардим. Чунки дунё матбуотида қатор йиллардан бери фюрер ўринбосарларини қидириш билан боғлиқ гап-сўзлар давом этаётганди. Бари шаҳридан қайтиб, мен яна Абертни адашаётган одамга чиқарганим учун, унинг айтганларини бутунлай унутиб юбордим. Фақат 1973 йил Мюнхенда бошқа бир собиқ немис учувчиси Курт Барт билан суҳбатлашув чоғида яна кекса Аберт ёдимга тушиб қолди. Курт Барт ҳам 1945 йил 30 апрел куни Берлин осмонида учганини айтди...

— 30 апрелда?— сўрадим мен ишонқирамай. Сиз, эҳтимол, 29 апрелни назарда тутаётгандирсиз?

У фақат бош ирғаб қўйди холос. Бир оз туриб:

— Мен 29 апрелда ҳам, 30 апрелда ҳам шу районга учганман. 29-куни биз ҳеч кимни олиб қайтмадик. Аммо 30 апрелда эса...

— Сизлар 30 апрелда... кимларнидир олиб қайтгансиз?— тажжубда қолдим мен.

— Мен аниқ билмайман, чамаси, кабинада...

Менинг қизиқишим тобора ортарди, аммо Барт бошқа ҳеч нарса демай туриб олди. Худди шу кунлари мен Мадридда Отто Скорцени билан учрашувим керак эди. Мен уни 30 апрел куни Берлинга учишлар ҳақида аниқ маълумотлар билади, деб ҳисоблардим. Уруш тугаб, Учинчи Рейх қулагандан сўнг Скорцени

бир неча бор дунёнинг турли бурчакларида собиқ нацистларга ёрдам бериш ва уларни ҳимоя қилишда айбланган эди.

20 феврал куни Скорцени билан унинг хонадонидан учрашдим. Юзида чандиғи бўлган бу басавлат одам мени яхши қарши олди. У Ева Браун тўғрисида кўпгина қизиқарли гапларни айтди. Сўнгра мен усталик билан суҳбатни Гитлернинг сўнгги кунлари мавзунга буриб юбордим. Унинг мақтовни хуш кўраётганидан фойдаланиб:

— Сиздек ақлли, удабурро киши, аниқки, фюрерни қутқариш йўлини топа оларди...— дедим мен.

У менга диққат билан синчиклаб разм солди ва мен 1944 йил 20 июл куни Гитлерга суиқасд қилган ҳарбийлар, режаси барбод бўлиб, Скорцени қўлига тушганларида ўзларини қандай ҳис этишганини англаб етдим.

Нихоят, Скорцени сўради:

— Сиз Гитлери ўлган деб ўйлайсизми?

— Албатта,— жавоб бердим мен.

Кўринишдан нимагадир шу лаҳзада у бир оз енгил тортгандай бўлди.

— Ҳа, мен уни Берлиндан олиб чиқиб кетолардим. Аниқ режа бор эди менда.

Скорцени менга 1945 йил 30 апрел куни Гитлер рейх ҳужжатхонаси тагидан ўтган ер ости йўлаги билан бункердан чиқиб, Герман Герингштрассе кўчасига, сўнгра эса айлана йўл билан Хавел дарёси бўйига келиши мумкин бўлганини тушунтирди.

Мен тушундим дегандай бош ирғадим ва яна сўрадим:

— Фақат дарё бўйидан у қарга ҳам кета оларди?

Скорцени илжайиб қўйди:

— У Хавелга қўнган махсус самолётга чиқиши мумкин эди.

Мен ҳайратда қотиб қолдим. Нацист қўриқчиларининг бошлиғи менга Бари шаҳрида Аберт ва Мюнхенда Барт айтган гапларни айнан такрорлаётган эди: Гитлери 30 апрел куни самолётда Берлиндан олиб кетса бўларди...

— Рост гапга ўхшайди, аммо воқеликка унчалик мувофиқ эмас,— дедим мен. Уйлайманки, Гитлер Сиз айтиб берган йўл-йўриқ билан юра олмас эди, чунки ҳар қадамда ўрис аскарлари учрарди, ахир.

— Айримлар ҳатто 30 апрелдан сўнг ҳам қуршовдан чиқиб кетишди. Биламанки, бу албатта амалга оширса бўладиган иш эди.

— Қайдан биласиз? Ушанда сиз Одерда эдингизми?

У яна кулимсиради.

— Мен... Одерда бўлгандимми?

Шунда мен ҳадеб сўраб-суриштиравмасдан, сал бошқачароқ оҳангда суҳбатлашиш кераклигини тушундим.

— Бу фақат бир чиройли эртак холос, ахир ҳаммага маълум-ку Гитлернинг захар ичиб, сўнгра ўзини-ўзи отгани... Гюнше, Кемпка, Лингэ ва бошқалар унинг мурдасини кўришган, ўтда ёқиб, сўнг дафи этишган.

— Бу Фюрернинг ўхшама одами (двойник) бўлгани эҳтимолдан холи эмас,— деди шунда Скорцени.

Мен Гитлернинг ўхшатма одами борлиги ҳақида кўп эшитгандим. Фюрернинг шахсий учувчиси Баур менга Бреслау шаҳрида Гитлерга жуда-жуда ўхшаш бир одамни кўрганини айтиб берган эди.

— Агар фюрер бункердан чиқиб кетишга қарор қилган бўлса,— деди Скорцени,— ҳеч ким шубҳа қилмаслиги учун ўхшама одамини ишга солган бўлиши мумкин.

Менга яна шу нарса маълум бўлдики, Бергофда хизматкорлик қилган аёл Паулина Колер бир неча йиллардан буён Гитлернинг уч нафар ўхшама одами бўлгани, уларнинг исmlарини фақат Гестапо билишини қатъий таъкидлаб келарди. «Улардан бири ҳар доим Бертесгаденда, бошқа бири Мюнхенда, учинчиси эса Берлинда эди»,— деб айтарди у ҳар доим.

Энди эса Скорцени ҳам 1945 йил 30 апрел куни рейх девони боғига Гитлернинг ўзи эмас балки унинг ўхшама одами дафи этилганига ишора қилаётди!

— Сиз чиндан ҳам дафи этилган фюрер эмасди деб ҳисоблайсизми,— сўрадим мен ундан очиқчасига.

Скорцени яна жилмайиб қўйди.

— Урисларнинг айтишича, фюрер ўлган. Улар ҳар нарсани билиб гапиришади-ку, ахир.

Скорцени билан суҳбатлашганимдан сўнг, мен Гитлери у ёки бу даражада яқиндан билувчи кўпгина одамлар билан учраш-

дим. Улардан ҳеч бирида Фюрернинг чиндан ҳам вафот этганига қатъий ишонч йўқ эди...

Мен сўроққа тутганлар орасида Ева Брауннинг синглисига уйланган Фегелейни яқиндан танийдиган артист хоним Кристина Рейман ҳам бор эди. Учинчи Рейх ҳаётига ҳеч бир аралашмаган эсэчи Фегелейн нима сабабдан Гитлернинг буйруғига кўра қатл этилгани кўнчилик тарихчиларга ҳамон қоронғу. Фегелейни сўнг бора 1945 йил 27 апрелда кўрган Кристина Рейман менга шундай ҳикоя қилди: «У жуда ҳам кўрқиб-хавфсираб юрган кўринар, ҳар лаҳза Берлинда бир эмас икки Гитлер борлигини таъкидларди. Мен уни шунчаки маст, алжираётир деб ўйладим. Кетиш олдидам у: «агар бу сирни билиб қолганим фюрернинг қулоғига етса борми, у мени тирик қўймайди» деб айтди. Аммо бу қандай сир экани ҳақида лом-мим демади».

Айтиш мумкинки, Фегелейн фюрернинг тан кўриқчиси бўлган эсэчи дўстлари орқали Гитлернинг қочиш режасидан хабардор бўлган. Фюрернинг энг сўнгги сиридан воқиф бўлгани учун ҳам қатл этилган у.

Сиз ҳам буларнинг ҳаммасини қуруқ ўй-хаёл, тўқима гаплар деб ўйлайсизми?

1966 йил февралда, «расмий» шўро ахбороти чиқмасдан икки йилча олдин Бразилияда, оғир жиноятда айбланиб тўрт нафар америкалик учувчи қамоққа олинди. Аммо айблов мутлақо асоссиз эди. Улар ҳеч бир ноқонуний ҳаракат қилишмаган, бундай учишларни анчадан буён давом эттириб келишганди. Фақат бу сафар улар Терес Мариас яқинига қўнмоқчи бўлган эдилар, холос. АҚШ ва Бразилия ўртасида яхши муносабатлар ҳукм сураётганига қарамай, Бразилия ҳукумати учувчиларни озодликка чиқармади, Вашингтон расмий доиралари айбловнинг сохталигини билар, аммо қамоққа олиш сабабини тушунолмай ҳайрон эдилар. Охиरोқибатда учувчилар ҳаётларини катта хавф остига қўйиб, Бразилияга қочишга муваффақ бўлишди.

Америкаликларни нега қамашган эди ўзи? Қанча текширувтафтишлар ўтказилмасин, бу воқеа сабаби 1978 йил 15 июлга қадар сирлигича қолди. Уша ку-

ни мен Бертесгаденда эдим ва Гитлер учун кўп сеvimли жой бўлган «Бургут қўналгаси»га чиқдим. Фюрернинг Бовария Алпларидаги оромгоҳларидан бири шундай аталарди. Бу ерда менга тасодифан ҳамроҳ бўлган немис сайёҳи билан бир оз май ичдик. Табийки, шундай жойда туриб, биз албатта, Гитлер ва Учинчи Рейх мавзуида гаплаша бошладик. Сайёҳ уруш йилларида армия разведкачилари сафида хизмат қилган экан. Унинг Лейпцигга яшаётганини билганимданок, Шарқий Германия айгоқчиси эмасмикин, дея шубҳалана бошладим. Аммо ундан яширадиган ҳеч нарсам йўқ эди ва биз жуда эркин суҳбат қурдик. Кутилмаганда гап Борманга, унинг тирик ёки ўлик эканига бориб тақалди. Ҳамон каминага ўзини таништирмаган немис сайёҳи, менимча, Борман ўлиб кетган, деб айтганимда, очиқчасига устимдан кулди.

— Жуда кўп немислар эндиликда Жанубий Америкада яшамокдалар,— деди у.— Наҳот бундан сиз беҳабарсиз?

— Биламан, аммо улар орасида Борман каби юксак мартабали нацистлар ҳам борлигига ишонмайман.

Унинг юз-кўзларига қон-қизиллик югурди.

— Сиз, америкаликлар, нацистларга етарли баҳо бермадингиз. Мен аниқ биламанки, Борман тирик, Жанубий Америкада яшайди. Шунингдек, унданда юқори мансабдор нацистлар ҳам...

Бормандан ҳам юқори?.. Мен буткул таажжубда қолган эдим. Шпеер Гейделбергга яшаган. Геббелс ва Геринглар — марҳум. Менинг суҳбатдошим ҳаддан ташқари ошириб юборган эди. Мен унга ушбу мулоҳазаларимни айтдим.

— Бу гапларга ишониб бўлмайди, ахир. Ким...

У сўзимни бўлди-да, Бразилияда қамоққа олинган тўрт америкалик учувчининг исmlарини айтди. Мен ўз қулоқларимга ишонмасдим: у бундай қўққис қамоққа олиш сабабини биз суҳбатлашаётган мавзу билан боғлаётганди.

— Биласизми, нега уларни ҳибсга олишди?— сўраб қолди у.

— Йўқ.

— Шунинг учунки, улар Трес Мариасдаги учиш-қўниш май-

дончаси яқинида кексайган бир одамни кўришган. Бразилия ҳукумати эса, учувчилар бу шахсни таниб қолмадимикин деб қўрққан...

Шу сўзларни айтди-да, у менинг кўз ўнгимдан бир зумда ғойиб бўлди-қолди.

Гитлер Бразилияда? Фантазия!
1976 йилда Адолф Эйхманнинг собиқ ёрдамчиси Эрике Мюрк ва учувчи Люфтваффе Аргентинада қамоққа олинди. Собиқ эса эчи Валтер Кутчман ҳам Аргентинада қўлга тушди. Айрим фикрларга кўра, Борман ҳам Аргентина шимолидаги чекка қишлоқлардан бирида яшайди. Машҳур «ажал фариштаси» дўхтир Иозеф Менгеле Парагвайда кўни топган. Шундай экан, нима учун жуда кексайиб қолган Гитлернинг Бразилияда яшириниб кун кўраётганига ишонмаслик керак? У ҳам энг юқори лавозимлардаги шахсларнинг ҳимоясидан фойдаланиши мумкин эди-

ку? Тинч ва сокин ҳаёт кечиргандир эҳтимол... Ахир фюрер, «ишлар якунига етгач», барча нацистлар учун шундай ҳаёт ваъда қилган эди-ку?

Шундай қилиб, «Бургут қўналгаси»да мен эшитган гаплар чин бўлса, демак Бразилияда қамоққа олинган америкалик учувчилар, албатта, Гитлери танишмаган, ва кўпчилик одамлардай уни аллақачон ўлиб кетган, деб ўйлашади.

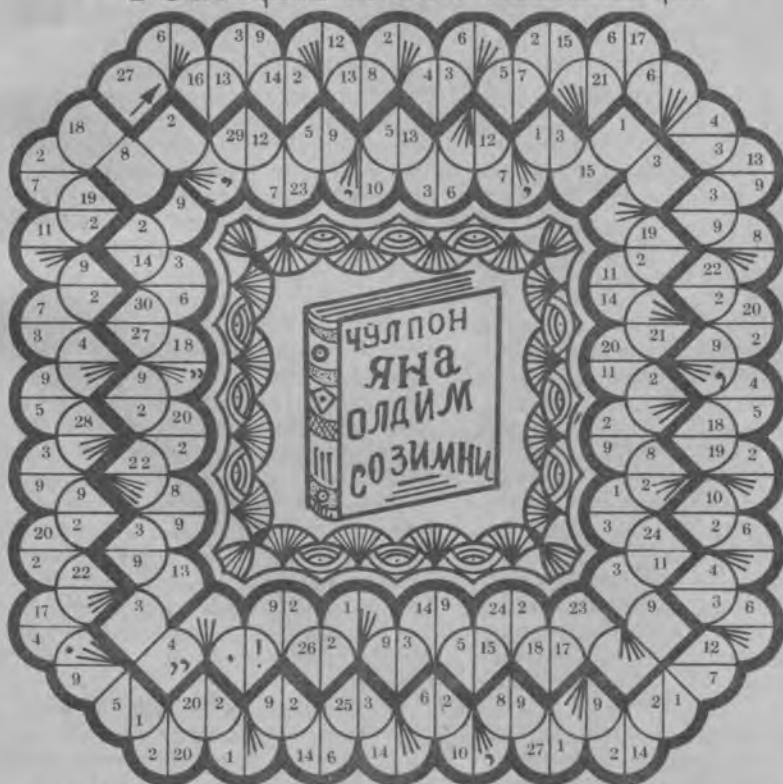
1978 йил 20 апрел куни (Гитлер 1889 йил 20 апрелда таваллуд топган) Италиана (Бразилия) шаҳарчасидаги «Тил» номли меҳмонхонада турли давлатларда яшовчи нацистларнинг учрашуви бўлди. Уша кун эрта тонгданоқ меҳмонхона атрофида қаттиқ назорат ўрнатилди. Журналистлар, сураткашлар, умуман, барча бегоналарни маълум масофада ушлаб туриш учун ҳамма чоралар кўрилди. Кимдир меҳмонхонага яқин келишга уринган

эди, шу ондаёқ калтак ва тўппонча тутган нацистлар пайдо бўлишди. Бир қанча одам калтакланиб, ярадор қилинди. Аммо нацистлардан ҳеч қайсисини ҳибсга олишмади: полиция бу воқеага бутунлай бепарқ қаради. Бразилия ҳукуматининг муносабати ҳам ҳеч бўлмаганда галати туюлади. Юстиция министрининг айтишича, Учинчи Рейх нацистларининг учрашуви яширин тадбир эмас экан. Мамлакат президентининг ёрдамчиси Эрнесто Гейзел эса «Тил» меҳмонхонасидаги мажлисни ўз ёшлигини эслаб хумор қилувчи қарияларнинг учрашув кечаси деб атади.

Бу қариялар орасида Адолф Гитлер ҳам бормиди? Учинчи Рейх ағдарилганидан сўнг бир неча ўн йиллар ўтса ҳам, бу сир — Адолф Гитлернинг энг сўнги сири ҳали-ҳали очилмасдан қолаётир.

Валентин Пруссаков

ТОПҚИРЛИК МАШҚИ

Ушбу машқ Абдулҳамид Сулаймон Чўлпоннинг «Яна олдим созимни» номли асарлар тўплами асосида тузилган. Қуйидаги очкичини ҳал этиб, жавоблар асоси-

да шаклдаги тилсим тағрига етсангиз, шонринг тўрт мисра шеъри аён бўлади.

1. «Кеча ва кундуз» романи қаҳрамони — 13, 27, 4, 3.

2. Адибнинг саҳна асарини — 25, 6, 19, 3, 9, 5, 24.

3. Сира ташламай сени,
Кўз ёшларида мени
Устирган, асл шеърим, — деган мисралар билан бошланувчи шеър — 19, 2, 24, 20, 3, 18.

4. Наврўз кўни эрксизларга 21, 6, 1 берар...

5. Энди ҳар нафасда яна куюман,
Фақат 15, 2, 28, 9, 17, 9 бўлиб элни севаман.

6. 1920 йили Тошкентда ёзилган шеърларидан бири — 23, 12, 6, 20, 2, 9, 2.

7. Оғиз очдинг, товушинг келди, эй 16, 7, 14, 17, 13.

8. ...«Хуррият бўлганда сен келдинг,
Минайин семирган отга деб,
Оғзингга «Маллалар» бир тепди,
«15, 2, 30, 6, 3, 26, 2, 20 ҳаромдур сенга», деб...

9. «Кўнглимга яқин нарсани излаб кечакундуз ҳар ёққа», дея бошланувчи шеърнома. — 3, 11, 20, 2, 18.

10. Бир кечанинг эсдалигига бағишланган шеър — 29, 27, 29, 2, 1.

11. Ер васлига аталган шеър — 8, 12, 13, 2, 7.

12. 1924 йили Қўқонда ёзилган «Кечаси ойдинда...» деган сўзлар билан бошланувчи шеър — 22, 2, 10, 15.

Фозилжон ОРИПОВ тузган.

АВВАЛГИ СОНДАГИ «ЎТГАН КУНЛАР»
ТОПҚИРЛИК МАШҚИ ЖАВОБЛАРИ:

1. Ойша. 2. Тошкент. 3. «Ўртар». 4. Нор-мат. 5. Хутба. 6. Едгорбек. 7. Далв. 8. Мар-гилон. 9. Фарёд. 10. Юсуфбек. 11. Отабек. 12. Азизбек. 13. Азим. 14. Камолон. 15. Гулсин. 16. Чигагой. 17. Сайфи. 18. Ок-масжид. 19. «Наво». 20. Ҳасанали. 21. Ша-май. 22. Раҳмат. 23. Мутал. 24. Қутндор.

«ЛАБЛАРИМДА ДУДОҒИНГДАН ЎТГАН ЎТ ЕНУР...»

Лотта, ҳаммаси ҳал бўлган, мен ўлишим керак ва бу тўғрида сенга ҳеч қандай ҳаёлларга берилмасдан, бепарво, сени сўнгги марта кўрадиган кун субҳидамида ёзмокдаман. Азизим, ушбу сатрларни ўқиётган пайтингда ҳаётининг охирги дақиқаларида сен билан мулоқотда бўлишдан ўзга роҳатни билмаган беором жафокашнинг қотган жасадини совуқ қабр ўз бағрига олади. Оҳ! Бу тун мен учун ҳам даҳшатли, ҳам лаззатли кечди! Шу кеча қарорим қатъийлашди: мен ўлишим керак! Кеча, қаттиқ саросимада сенинг хузурингдан чиққанимда, бор ҳисларим қалбимдан тошиб кетди ва сенинг олдинда умидсиз, қувончсиз хўрланишдан кўра ўзимга ўлимни афзал билдим!.. Хонамга аранг етиб келдим, ўзимни йўқотган ҳолда тиз чўкдим, о, тангрим! Сен менга қайноқ кўз ёшларининг охирги лаззатини ато этдинг! Миямда минглаб ният, минглаб умидлар айланишарди, бироқ ниҳоят сўнгги, ягона, узил-кесил фикр қаттиқ ўрнашди: мен ўлишим керак! Уйку мени ўз бағрига олди, бугун тонгда, уйқудан кейинги тиниқ мияда ҳам ўша узил-кесил ҳукм турарди: мен ўлишим керак! Бу иккиланиш эмас, йўқ, ўзим ана шу қатъий қарорга келдим ва энди сен учун ўзимни қурбон қилажакман. Ҳа, Лотта! Яширишининг нима кераги бор? Учаламиздан биримиз кетишимиз лозим эди, мен кетаман! О, азизим! Бу азобкаш юрак кўп марталаб...

сенинг эрингни ўлдиришга ҳам... уриниб кўрган... Сени ҳам!.. Ўзимни!.. Майли, шундай бўла қолсин!.. Очиқ ёз кечалари тоққа чиққанингда мен ҳақимда, менинг одатий водий бўйлаб юқориға кўтарилишларим ҳақида эсла, сўнгра қабристонга, устидаги куюқ ўсган гиёҳларни ботиб бораётган қуёш нурида шабада тебратаётган қабримга назар ташла... Ёза бошлаган пайтимда тинч эдим, ҳозир эса ҳамма-ҳаммаси кўз олдимда жонланиб, гўдакдек кўз ёши тўқяпман...

Сен мени кутмаяпсан! Байрамгача кўришмаймиз, деб ўйлаяпсан чоғи? Йўқ, Лотта! Бугун ёки ҳеч қачон! Байрам куни сен бу хатни титраганча қўлларингдан тутиб, азиз кўз ёшларинг билан хўл қиласан. Мен ўлишим керак ва шундай бўлади ҳам! О, қарорим қатъийлигидан қандай шодман!..

О, баҳор шабадаси, нега мени уйготасан? Эркалиб: «Мен само шабнами-ла сенга жон бахш этмокдаман!», дейсан гўё. Бироқ менинг сўлиш пайтим яқин, менинг япроқларимни юлиб отадиган бўрон яқин. Эртага келади, мени навқиронлик давримдан буён билган ўша сайёҳ келади. У мени ҳамма ёқдан ўз нигоҳи-ла ахтаради, афсуски, тополмайди...

Шундай қилиб, мен сўнгги марта, ҳа, сўнгги марта кўзларимни очаяпман. Оҳ! Энди уларга офтобни кўриш насиб этмайди! Хира туманли тун уларни тўсиб қўяди. Мотам тут, табиат! Сенинг ўр-

линг, сенинг дўстинг, сенинг ошинингнинг умри тугаяпти. Лотта, бу туйғуни тасвирлаш мушкул, агар ўзингга: «Бу менинг сўнгги субҳидамим! Охиргиси!», деркансан, бу шуурни фақат хира тушга ўхшатиш мумкин. Охиргиси! Лотта, мен «охирги» деган сўзни тушунолмайман. Мана, мен ҳозир кучга тўлиқман, эртага эса ерда жонсиз, ҳаракатсиз чўзилиб ётаман. Улим! Бу нима дегани? Қара, биз ўлим ҳақида гапирарканмиз, гўё ҳаёл сурамиз. Кишиларнинг ўлганларини кўп марта кўрганман. Бироқ инсон табиатан шу қадар чегараланганки, ўз ҳаётининг ибтидоси ва интихосини ҳатто пайқамай ҳам қолади. Ҳозирча ҳаётим сеники, сеники! Ҳа, сеники! О, маҳубам! Яна бир зум ўтгач эса... тугайди, адо бўлади... эҳтимол, абадийдир? Йўқ, Лотта, йўқ... Мен қандай қилиб йўқ бўлиб кетай? Қандай қилиб сен йўқ бўлиб кетасан? Биз ахир мавжудмиз-ку?! Йўқ бўлиш!.. Бу нима дегани?.. Яна сўз, қалбим ҳис этолмайдиган қуруқ овоз!.. Мен бир қизни билардим, у журъатсиз ёшлик давримда мен учун бутун ёруғ олам эди; у ўлди, мен унинг тобути ортидан бордим, қабри тепасида турдим! Тобутни қабрга туширганларидан кейин, арқонни тортиб олишгач, биринчи кафт тупроқни ташлашди, у даҳшатли қутига бўғиқ урилди, овоз борган сари бўғиқлашаверди ва қизни буткул кўмиб ташлашди!.. Мен ўзимни қабр устига ташладим, бағрим тилка-пора бўлган, эзилган, титраган, саросимага тушган эдим, аммо барибир бунинг ўлим эканини, ўз бошимга ҳам бир куни шу кўргилик тушишини билмасдим... Улим! Қабр! Англаб бўлмайдиган сўзлар!

Оҳ, кечир, кечир мени! Кеча! Кеча ўлишим керак эди. О, фариштам! Илк марта, ҳа, илк марта бор вужудим-ла дилни яйратувчи бир туйғуни ҳис этдим: у мени севади! У мени севади! Ҳануз лабларимда сенинг дудоқларингдан ўтган сеҳрли ўт ёнмоқда ва қалбимни ажиб бир роҳат чулғаб бормоқда. Кечир мени! Кечир!

О, мени севишингни билгандим, илк самимий нигоҳингданок, биринчи марта қўлимни сиққанингдаёқ билгандим, аммо мен кетгач ёнингда Алберт қоларди, мен эсам азоб ўтида ёнардим.

Ёсингдадир, ўша ёқимсиз ки-

шилар орасида биз бирон оғиз ҳам сўзлашолмаган, ҳеч бўлмаса қўлимизни сиқолмаган пайти-мизда сен менга гул юборгандинг? Ярим кечагача мен ўша гул қошида тиз чўкиб турдим, чунки у сенинг менга бўлган мухаббатинг рамзи эди.

Афсуски, тангрининг сахийлик билан кўрсатган табаррук марҳаматига бўлган ишонч ишонувчи онгида аста-секин сўниб борганидек, бу таассуротлар ҳам ўтиб кетди. Ҳамма нарса ўткинчи, лекин ҳар қандай абадийлик ҳам кеча мен сенинг лабларингдан олган ва ҳозир ҳам ёниб турган оловни сўндира олмайди! У мени севади! Менинг қўлларим уни қучди, лабларим унинг лабларида титраб, нималарнидир шивирлади. У меники! Ҳа, Лотта, сен абадий меникисан!

Алберт сенинг эринг бўлса нима? У фақат бу дунёдагина эр, демак, у дунёда сени севишим, сени унинг бағридан тортиб олишга ва ўз бағримга босишга интилишим гуноҳми? Гуноҳ? Ҳа, майли, мен бунинг учун ўзимни жазолайман; бу гуноҳни бор илоҳий лаззати билан тортдим, ундан ҳаётини куч-қувват олдим. Ўша лаҳзадан эътиборан сен

меникисан, о, Лотта! Меникисан!.. Мен кетаман! Ўз отам ёнига, сенинг онанг ёнига кетаман! Мен унга ўз қайғумни сўзлаб бераман, сен келгунингга қадар у мени юпатади, сен келгач эса мен истиқболнинг пешвоз чиқаман, сени оғушимга оламан ва бир-биримизни кучганимизча тангри нигоҳи олдида абадий бирга қоламиз.

Мен ҳаёл қилмаепман, бу уйдирма эмас! Улимим олдидан менга ҳамма нарса ойдинлашмоқда. Биз йўқ бўлмаймиз! Биз қайта топишамиз! Онанг қошида бирга ҳозир бўламиз! Мен уни кўраман, уни қидириб топаман ва унга, айнан сенинг қиёфадошинг бўлмиш онангга ўз дардимни тўкиб соламан.

Вақт бўлди, Лотта! Мутлақо сесканмасдан ажал сархушлигини симириш мақсадида совуқ, даҳшатли қадаҳни қўлга оляпман. Уни менга сен тутқазгансан, мен ҳеч иккиланмасдан ичаман! Ҳаммасини, бир томчи қолдирмай! Мана, ҳаётимдаги барча оруз-истакларим амалга ошди! Хотиржам ва ҳиссиз бир ҳолда ўлимнинг мудҳиш эшигини қоқяпман.

О, сен учун ўлиш нақадар бахт! Ўзимни сен учун қурбон қилиш

бахти ато этилганда эди! Сенинг ҳаётингда шодлик ва осойишталикни қайта тиклаш эвазига ҳеч иккиланмай, жон деб ҳалок бўлган бўлардим! Афсуски! Ўз яқинлари учун қон тўкиш ва ўз ўлими орқали дўстларига юз карра ортиқ янги ҳаёт бағишлаш шарафи камдан-кам кишиларгагина насиб этади!

Лотта, мени шу кийимда дафн этишларини истайман, унга сенинг табаррук қўлинг теккан; отангдан ҳам шуни ўттидим. Руҳим тобут узра учиб юради. Чўнтакларимни тинтишларига йўл қўйма. Мана бу пуштиринг бант сени илк бор болалар орасида кўрганымда кўксингда эди... Болаларни ўпиб қўй ҳамда уларга бахтиқаро дўстлари қисмати ҳақида сўзлаб бер. Азизларим! Улар ҳозир ҳам мени ўраб туришибди! Оҳ, мен сенга қанчалик интилардим. Шу бантни ҳам мен билан бирга кўмсинлар. Сен уни тўғилган кунимда ҳада этгандинг! Мен буларга ҳеч тўймадим!..

Оғир бўл! Ўтинаман сендан, оғир бўл!..

У ўқланган... Соат ўн иккига занг урди! Майли, шундай бўлсин!.. Лотта! Лотта, алвидо! Алвидо!..

«ИБТИДО»

Едингизда бўлса, аввалги сонимизда эълон қилинган адабий топишмоқ шундай деб аталарди. Биз, ушбу топишмоқ эълон қилинган, сизлардан юзга яқин жавоб мактуби олдик. Шартимиз — ҳикоялар муаллифи кимлигини аниқлаш эканлиги ёдингизда-дир? Шунингдек, топишмоққа тез ва мукамал жавоб берган кишиларга мукофотимиз ҳам бор эди. Аксарият муштарийларимиз топишиқни аёло даражада удалашганидан хурсандмиз. Ҳа, ҳикоялар муаллифи улуг адиб, Нобел мукофоти соҳиби Иван Буиндир.

Ҳар сафаргидек, узоқ тортишувлардан сўнг биз учта мактубни танлаб, уларнинг муаллифларини голиб деб топдик. Нисба-

тан мукамал ёзилган туюлди улар бизга. Энг муҳими — бу муштарийлар бошқа муштарийларга нисбатан чаққонроқ ҳаракат қилишган, мактубни бизга аввалроқ йўллашган. Мана, уларнинг исм-шарифлари:

1. Алижон Мамадов — Тошкент темир йўл депоси ишчиси.

2. Салима Ҳолиқова — «Матбуот» матбаа бирлашмаси ҳарф терувчиси.

3. Фиёс Нурмуҳаммедов — Тошкент шаҳридаги 84-чи ўрта мактаб хизматчиси.

Ҳолибларни таҳрир ҳайъати, жамоатчилик кенгаши ҳамда барча муштарийларимиз номидан чин юракдан қутлаймиз! Омади чопмаганлар эса руҳларини туширишмасин, ахир, «улоқ»

давом этади! Кўзингиз тушган ва аллақачон зўр қизиқиш билан ўқиб ҳам чиққан бўлсангиз керак — ушбу сонда нотаниш (кимга қандай) адибнинг асаридан парча эълон қилганмиз. Бу сафарги шартимиз қуйидагича: мазкур парча қайси асардан олинган, унинг муаллифи ким?

Мукофотларимиз ўша-ўша: 500 сўм, 300 сўм ва 200 сўм. Конверт устига «МУҲАББАТНОМА» деб белги қўйишни унутманг.

Жавобларингизни кутамиз!

Р.С. 7—8-сондаги «Кўзларинг чехрангни ёритар эди...» жуда кўп журналхонларда бирдек қизиқиш уйғотди, уларнинг аксарияти ушбу мактуб муаллифини топишга астойдил интилишди. Қуйида биз шундай ёниққалб ўқувчилар исму шарифини қайд этамиз: тошкентлик М. Исҳоқова, сирдарёлик Шахринисо Ҳайдарова, андижонлик Г. Акбарова, бухоролик Дилрабо Эргашева...

Биз уларга миннатдорчилик изҳор этамиз.

НИГОХ

ТАЙЛОҚЛИКЛАР

Улар ҳам Сизу бизга ўхшаган оддий одамлардир: ҳали тоғ ёришмай туриб боғларга отлаб боришади, қора хуфтонда эса уларга қайтишади. Бир неъмат етиштирай дея қўллари қад бўлган.

— Дастурхонга файз келтирадиган шу, — дейди Тайлоқ элбошиси Мўмин Шерқулов. Кишиларимиз мева-чева донини фидо қилишади. Азалдан бепоён боғ-роғлар билан Самарқанд обод, серфарз эди, ҳозир ҳам шундай...

Суратга муҳрланган чехлар соқини. Шундай эмасми Чунки серташвиш баҳор, жаз рама ёз, серғалва куз ортда қотган, ҳосил йиғиб улгурилган. Замин тин олаётир, деҳқон учун кўз юмиб очгунчалик иш қил қилган — хангомаларни тўй-ҳашамга, сайру тамошага...

*Бир неъмат бўлсин дон қалбда қонни ҳақ
Анор донасига жойлаган
жонса
Агар керак бўлса кенг
жаҳонни ҳақ
Зарга ўрагувчи Ўзбекистон*

Абдул Ғани Жумилов

ТОШПЎЛАТ ТАЖАНГ НИМА ДЕЙДИ?

«Ёшлик» жўрнолига ўтган йили ёзилмай армонда қолдим, мен тўғримда анча гаплар бўлаётган экан, қолган ойларга бўлсаям ёзиламан, деб, шошиб союзпечотга кетаётсам, Калвак Маҳзум учраб қолди.

— Йўл бўлсин, бўтам? — деди.

Шунақа, шунақа гаплар, «Ёшлик»ка обунага кетёман, десам, «Соқолингга оқ кириб, жағинг лиқиллаб қолибди-ю, «Ёшлик»ни ўқийсанми, тажанг? Або Муслимни ўқиб, пенсиянгни еб ётсанг, ўласанми?», деса бўладими, баччағар.

Ҳой, баттол, дедим. Соқол оқ бўлса бўлсин, кўнгул қаро бўлмасин. Ҳа, мен сенга ёш қизга уйланаман, дейманми? Яқинда бир праписсўр ўз талабасига уйланибдур. Худо мана шундоғ даюсликдан асрасин. Шу праписсўр талаба-хотинини кўчада етаклаб кетаётурган экан: «Қизчани бир айлантириб келай депсиз-да», депти биров. «Қизингиз ўзингизга ўхшаркан», депти бошқаси. Учинчиси билан қизиқ воқеа бўлибтур. Бир йигит шу баччағар қизга ошуқ бўлиб қолибтур. Ота-си айтибди:

— Эй, ўғлим, биз досент бўлсак, праписсўрга қуда бўлмоққа йўл бўлсин.

— Ё шу қизга уйланаман, ё ўзимни сувга ташлайман! — депти йигит. Бу йигит баччағар ғав-

вос-матрос экан. Қора денгизда олти йил хизмат қилиб, орден олган экан.

— Уйланмайсан дедим, уйланмайсан! — деб ўшқурибди досент ота. — Бу праписсўр менинг гоявий мухолифим!

Бу досент ота бундан йигирма беш йил аввал шу праписсўр билан бир дорилмуаллимда бирга ишлагон экан. Кириш имтиҳони кунлари порани бўлиб олишда торгишиб қолган экан. Кейин досент баччағар бошқа институтга ўтиб кетган экан... Хуллас, ота-бола жанжаллашиб, ўйни бошига кўтарибди.

— Ўзимни сувга ташлайман! — дептию ҳалиги матрос ўғил Комсомолский ўзарага қараб югуриб қолибдур. Унинг орқасидан досент ота ва досентка она ҳам ҳай-ҳайлаб югуришибдур. Ўғил Комсомолский ўзаранинг қирғоғига келиб, орғига бир қараб қўйибди-да, калласи билан гум эгиб сувга ташлаб, ғойиб бўлибдур. Ота-она қирғоқда юм-юм йиғлаб қолаверибдур. Ўғил матрос Чилонзор томондан чиқиб, видеобарга кириб кетибдур, баччағар.

Орадан уч-тўрт кун ўтгач, шу йигит юзига ниқоб тутиб, рэкет бўлиб, ҳалиги праписсўрнинг уйига кечаси бостириб кирибдур. Бундай қараса, бу ошуқ бўлган қиз праписсўрнинг ёнида шир

яланғоч ётганмиш. «Праписсўрларнинг қизи отасининг ёнида яланғоч ётаркан-да, эрка ўсганда», депти йигит ўзича. Кейин ёнидан ўйинчоқ тўппончани чиқариб:

— Тур ўрнингдан, энағарлар! Бу қандай шармандалик! — деб бўкирибди.

Праписсўр қалт-қалт титрармиш. Нуқул: «Нима гап, нима керак?», дермиш.

— Нега қизинг ёнингда бундай ётибдур, имонсиз?! — депти йигит.

— Бу қизим эмас, хотиним! — деб чийиллабди праписсўр.

— Вот, даюс! — деб ёқасини ушлабди йигит. Кейин қизга қараб депти: — Бу праписсўр-ку, қариб, мияси айниб қолибдур. Ҳа, санинг калланг қайси гўрда эди?

— Менга хўжайинмисан? Подумаеш! — депти қиз буралиб.

— Ҳа-а, аввал сандақаларни отиш керак экан, — деб тўппончасини ўйнаб қўйибди йигит, сўнг шарт бурилиб чиқиб кетибди.

Ҳозирги кунларда мана шу йигит қишлоқдан Тошкентга келибоқ сочини қирқиб, лабини бўяб, эрсираб қолган қизларни пойлаб юрганмиш. «Ёшлик» жўрноли шу масалага бир аралаша бўларкан.

Кейин «Ёшлик»ка яна бир так-

лифим бор. Бу, баччагар, кечирасиз, шу бизда огиз масаласи сал чатоқроқ; шу, «Ёшлик» бизга ўхшагон азаматлар учун «Чапанилар» деган бир минбар берса. Баъзи баччагарларди чапанисига бир сўйиб, тартибга чақуриб турсак. Тунов куну биров бу Ўзбекистонда белида белбоғи борлар қолмади, деб сал жиғимга тегиб қўйди. Белида белбоғи борлар қолмаганига биз эмас, бўйнида бўйинбоғи бор бошлуқлар айбдор. Буларнинг айримларига Ўзбекистон мустақил бўлди, деганингиз билан: «Мустақил дегани нима дегани?», деб ҳайрон бўлиб тураверади. Буларга албатта Масковдан бир қизил аскар миллиқ кўтариб келиб: «Тур ўрнингдан, Савит ҳукумати тугади!», дейиши шарт. Шунда ҳам ишонмайду. Савит ҳукуматининг тугагани ҳақида битта испаранка келтур, дейди... Ақинда бир бошлуқнинг ҳузурига иш билан борувдим. Серкиллатар қиз: «Бошлуғимиз засидания қилаётдилар», деди. Нақ икки соат кутдим. Ахийри сабрим чидамай эшикни шартта очиб кирсам, битта ўзи ширакайф, тишини кавлаб ўтиргон экан. Гапни айлантириб келиб: «Мустақиллик дегани нима?», деб сўрасам, «Бўлай десанг мустақил, якка ўзинг юзта қил», деб тиржайиб турибду. Оббо, баччагар! Бу шоир раҳбарлардан экан-ку, деб гирбонидан тутиб мундай тургаздим-да: «Анчагани тўлибсан, кушхонабон бўлибсан», дея бир силтасам, деразанинг раҳига бориб урилди. Индамай чиқиб кетдим.

Ман санга айтсам, ука, ҳўкиз семирса боқувчисини сузади. Мунакалар билан ҳали-вери мустақилликка эришмаймиз, шекилли. Юрагимдаги шунақа гапларни «Ёшлик»ка бориб гапириб берсам, баҳонада бир отамлашиб келсам, деб бу ёққа йўлга тушдим. Қани, носдан ол... Не, нос чекмайсанми, оббо эна...

Инчунин...

Калвак Маҳзумнинг Тошпўлат тажангга мактуби

Саломим егиб маълум бўлсин-ким, мулло Тошпўладга. Иним Тошпўлад, санинг «Ёшлик» жўрнолидаги гапларингни ўқиб, э-э,

бу баччагар одам бўлиб қолибдур-ку, дедим. Инчунин, ман сандан бундай политика гапларни кутмагон эрдим. Дамикрат бўб қобсан-ку, Локин... сан ҳозир айтгон гапларни ман олтмиш йил аввал айтгон эрдим. Фойдаси шу бўлдики, олти йил ҳибсда ётиб чиқдим. Инчунин, у пайтда рост гапиргон гўрга, бўҳгон қилгон гўрга ўтқазиб турилгон давр эди.

Ҳў-уш, сан Тошкентга ўқиғони келиб, сочини қирқиб, лабини бўяб, эрсираб юргон қизлар ҳақинда гапирибсан. Инчунин, ман олтмиш йил бурун аёллар иштон кийсин, сочини қирқмасин деганимга уч йил қамоқда ўтирдим. Ман бандан ожиз, лақмаи ландовур турмада ҳам оғзимни тиймай, хотунлар сийнабанд тақмасин, кони зарардур, деб юборганим учун яна уч йил қўшиб қўйди.

Мана, энди яратганга шукрим, биз айтгон гаплар рост бўлиб, ҳукуматнинг ўзи фотиҳа бериб турибду. Инчунин, ана энди афсус қилурменки, сал илгарироқ — кўзнинг нури, белнинг қуевати бўлгон пайтларда «Сийнабанднинг хотунлар соғлиғига зиёни» мавзуида илмий иш ёзсам бўларкон. Инчунин, доктор наук бўлиб олурдим. Узингга маълумки, биз энамизни мўйловимиз чиққунга қадар ҳам эмиб юрардик, аммо волидамизнинг сути камаймас эрди. Савит хотунлари бу ёқдан туғса, у ёқдан сути қуриб қоладур. Кўзини очмаган гўдакка шишада дўхтурлар сут берадур. Инчунин, бу сут эчкиникими, чўчқаникими — эганинг ўзи биладур. Баъзан телвизорда эчкига ўхшаб ярим яланғоч сакраётгон қизларни, ширакайф, пишиллаб овқат тановвул қилаётгон бақалоқ йигитларни кўриб, давлатни сутини ичиб тарбияланганлар шулар бўлса керак, деб ўйлайман.

Энди, ман санга айтсам Мулло Тошпўлад, хотун зоги ҳақинда сўз очиб, оғзим куйгон, кўп азият торггонман. Инчунин, дамим ичимда... Хотунлар масаласинда бизнинг ҳукумат сиёсатининг кўп номақбул, одамнинг ичи оғрийтургон жиҳатлари кўндир. Масалан, қайси бир мафкура ва маърифат соҳасига бош суқма, раҳбари аёлдур. Мафкура ходимларининг бир анжуманида қатнашгон эрдим. Раёсатда ўн икки аёл ва бир эркак ўлтирибду. Ун икки товўққа бир хўроз эркан, де-

дим. Мафкурамиз нега суствлашиб кетди, десам, мафкурани товўқлар бошқараётгон экан. Хайриятки, ҳукуматнинг раҳбар аёллар пилонини тўлдирамади, деб сохта йўл тугаётгонини бир дамкират очиқ танқид қилди. Мабоодо, шу гапларни ман айтсам, мулло Тошпўлад, ҳукумат мани авахтага тўхадур. Тагин ҳам санинг гапларингни «Ёшлик» босибдур. Эҳтиёт бўл, орқангдан одам қўядур.

Энди бўтам, тўғриси айтсам, бир-икки қилмишинг манга мақбул эмас: яъни, жўрнол ходимларидан нос сўрабсан. Бурунги замонлар бўлгонда эди, шу қилиғинг учун Маҳзум поччангга вобаста қилиб, Сибирга сургун этарди. Носнинг ўрнига қиммат бўлсаям булғор попурицидан тортиб қўяқол. Инчунин, бу ҳам гўмроҳликдир. Китобларда айтибдурларким, кайф қиладургон нарсанинг барчаси ҳаромдир.

Ҳў-ўш, яна бир гапинг дилимни сиёҳ қилди. Кўпчилик ёшлар ўқийтургон жўрнолда мен фақирни баттол депсан. Ҳали ҳам оғзинг бесарлиғича қолибдур, баччагар. Шахсан каминага айтадургон гапинг бўлса, жўрнолга ёзмай, қулогимга айт. Узим ҳам сан бирла бир дардлашмоқчи эрдим. Янганг охиратга рижлат қилгондан бери дардлашурга бир маҳрами асрор тополмай, зеркиб ётурмен. Хотунларни эрга тегмайдуриб қилиб, пенсия билан таъминлаб тургонга минг лаънат. Шу «Ёшлик» жўрноли бева хотунлар тўғрисида бир маълумот, инчунин, адресат бериб борса савоб бўлурди.

Сенга салом бирла Калвак Маҳзум иби мулло Мирзасаримсоқ Шоший.

Тошпўлат тажанг ҳамда Калвак Маҳзумнинг номаларини қоғозга туширувчи Абдуғани АБДУВАЛИЕВ.

Тўхтамурод Рустам

БРУС ЛИ ҲАҚИДА ҲАҚИҚАТ

Салкам икки ўн йилликдирки, кунфу, ушу, каратэ сингари Шарқ яккама-якка кураш амаллари биз учун асло афсона эмас. Афсонага дахлдор фақат биргина ном қолган, у ҳам бўлса — маълум ва машҳур, қудратли ва бекӣс Брус Ли!

«Кунфу» сўзи хитой тилида «гунфу» тарзида жаранглайди. Буни ўзбекчага юксак маҳорат, фидойилик деб таржима қилиш мумкин. Қатор қадимги хитой фалсафий манбаларида гунфу тушунчаси остида кишининг узоқ изланиш, ўқиб-ўрганиш ва истиффор чекиш натижасида камолот чўққисига етиши, «ўз-ўзини англаши» тушунилган. Худди шу боис яккама-якка кураш санъатини фарқлаш мақсадида Хитойда III-чи асрдан эътиборан «ушу» атамаси ҳам қўллана бошланди. Ушунинг ўзига хос жиҳати шундан иборатки, у доимо ярим ёпиқ мактабларда ўқитилган ва ўқувчилар олдига жисмонан эмас, ақлан тер тўқишни асосий вазифа қилиб қўйган. Яъни асосий ўқиб-ўрганиш жараёни машқ майдончаларида эмас, дархоналарда, устоз — шогирд мулоқоти асосида кечган. Ҳар бир мактабда кўпи билан бешта ё олтига ўқувчи таҳсил кўрган. Устозлар томонидан маъқул кўрилмаган қизиқувчилар эса фақат кураш усулларининггина ўрганиш билан кифояланишган, ушунинг асосий сирларидан воқиф этилишмаган. Азалий анъанага мувофиқ, бу сирларни кимга очишни махсус

танлов асосида устозларнинг ўзлари ҳал қилишган. Шу боис кенг омма учун мактаб очиб, ўзларини «устоз» деб эълон қилган шахслар одатда одамларда ишонч уйғотмаган. Яна шуни ҳам алоҳида таъкидлаш лозимки, ушу таҳсили билан шуғулланиш Хитойда узоқ вақтгача энг даромдсиз иш ҳисобланган. Демакки, бу билан ушунинг ҳаётининг мазмунини деб билган чинакам фидойиларгина шуғулланишган.

Илдизи инсоният ибтидосига бориб тақалувчи Шарқ яккама-якка кураш санъати Фарбга фақат йигирманчи юз йилликнинг иккинчи ярмидагина кириб келди. Ўз тилида «гунфу» тарзида жарангловчи кураш амалининг бу ерда «кунфу» тарзида ўзлаштирилгани хусусида тўхталган эдик. Бироқ бунинг фақат номигина кунфу эди, холос. Асосан газет, журнал ҳамда махсус қўлланмалар саҳифаларидаги расмларда акс этган айрим ўхшашликларни айтмаганда, бунинг қадимги Хитой кураш санъатига ҳеч қандай алоқаси йўқ эди. Лекин, мана, кунлардан бир кун кинохоналарнинг экранларида «Ириқ корчалон» деб аталмиш филм пайдо бўлди ва бутун Амрико Брус Ли номини таниди. Кетма-кет экранларга чиққан қатор кейинги филмлар эса фақат Брус Ли шахсини тирик афсонага айлантирибгина қолмай, Хитой яккама-якка кураш санъати ҳақидаги тасаввурларда ҳам ўзгариш ясади. Брус Лини биз узоқ Амри-

қода тўқилиб, Оврупо орқали «чўнтак»да олиб ўтилган айнан шу афсоналар орқали танидик ва улар асосида — таяинки, миллий хусусиятларимиздан келиб чиқиб — ўз афсоналаримизни тўқидик. Қарабсизки, орадан ҳеч қанча ўтмай у ўзимизнинг миллий қаҳрамонимизга айланди-қолди!

Ҳар қандай афсона замирида бир қатра ҳақиқат ётади. Биз рўпара келган ҳолатда ҳақиқат шуки, номи афсонага дахлдор қаҳрамонимиз, қадимги Хитой афсоналаридагидек, осмондан тушмаган ва демакки, Тангри фарзанди ҳам эмас. У ҳаммамиз қатори Замин фарзанди ва худди шу заминда дунёга келган. Буни у таваллуд топган сана ҳам тасдиқлаши мумкин: 1940 йилнинг 27 нўябри. Бу ҳам кифоя қилмаса, гувоҳликка у дунёга келиши арафаси ҳозир бўлган Сан Франсиско шахрилиқ дояни жалб этиш мумкин. Қолаверса, Брус Лининг ўзимиз қатори одам эканини юз фоиз исботловчи бошқа гувоҳлар ҳам бор: унинг отаси, онаси...

Амрико Қўшма Штатлари бўйлаб сафарга чиққан «Сисуй» Хитой миллий театру гуруҳи 1940 йил кузагида Сан Франсиско шахрида томоша кўрсатиш учун тўхтади. Гуруҳ таркибида Ли Хуэйчун исмли раққос ва унинг жомилдор хотини ҳам бор эди. Худди шу ерда совуқ киз оқшомларининг бирида хотиннинг кўзи ёриди ва Ли Хуэйчун ўгиллик бўлди. Мавжуд диний ақидаларга кўра, бола хитойча қамарий тақвим нуқтаи назаридан жуда боп — Аждар Илида дунёга келди ва демакки, мазкур афсонавий махлуққа хос жамми хислатлар тўлалигича унда намоеъ бўлмоғи лозим эди. Удум ва ақидаларга эътиқоди кучли ота-она Аждарнинг фарзандларига ҳомиёлик қилишига ишониб, уни Ли Сяо Лунли, яъни Бола Аждар деб номлашди. Бир пайтнинг ўзида, бошқа бир халқ удумига биноан, унга яна Ли Чженфан деб ҳам ном қўйилди. Бу эса ўз навбагида «Сан Франсиско ҳимоячиси» деган маънони англатарди. Бироқ, чамаси, бола-нинг онасида бу ҳам оз туюлди

ва у ўз фарзандига учинчи исми берди — бу сафар уни Брус деган амриқоча исм билан номлади. Орадан кўп ўтмай улар Гонконгга қайтишди, лекин Брус Сан Франсискода дунёга келгани боис ўз ўзидан АҚШ фуқаролигини ҳам олди.

Орадан бир неча йил ўтди, бирок ота ва она қанчалик кўз тикишмасин, қодир ва ғамхўр Аждарнинг ёрдамидан дарак бўлмади. Бола нимжон, касалманд бўлиб ўсарди. Устига устак, унинг бир оёғи иккинчисидан нафақат калта, балки хиёл қийшиқроқ ҳам эди. Бу ҳам етмагандек, болакайнинг кўзи хира кўрар, ёши улғайгани билан бўйи сира чўзилай демасди. Хуллас, муштипар ота ва онанинг орзуси ушалиб, болакай келажакда машҳур раққос бўлиб етишишига ҳеч қандай умид йўқ эди.

Болакай тўрт ёшга тўлгач, отаси у билан жиддий шуғулланишга аҳд қилди. Бўйининг бир қаричлигига қарамай, Брус ниҳоятда зеҳли ва тиришқоқ чиқиб қолди. У отасининг гапларини оғзидан чиқмасидан илиб олар, машқларни қойилмақом қилиб бажарарди. Бора-бора маълум бўлдики, болакайда раққос учун сув ва ҳаводек зарур икки хислат — оҳангни ҳис этиш ҳамда гавдани тўғри бошқара билиш хислатлари тўла-тўқис мужассам экан. Вироқ Ли Хуэйчунни ҳаммасидан кўпроқ севинтирган нарса ўғлининг мисли кўрилмаган меҳнатсаварлиги ва тиришқоқлиги бўлди. Санъатда, хусусан, раққода бир нарсага эришиш қанчалик машаққатли иш экани, кишидан қанча тер ва заҳмат талаб этиши Ли Хуэйчунга жуда яхши аён эди. Уғлининг зеҳни ўткирлиги, машаққатлардан чўчимаслигини кўриб, яна унинг умидлари барқ урди, «Балки Брус ҳали чиндан ҳам устаси Франг раққос бўлиб етишар, менинг изимдан кетар», деган ўй унга тинчлик бермай қўйди, ҳатто ўғлини ўзи бир умр раққос этган саҳнада хаёлан тасаввур ҳам қила бошлади.

Аммо... Афсуски, болалар, қанчалик иқтидорли, зеҳли, меҳнатсевар, тиришқоқ бўлишмасин, камдан-кам ҳолларда ота-оналарининг ишончини оқлашади. Айни ҳолда ҳам худди шундай бўлди. Брус улғайгани сари кундан-кунга шўх, ўйинқароқ бўлиб борди, кўчадан деярли ҳар

кунни ё бурни қонаб, ё қовоғи кўкариб қайтишни одат қилди. Тайинки, ота-онасининг ҳам ташвишига ташвиш қўшилди. Лекин қанча уринишмасин, бунга барҳам беришнинг уйдасидан чиқишолмади — Бруснинг кўчадан ёқваайрон, қонига беланиб қайтиши оддий-одатий бир ҳолга айланди. Агар бу Бруснинг ошналари билан ниманидир талашиши оқибати бўлса ҳам бир нави эди-ку. Ташвишланишга у қадар ҳожат қолмасди. Лекин она суғи ҳали оғзидан кетмаган зумрашалар гуруҳга бўлиниб, маҳалла талашиб ёқа бўғишаётган, уриб бир-бирининг бошини ёраётган бўлишса-чи?

Қанча қовоғи шишмасин, қанча бурни қашқа бўлиб қайтмасин, Брус ҳеч кимга ўзини хара қилдириб қўймади. Дўстлари орасида у адолатталаблиги ва ҳалоллиги билан ажралиб турар, ҳеч қачон бировга орқадан келиб зарба бермас, йиқилган раққибига асло кўл теккизмади, доимо мардона иш тутарди. Шу билан бирга, у ҳеч қачон биринчи қўл кўтармас, баҳсни иложли борича тинч йўл билан ҳал қилиш пайида бўларди. Лекин муштлашув бошланса, қаттиқ олишар, чекинишни хаёлига ҳам келтирмасди. Бора-бора у шунга амин бўлдики, муштлашувни ҳам одамига чиқарган экан, ўрганган, шуғулланган, ҳадисини олган кишининггина қўли баланд келаркан. Демак, бу билан ҳам жиддий шуғулланиш керак экан, баайни раққос билан шуғуллангандек...

Болани қалтис ўйинлардан чалғитиш мақсадида ота-онаси уни гонконглик таниш кинорежиссёрларга кўрсатишди ва Брус ўсмир ёшида бир нечта филмда суратга тушди. Вироқ филмларнинг барчаси бўш, зерикарли ва сийқа эди, шу сабаб Брус кинодан жуда тез қўлини ювиб, қўлтиғига урди. Лекин ушудан энг биринчи сабоқни у айнан кино майдончасида олди. Барча тижорат йўналишидаги киностудияларда бўлгани каби, бу ерда ҳам яккама-якка кураш амалларининг айрим унсурлари ўргатиладди. Фарзандларининг янги қизиқишидан воқиф бўлган ота ва она уни кечиктирмай донги бутун Хитойга кетган гонконглик ушу устаси И Вэн мактабига ўқишга беришга қарор қилишди. И Вэн ушу амали юнчун («Абадий баҳор») услубининг

саккизинчи пири бўлиб, унинг исми маҳаллий шевада Ип Мэн тарзида жарангларди. Юнчун услубининг ўзига хослиги шундан иборат эдики, у кучли гангитувчи зарбалар эмас, балки рақиб қўлоғига чангадек тирмашиш ва шу тахлит унинг хужумга ўтишига йўл бермаслик асосига қурилганди. Афсоналарнинг далолат беришича, мазкур услуб будда динига мансуб жанубий хитойлик бир роҳиба томонидан XVIII чи асрда ўйлаб топилган бўлиб, асосан жисмоний имкониятлари чекланган кишилар — аёллар, қариялар ҳамда болалар учун мўлжалланган эди. Юнчун услуби кишида шунақанги сезиш, ҳис қилиш қобилиятини тарбиялардики, уни мукаммал эгаллаган шахс кўзи боғланган ҳолда ҳам бемалол жанг қила оларди.

Ип Мэн янги ўқувчилари орасидан миқти, хушрўй йигитчани дарров кўз остига олди. У Брусда чинакам Шогирдни илғади. Унга бирор усулни уч-тўрт қайта кўрсатиб овора бўлишнинг ҳожати йўқ эди — бир мартадаёқ илиб олар ва қойил қилиб бажарарди. Шунга қарамай, Брус ҳар бир усул устида соатлаб тер тўқар, баъзан машқ майдончасида ярим тунгача қолиб кетарди. Сабоқлар пайти эса у Устозни кунфу тарихи, фалсафаси ва назарияси билан боғлиқ саволларга кўжиб ташларди. Кунфунинг юнчун услуби будда динига мансуб бир роҳиба томонидан ўйлаб топилгани хусусида юқорида тўхталган эдик. Бу, тайинки, йигитчада будда динига нисбатан қизиқиш уйғотмай қолмади. Фарзандларининг кураш илмига сидқидилдан берилганини кўриб ота-онаси ҳам анча таскин топишди. Барча қобилиятли кишилар билан шундай бўлади ўзи одатда — тунлаган йўлларига қаттиқ боғлангач, ҳар қандай ҳавоий ҳавас ва мақсадлар ҳам саробдек ортга чекинади. Албатта, Устоз билан муттасил мулоқот ҳам муҳим аҳамият касб этди бунда. Кундалик узундан-узоқ суҳбатлар орқали у шогирдлари шуурига кунфу замирида яширин энг олий голяни сингдиришга, яккама-якка кураш санъатининг асосий мезони кишига хужум қилиш ёки ҳимоялана бўлишни ўргатиш эмас, балки унга камолотга етиши, ўзлигини англашида кўмак бериш эканини исботлашга уринди. Фақат ва фақат эзгулик ҳам

да покликка хизмат қилмоғи лозим бу санъат, асло ёвузлик ва риде кўлида ўйинчоққа айлантирилмаслиги керак. Албатта, ҳамма ҳам тушунавермасди бу бир қарашда оддий ҳақиқатни. Лекин Брус, Устознинг бахтига, буни жуда тез ва аъло даражада тушуниб етди.

Билъақс, унинг тақдири тамомила бошқача кечиши ҳам мумкин эди. Гап шундаки, Брусни Гонконгдаги энг маъқул баланд жинояткор гуруҳ — «К-34» гуруҳи кўз остига олди. Мазкур гуруҳнинг фаолият доираси ниҳоятда кенг эди. Қул савдоси, нашафурушлик, қароқчилик, ўғирланган моллар билан савдо қилиш, товламачилик, давлат ва политсия амалдорларига пора бериш... хуллас, улар бош қўшмаган қора ишнинг ўзи йўқ эди. Иши-ку майли, ҳатто гуруҳ танлаган номдан ҳам ёвузлик ҳиди анқиб турарди. «34» рақами мазкур гуруҳнинг илк йигинлари ўтган Гуанжоу мавзесидagi уйни англатарди. «К» ҳарфи эса «қирот»^{*} сўзидан олинган бўлиб, гуруҳ номига анча кейин, «Яшил чироқ» номли рақиб гуруҳ билан қақишатқич курашига киришиб, уларни битта қолдирмай сўйиб тугатишгач қўшимча қилинди. Яна шунини ҳам алоҳида таъкидлаб ўтиш жоизки, «К-34»га ўхшаш жинояткор гуруҳларнинг деярли барчаси махсус қароргоҳи, политсияси, иш юритиш идоралари ҳамда ўзига хос «кадрлар бўлими»га эга эди ва бу ерга жойлашиши энг аъло, сердаромад ширкатга ишга киришдан ҳам мушкул ҳисобланарди. Гуруҳ сардорларининг ишончини қозонмоқ учун озмунча синовлардан ўтиш, тер тўкиш талаб этилмасди.

Ким билсин, балки Бруснинг ўзига хуш ёққандир маъфиячиларининг бундай илиқ муносабати, лекин ота-онасининг капалагини учуриб юборди. Ли Хуэйчунга жуда яхши маълум эди бу муносабат ва ваъдалар ортида нима ётгани. Чунки унинг театруси ҳам, Гонконгдаги барча муассаса ва корхоналар каби, тушган фойданинг маълум фойзини мафияга қўшқўллаб элтиб берарди. Демак, ойдек равшан Брусга қандай тузоқ қўйилгани. Бу шундай

тузоқки, унга илинмай қолиш амри маъно. Илингач эса...

Нима қилиб бўлмасин Брусни қутқариб қолиш лозим эди. Лекин қандай қилиб? Токи у Гонконгда экан, бу ҳақда гап ҳам бўлиши мумкин эмас. Демак...

Ва Ли Хуэйчун айчи шароит учун ягона тўғри қарани таплади — ўғлини АҚШга, Сан Франсискога жўнатишга қарор қилди. Майли, саҳна буюв раққосдан айрилса айрила қолсин, ишқилиб, ўғлининг боши омон бўлса бас.

Шу тариқа Брус ушу мактабинини тугатишга ҳам улгурмай, чархнинг кажрафтори билан Амриқога келиб қолди. Албатта, бунинг ота-она бағрига кўниккан йигитча учун ҳеч қандай афзал жойи йўқ эди. Бир бурда понни ҳам энди у ўзи топиб ейиши лозим. Лекин шундай бир ишга жойлашиш керакки, машгулотлар учун ҳам вақт ва имконият бўлсин. Бу пайтга келиб Брус куниге камида беш-олти соатдан машқ қилишга ўтганини ҳисобга оладиган бўлса, унинг олдида жуда мушкул вазифа турарди. Кейин машққа киришишдан аввал жисмонан тетик бўлиш ҳам талаб этилади. Демак, иккита йўл бор: ё оғир, масъулиятли иш ва бинойидек даромад, ёки энгил, зўриқиш талаб этилмайдиган вазифа ва... шунга яраша зиғирдек маош. Брус иккинчи йўлни маъқул деб топди ва хитойлик бир бойваччанинг «Раби Чоу» аталмиш кичкинагина ресторанида дастёрлик қила бошлади.

Ким Брус Лининг машҳур «Аждарнинг қайтиши» филминини кўрган бўлса, яхши эсласа керак: ундаги жами воқеалар баайни шунга ўхшаш бир ресторанчада кечади. Ертўла-чи, ертўла ёдингиздадир? Гонконгдан ташриф буюрган кунфу устасини ресторан хизматчилари синаб кўриш мақсадида шу ерга бошлаб келишди. Брус машгулотларини «Раби чоу»даги худди шунга ўхшаш ертўлада давом эттирди. Шифтга қўм тўлдирилган баҳайбат қоп осиб, бутун бўш вақтини машқларга бағишлади. Унинг мақсади битта — имкон қадар тезроқ чинакам кунфу устаси бўлиб етиши эди. Бу мақсад сари йўл кундалик тинимсиз машаққатли меҳнат орқали ўтишини ҳам у жуда яхши англарди. Бора-бора у яна шунини ҳам англаб етдики, яккама-

якка кураш санъати бутун бир олам экан ва унинг жами сирасорини эгаллаш учун юз умр ҳам озлик қиларкан. Шу билан бирга, асл хитойлик сифатида устозларнинг: «Ҳар бир юрагида чўғи бор ва ўзини ҳурмат қилувчи киши доимо юксак чўғки — Тайси сари интилмоғи даркор», деган қимматли ўғитини ҳам бир дақиқа бўлсин ёддан чиқармади. Вақт яна шу нарсага унинг кўзини очдики, чинакам уста бўлиб етишмоқ учун фақат битта услубни эгаллаш кифоя эмас экан. Брус кунфунинг бошқа услубларини ҳам мукаммал ўрганитишга қарор қилди. Бахтига, Сан Франсисконинг у истиқомат қилувчи Чайнатаун мавзесида кунфунинг турли услубларидан хабардор кишилар топилиб қолди. Бу олтиминчи йилларнинг бошланишига, Амриқо бўйлаб айни каратэ «вабоси» тарқалган бир пайтга тўғри келди. Тайинки, бу юқумли «касаллик» Брусга ҳам таъсир этмай қолмади. Асосий қурол қўл ҳисобланувчи кунфудан фарқли ўлароқ, каратэ кураши рақибни оёқ билан маҳв этиш асосига қурилган. Шундай экан, бу амални ҳам мукаммал эгалламоқ лозим, деб қарор қилди Брус.

Орадан ҳеч қанча вақт ўтмай, Брус Ли яккама-якка кураш санъатининг деярли барча услубларини эгаллади, маҳорат бобида жами устозларини ортда қолдирди. Тажриба ва маҳорати ошгани сайин хаёлида янги, ўзига хос бир кураш мактаби яратиш фикри куртак ёзиб борди. Ахир, қачонгача фақат битта мактаб усулларини ўрганиш билангина кифояланишди қизиқувчилар?! Бу шундай бир мактаб бўлсинки, ҳеч қандай қолипларни тан олмасин ва яккама-якка кураш санъатининг барча инжуларини ўзида жам этсин.

Ниятларини рўёбга чиқариш мақсадида Брус шаҳардаги ер ости гаражларидан бирида кураш мактаби очди ва қобилиятли болаларни тўплаб, сабоқ бера бошлади. Брус уларга кунфу фалсафаси, кураш илми билан боғлиқ афсоналарни кўп ҳикоя қиларди. Айрим афсона ва фалсафий ақидаларнинг маъзини чақиб беришга унинг ўзи ҳам қийналарди, чунки эшитганини сўзларди-да. Билим доирасини кенгайтириш мақсадида Брус яккама-

* Қирот — қимматбаҳо тошларнинг оғирлик ўлчови; тахминан 0,2 минокғога тенг.

якка кураш санъати тарихи, фалсафаси ҳамда назарияси билан боғлиқ манбаларни йиға бошлади. Қисқа муддат ичида унинг кутубхонасида уч минг жилддан ортиқ китоб тўпланди. Бутун бўш вақтини машғулотлар ҳамда мутолаада ўтказишига қарамай, Брус ҳануз ўзини етарлича билимга эга эмас деб ҳисоблар, бирор олий ўқув юртида фалсафа илмидан сабоқ олишни орзу қиларди. Вақти келиб у бу сабоқни олади — Сизтл дорилфунунининг фалсафа факултетини тугаллаб, фалсафа магистри илмий даражасига эга бўлади. Бироқ бунга ҳали анча бор. Ҳозирча эса... ҳозирча Брус билимини мустақил равишда, асосан мутолаа ёрдамида ошириш билан машғул. Кўп ўтмай у бир қанча яккама-якка кураш услублари, шу жумладан, оврупоча бокс асосида янги, ўзига хос кураш амалини ўйлаб топганини эълон қилади. Мазкур амалга Брус житкундо, яъни «етақчи мушт амали» деб ном беради.

Орадан яна бир неча йил ўтади. Брус Ли ўз олдига қўйган мақсадга эришади — ажойиб, тенги йўқ кунфу устаси бўлиб етишади. Лекин шунга қарамай, унинг номи Амриқо Қўшма Штатларида ҳали деярли ҳеч кимга маълум эмасди. Ниҳоят, узоқ иккила-нишлардан сўнг Брус ўз кучини кинода синаб кўришига қарор қилди. Унинг бу ниятига кўпчилики истеъзо билан ёндошди: инглизчани бузиб талаффуз этса, кейин бўйи ҳам бир қарич (1 метру 62 сантиметр); қандай қилиб бундай одам маълум ва машҳур Амриқо кино «юлдуз»лари билан бирга суратга тушиши мумкин?! Хуллас, қайси режиссёрга мурожаат этмасин, Брус мулоим, лекин қатъий рад жавобини оларди.

Аммо барибир сўнги киносиновлардан бирида унга омад кулиб боқди. Бруснинг кунфу билан шуғулланишидан хабардор режиссёр ундан бирор усулни намойиш этишини илтимос қилди. Эғнида камзулли костюм-шим, оғида баланд пошнали бошмоқ, Брус кийимини ҳам алмаштирамай шу заҳоти ишга киришди. Операторлардан бирини ёнига чорлаб, унинг мисолида бир қанча кучли, ўзига хос зарбаларни намойиш этди, сўнг пекинлик артистлар сахнада қандай қадам ташлашларини юриб кўрсатди.

Шу тахлит Брус синов майдончасида ҳозир бўлганларни, шу жумладан, режиссёрни ҳам буткул ўзига ром қилди.

Илк муваффақият Брус Лига «Яшил сўна» номли филмдан сўнг келди. Мазкур филмда Брус асосий роллардан бирини ижро этиш билан бирга, ўзини режиссёр сифатида ҳам синаб кўрди. Филм экранларга чиққан кундан эътиборан Брус Ли номи Амриқо аҳлининг оғзидан тушмай қўйди. «Йурик корчалон» ҳамда «Даргазаб мушт» деб аталмиш кейинги филмлари эса уни бутун дунёга танитди.

Шон-шухрат билан бирга Брусга секин-аста беҳбудлик ва фаровонлик ҳам кела бошлади. У шогирдларидан бири — швед қизи Линда Эмериға уйланди, Калифорниядаги Калвер Сити деган шаҳарчадан ҳашаматли боғли кошона сотиб олди, боғ яқинида ажойиб спорт саройи барпо этди. Нафақат сарой, ҳатто бутун боғ ҳам махсус спорт анжомлари билан тўлдириб ташланган, кундалик машғулотлар янада қизгин тусга қолмас, кунфу, ушу ва каратэ дунё бўйлаб бу қадар кенг қанот ёзишида ўзининг ҳам ҳиссаси катталигидан беҳад фахрланарди. Бироқ қувонч ўрнини баъзан ранж ва алам тўйгулари ҳам эгалларди. Чунки айрим мактабларда тасодикий, кунфу ҳақида юзаки тасаввурга эга кишилар сабоқ беришарди. Кунфунини мўйай пул топши манбаига айлантириб олган корчалонлар ҳам истаганча топиларди. Энг даҳшатлиси — қора гуруҳлар ҳам кунфу ва каратэдан ўз ёвуз ниятлари йўлида кенг фойдалана бошлашган эди. Ҳатто шу даражага бориб етдики, адабиёт ва санъат доирасидаги кишилар — арзон шухрат истагидаги айрим зўраки режиссёр, ёзувчи ҳамда ноширлар кунфу замиридаги эзгу гояларни аёвсиз топтаб, унинг фақат шафқатсиз жиҳатларини тарғиб қилишига ўтишди. Шиддатли хужум, кучли зарба, қон, шикаст, лат — мана, нима қизиктирарди уларни биринчи галда. Тайинки, бу Бруснинг газабини қўзғитмай қолмади ва у сохта «санъаткор»ларга қарши кураш

бошлашга аҳд қилди. Лекин, афсуски, унинг овозига қулоқ тутадиган бирорта ҳам мардум топилмади. Устига устак, уни суратга тушишга таклиф қилмай, умуман, кинода ишлашига имкон бермай қўйишди. Буюк санъаткор маълум муддат ишсиз қолди. Ва у Гонконгга қайтишга қарор қилди. «Гонконгда мен мисли кўрилмаган имкониятларга эга бўлман, — деб айтди у хайрлашиш олдидан дўсти ва шогирди — каратэ бўйича етти марта жаҳон чемпиони Чак Норрисга. — Ҳақиқий кино қанақа бўлишини улар ўшанда кўришади. Холливуддагилар ҳали орқамдан ўзлари ялиниб боришади».

Бу 1970 йили содир бўлди. Орадан бир йил ўтар-ўтмас эса Холливуддагилар чиндан ҳам унинг орқасидан ялиниб келишди. Бироқ бунга анча мунча тер тўкишга тўғри келди. Бирин-кетин «Аждарнинг дунёга келиши» ҳамда «Аждарнинг қаҳри» фильмлари пайдо бўлди. Брус уларни мустақил равишда, қандай истаса — шундай суратга олди. Мазкур филмларда нафақат Бруснинг бор санъати ва маҳорати, балки дунёқараши, яккама-якка кураш амаллари ҳақидаги фалсафий мушоҳадалари ҳам мужассам. Айниқса, «Аждарнинг дунёга келиши» филмида. Ҳа, одамзод кўпроқ ёвузлик ҳужумрон бешафқат оламда яшайди, ҳа, у кўпроқ бешафқат бўлишга мажбур, бироқ барибир инсон боласи табиатан некбин ва раҳмдил. Филм қаҳрамони — Шаолин ибодатхонаси роҳибини бўлмиш ёш йигитчанинг ёвузликка қарши кўл кўтариши ниҳоятда қийин кечади. Аммо барибир у бундан бошқа йўл йўқлигини англаб етади ва қора гуруҳларга қарши курашга киришиб, ғалаба қозонади.

Филм катта шов-шувга сабабчи бўлди, Брус Лига мисли кўрилмаган обрў келтирди. Унинг номи дунёнинг тўрт бурчида тарқалди, милёнлаб мухлислари кунфу, ушу ва каратэ мактабларига келиб аъзо бўла бошлашди. Брус номи билан боғлиқ суратлар, нишонлар ҳамда китоблар ширкатчи ва ноширларнинг даромад манбаига айланди. Биргина «Аждарнинг дунёга келиши» филмининг ўзидан тушган соф фойда 80 милён долларни ташкил қилди. Брус орзусига

эришди — ижодий мустақилликни қўлга киритди. Уни Карло Понти каби машҳур кино усталари ўз филмларига таклиф қила бошлашди. «Уорнер Бразерс» фирмасидан эса мисли кўрилмаган таклиф тушди: улар шартнома миқдорини белгилашни Брус Лининг ўзига ҳавола этишди ва фирма муҳри босилган, бироқ пул миқдори кўрсатилмаган чек қоғозини жўнатилди. Бир пайтнинг ўзида мухлислардан ҳам минг-минглаб мактублар кела бошлади: улар Аждар ҳақидаги филмнинг давомини ишлашни ўтгани шарди. Брус Лининг ўзида ҳам бор эди бу ният, анчадан бери ҳаёлида «Аждарнинг қайтиши» филмининг ғояси пишиб юрарди. Бу филм кейинчалик мутахассислар томонидан Брус Лининг энг яхши филми деб эътироф этилди. Чиндан ҳам, ундаги айрим саҳналар киши ақлини донг қолдиради. Биргина мисол: филм сўнгида Аждар (уни Брус Лининг ўзи ижро этган) қора гуруҳчилар томонидан ёлланган қотил (Чак Норрис) билан ҳаёт-мамот жангига киришади. Бу олишув Румдаги машҳур Колизей обидасида кечади. Фақат шу саҳнанинг ўзини суратга олишга Брус бир неча кунни сарфлади. Ҳар бир кадр, ҳар бир ҳаракат қайта-қайта суратга туширилди, то Брус Лининг кўнгли тўлмагунча актёрлар ҳам, суратга олувчи гуруҳ ҳам тиним билмасди.

Минг қийинчилик ва машаққатларга қарамай, ҳаммаси силлиқ кетаётган эди. Бироқ кунлардан бир кун Румда, айни филмни суратга олиш давом этаётган пайтда Брус Ли туйқус жунбушга келди ва ғазаб устида яқинида турган операторга ташланди. Хайриятки, иш қон тўкилишигача бориб етмади — Брус тезда ўзига келди ва нима қилиб қўйганини англаб, суратга олиш майдончасидан қочиб чиқиб кетди. Нега бундай бўлганини у кейин ҳам ҳеч тушултириб беролмади. Фақат кўз олди қоронғилашиб, жони бўғзига келиб қадалганини эслашини билдирди. Врачлар бунни ҳаддан ташқари зўриқши асорати деб тушултиришди ва Брусга дам олишни маслаҳат беришди. Албатта, у жонига озор етказган ҳамкасбидан кейин кечирим сўриди, лекин, шохидларнинг айтишича, у шу бўйи Брус Лиға яқинлашишга журъат қилмаган.

Аmmo ҳаммадан ҳам кўпроқ бу ҳодиса Бруснинг хотинини қайғуга солди. У анчадан бери эрининг соғлиғидан қаттиқ ташвишда эди. Брус бир ишни бошладимиз, охирига етказмагунча тинчимаслигини у яхши биларди. Филм устида иш ниҳоясига етгач, у эридан даволашни, жуда бўлмаса бироз муддат ҳордиқ чиқаришни қаттиқ туриб талаб қилди. Аммо Брус бунни эшитишни ҳам истамади. Қанақа дам олиш? Айни у кучга тўлган, қаршисида беқийс имкониятлар очилган бир пайтда-я?! Йўқ, дам олиш ҳақида гап ҳам бўлиши мумкин эмас! Кейин врачлар ҳам тайинли бир нарса топилгани йўқ-ку. Иссиқ жонким билан бўлмайди бу?..

Лекин барибир даволашишга ҳам, дам олишга ҳам тўғри келди. Хотини талаб қилгандек ўн-ўн беш кун эмас, қарийб олти ой! Навбатдаги филмни суратга олиш чоғи у қаттиқ жароҳатланди ва беҳуш ҳолда касалхонага келтирилди. Унинг умуртқа поғонаси синганди. Жароҳат шу қадар оғир эдики, ҳатто врачлар ҳам беморнинг оёққа туриб кетишига шубҳа билдиришарди. Фақат бир киши бундай фикрда эмасди — беморнинг ўзи. Ва Брус каравотга миҳланганига ҳам қарамай, ётган жойида машқ қилишга киришди. Бир пайтнинг ўзида, туғилган имкониятдан фойдаланиб, «Житқундо» номли китоб устида ҳам иш бошлади. Олти ой ичида китобнинг саккиз жилди тахт бўлди.

Айни касалхонадан тузалиб чиқиши арафаси Брус Ҳолливуддан мактуб олди. Уни филм суратга олишга таклиф қилишарди. Бу жуда қатта ғалаба эди. У Амриқога қадм қўяркан, кутиб олгани чиққан дўсти Чак Норрисга: «Мен голиб чиқдим!», деб айтди. Норрис эътироф изҳори сифатида жимгина унинг қўлини сиқиб қўйди. Ушбу ғалаба қанча қон ва тер эвазига қўлга киритилгани унга жуда яхши маълум эди. Брус бу пайт «Ўлим билан ўйнашиб» номли филм устида иш бошлаганди. 1973 йил 16 июнда у ишни давом эттириш мақсадида Гонконгга учиб кетди. Орадан тўрт кун ўтиб эса Норрис дўстининг ўлими ҳақида хабар топди...

Уша қайғули оқшом Брус Ли меҳмонхонага филм продюсери Раймонд Шоу билан бирга қайт-

ди. Кун бўйи у ўзини ноҳуш ҳис қилди ва қаттиқ чарчади, шу боис бош оғриғини қолдирувчи дори ичиб, ухлаб олмоқчи бўлди. Тўшакка чўзиларкан, продюсери-дан икки соатлардан сўнг уйго-тишни илтимос қилди. Бироқ, афсуски, буюк санъаткор шу бўйи қайтиб кўз очмади. Тиббий теширув ўлим миёга қон қўйилиши натижасида содир бўлганини аниқлади. Шунингдек, мурданинг ўпкасида ҳам қон топилди. Бироқ нима сабабдан шундай бўлган — жумбоқлигича қолди. Бу эса, тайинки, ҳар хил мишмишларни келтириб чиқарди. Биров қасос деди, биров заҳарлаб ўлдиришган деди, яна биров тибетлик сирли кунфу устаси ҳақидаги чўпчакни тўқиб чиқарди. Нима эмиш, у Брусни ҳеч ким билмайдиган аллақандай зарба воситасида уриб ўлдириганми. Яна заҳарли игна, Брусни ўлдиришга анчадан буён қасд қилиб юрган ва ниҳоят, меҳмонхонада ўз ниятига эришган нотаниш аёл ҳақидаги чўпчаклар ҳам пайдо бўлди. Хуллас, ҳеч ким буюк кунфу устаси ўз тўшагида, қандайдир доридан ўлим тоғанига ишонини истамасди. Мазкур мишмишлар ичидан фақат биттаси — заҳарлаш ҳақидаги тахмингина ҳақиқатга яқин бўлиши мумкин эди. Чунки Брус жуда кўпчиликка халақит берарди. Яна шундай бир маълумот ҳам тушдики, Брусга ўлимидан нича аввал Хитойдаги қудратли маҳфия гуруҳларидан бири ҳамкорлик таклиф қилган экан. Тайинки, Брус уларга қаттиқ рад жавобини берган. Қисқаси, мазкур фожиа бўйича тергов ишларини олиб борган политсия хизматчиси таъкидлаганидек, «Брус Ли ни ўлдириш учун қанча восита мавжуд бўлса, шунча сабаб ҳам топил мумкин» эди.

Брус Ли жасади солинган тобут АҚШга, унинг киндик қони тўкилган заминга олиб кетилди. Тошкент билан биродарлашган шаҳар — Сизглда, маҳаллий дорилфунун биноси яқинида кичкинагина қабристон бор. Буюк Кунфу устаси худди шу ердан абадий паноҳ топан. Қабр устидаги мармар тошга инглиз ва хитой тилларида: «Брус Ли. Житқундо кураши асосчиси», деб ёзилган. Қуйироқда эса ушбу сўзларни ўқиш мумкин: «СЕНИНГ ШИЖОАТИНГ БИЗНИ ЭЗГУЛИК САРИ ЕТАКЛАЙДИ».